1

زنجیرە بڵاوکراوەکانی سەنتەری حیکمە

چۆن باشتر لە قورئانی بەهرەمەند دەبین

عەلی باپیر

ameer.maktab@yahoo.com

 /AliBapir /AliBapir /MediaAmeerOffice

www.alibapir.net

چاپی دووەم 1430-2009

چۆن باشتر

لـه قـورئـان

بەهرەمەند دەبین ؟!

ameer.maktab@yahoo.com

www.alibapir.net

نووسینی

عەلی باپیر

چاپی دووەم

1430ك - 2009ز

بۆ زیاتر ژیــان لـه سایەی قـورئــان دا ئـەم کتێبە بخوێنـــەوە

ناوی کتێب:	چۆن باشتر لە قورئــان بەهرەمەند دەبین؟!
نوسەر:	عەلی باپیر
پێداچوونەوەی:	دەستەیەك لە مامۆستایانی سەنتەری حیكمە
نۆرە و ساڵی چاپ:	چاپی دووەم / 1430ك - 2009ز
تیراژ:	2000 دانە
ژمارەی سپاردن:	(1893) ساڵی (2008) لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانەکان

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَتۡكُم مَّوۡعِظَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ٥٧﴾ يونس.

ameer.maktab@yahoo.com

 /AliBapir /AliBapir /MediaAmeerOffice

www.alibapir.net

پێشكەش بێ

بە هەموو ئەوانەی:

- وەك بۆ كتێبی خوا شایستەیە، ڕێزی دەگرن و
- بە جوانیی دەیخوێننەوە و گوێشی بۆ دەگرن و
- باش لێی ورد دەبنەوە و تێی دەفكرن و
- كاریگەریی چاكی لە سەریان هەیە و بەهرەو پەندی لێوەردەگرن و
- بۆ پیادەكردنی لە ژیانی تاكیی و خێزانیی و كۆمەڵایەتییاندا هەوڵی بێ وچان دەدەن و هەتا بڕستیان هەیە پێ دادەگرن.

ameer.maktab@yahoo.com

 /AliBapir /AliBapir /MediaAmeerOffice

www.alibapir.net

ئەم کتێبە

خوێنەری بەڕێز!

ئەم کتێبە کۆی حەوت وانەیە کە لە خول (دورة)ێك دا گوتراونەوەو پاش هێنرانە سەر کاغەزیان[1]و پێداچوونەوەو کەم و زیاد تێداکردنێکی باشی خۆم، بەم شێوەیان لێهاتوە.

شایانی باسیشە کە دەستەی مامۆستایانی سەنتەری (حکمة) بە چاکیان زانی کە خۆیان ئەم کتێبە چاپ و بڵاو بکەنەوە، بۆیە بە پێویستی دەزانم پڕ بەدڵ سوپاسیان بکەم و دەستخۆشیشیان لێ بکەم، خوا عزَّوجلَّ پیت و پێزی زیاتر بخاتە کارو چالاکییەکانیانەوەو، هەموو لایەکیشمان تۆفیق بدات بۆ هەرچی زیاترو چاکتر خزمەت کردن بە کتێبی بەڕێزو بەپێزی خۆی و لەو کەسانەمان بگێڕێ کە بەهۆی قورئانەوە بەرزیی دنیاو دوارۆژیان بە قسمەت دەبێ، وەك پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم فەرموویەتی: (إنَّ اللهَ يَرفَعُ بهذا الكَلامِ أَقوامًا) رواه مسلم، واتە: بێگومان خوا بە هۆی ئەم فەرمایشتە وە کەسانێك بەرز دەکاتەوە.

هەروەها فەرموویەتی: (إنَّ أَفْضَلَكُم مَن تَعلَّمَ القُرآن وعَلَّمَه) رواه البخاري برقم: 5028، واتە: بێگومان چاکترینتان ئەو کەسەیە کە شارەزای قورئان دەبێ و خەڵکی لێ شارەزا دەکات.

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد ألاَّ إله إلاَّ أنت، أستغفرك وأتوب إليك

9 جمادي الثانية 1429

2008/6/13

هەولێر

(1) شایانی باسە سەرەتا برای بەڕێزم کاك (ئومێد مصطفی) هێنانیە سەر کاغەزو، پاشان برای بەڕێزم کاك (عمر حەمەتاڵ) دووبارە بە خەتێکی خۆش نووسینیەوە، خوا پاداشتیان بداتەوە.

پێشەکی

الحمد لله الذي علم بالقلم، علم الإنسان ما لم يعلم، والصلاة والسلام على من وهبه الله الحكمة وفصل الخطاب، وجعله سيد الأولين والآخرين، وآتاه ما لم يؤت أحداً من العالمين.. وعلى آله وصحبه أجمعين، ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين.

کاتێك بەرزی و پیرۆزی و گەورەیی قورئانمان بۆ دەردەکەوێت کە بە دڵ و دەروون باوەڕی تەواومان دەبێت و دێنینە بەرچاومان کە ئەم قورئانە وتەی پەروەردگاری کاربەجێیە، باشترین سەردەمیش کە ئەوەی تێدا هاتبێتەدی سەردەمی هاوەڵانی پێغەمبەر بووە خوایان لێ ڕازی بێت. بۆیە ئەوان لە هەموو کەس زیاتر قورئان کاری تێکردوون، وەکو لە ئەسمای کچی ئەبوبەکر پرسیار کرا خوا لێیان ڕازی بێت: ئایا حاڵی هاوەڵان چۆن بوو کە گوێیان لە قورئان دەبوو؟ ووتی: (تدمع أعينهم وتقشعر جلودهم كما نعتهم الله)، واتە: چاویان فرمێسکی پێدا دەهاتە خوارەوەو موچڕکیان بە پێستیاندا دەهات، هەروەکو خوا وەسفی کردوون.

ئەمە لەبەرئەوەبوو چونکە ئەوان کە قورئانیان دەخوێندەوە باش لە مانای ئایەتەکان حاڵی دەبوون و بیریان لێ دەکردەوەو لێی ورد دەبوونەوەو دەیانزانی قورئان چ داوایەکیان لێ دەکات، هەر بۆیە عەلی کوڕی ئەبوتالیب (خوا لێی ڕازی بێت) دەڵێت: (لا خير في قراءة لا تدبر فيها)، واتە: خوێندنەوەی قورئان بەبێ بیرکردنەوە و لێوردبوونەوە سوودێکی وای نیە.

هەروەها ئەوان خوایان لێ ڕازی بێت بەتەواوی کاریان بە قورئان دەکرد، وەکو عەبدوڵلای کوڕی مەسعوود خوای لێ ڕازی بێت دەڵێت: (إن أحدكم ليقرأ القرآن من فاتحته إلى خاتمته ما يسقط حرفاً وقد أسقط العمل به)، واتە: یەکێك لە ئێوە

قورِئان دەخوێنێتەوە لە سەرەتاوە تا کۆتاییەکەی پیتێکی لێ ناپەڕێنێ، کەچی بە تەواوی کاری پێ ناکا.

جا بەدرێژایی مێژووی پڕ لە سەرەوەریی ئیسلام، زانایان و شارەزایان لە بواری شەریعەتدا هەڵساون بە خزمەت کردنی قورِئان، بە خستنەڕووی مانای ئایەتەکان و ڕاڤەکردن و لێوردبوونەوەی و ڕوونکردنەوەی بۆ خەڵکی، ئەمەش بەردەوام دەبێت چونکە ئەم قورِئانە زانایان هەرگیز لێی تێر نابن و بە دووبارە کردنەوەشی کۆن نابێ و سەرسامکەرەکانیشی کۆتایی نایەت، ئەم پەڕتوکەی مامۆستاش (چۆن باشتر لە قورِئـــان بەهرەمەند دەبین؟!) درێژەپێدەری هەوڵ و کۆششی زانایانی پێشینە بۆ خزمەت کردنی کەلامی خوا.

بەڵێ لەم کتێبەدا مامۆستا عەلی باپیر چۆتە ناو قوڵایی دەریای زانست و مەعریفەت، چەندان مرواری و مەرجانی بەنرخی دەرهێناوە و پێشکەشی کردووین، بۆ ئەوەی هەرچی زیاتر سوودمەند بین لە کتێبی خوا. وە زۆر حەقیقەتی بۆ دەرخستووین و زۆر گومانی ڕەواندۆتەوە و چەندان تێگەیشتنی هەڵەی ڕاست کردۆتەوە و بوێرانە ڕا و بۆچوونەکانی خۆی خستۆتە ڕوو.

ئنجا ئێمە وەکو (دەستەی مامۆستایانی سەنتەر) ئەم کتێبەی مامۆستامان خوێندۆتەوەو پێیدا چووینەتەوەو سووودمان لێ بینیوە، خوا پاداشتی مامۆستا بە چاکترین شێوە بداتەوە لەسەر ئەم کارە پیرۆزەی.. ئامۆژگاری هەموو مامۆستایان و قوتابیانی قورِئانیش دەکەین کە بیخوێننەوە، بۆ ئەوەی بزانن ئەرکی سەرشانیان بەرامبەر بە قورِئان چیە، تاوەکو جێبەجێی بکەن و، ئەو حەوت هەنگاوانەی مامۆستا باسی کردوون بیکەنە ملوانکەیەك و خۆیانی پێ برازێننەوە و هەمیشە لەگەڵی دا بژین.

لە خوای گەورە دەپاڕێینەوە بەرەکەت بخاتە تەمەن و کارەکانی مامۆستای بەڕێز و سەرکەوتن و سەرفرازی پێ ببەخشێ لە دونیا و دوارۆژدا و پاداشتی چاکەی ئەو هەموو خزمەتانەی بداتەوە کە ماوەی چارەگە سەدەیەکە بەردەوام پێشکەش بە خوێنەرانی دەکات.

ئەبوبەکر قادر موستەفا

بەڕێوەبەری سەنتەری (حكمة)

2008/9/13 – 1429/9/13

هەولێر

پێشەکی چاپی دووەم

الحمدلله والصلاة والسلام والبركات على رسول الله محمد وآله المهتدين بهداه.

لە پێشەکی چاپی دووەمی ئەم کتێبە بە چاکی دەزانم ئاماژە بەچەند شتێك بکەم:

یەکەم: هیچ گومانی تێدانیە کە مسوڵمانان لە هەرچاخ و ڕۆژگارێك و لەهەر گۆشە و قوژبنێکی دنیادا، بەئەندازەی ئاشنایی یان بە قورئان و تەفاعولکردنیان لە گەڵیدا، ڕووەو دینداریيەکی ڕاست و دروست و بێ خلْتە و خاڵ دەچن، وە لەڕاستی دا تەوژمی ئیسلامیی بە هەموو کۆمەڵ و پێکهاتەکانییەوە تاکە پارێزەریان و دەستەبەرکەر (ضامن)ی سەلامەتیی ولانەدانیان، بریتییە لە چاك تێگەیشتنی قورئان و باش پێوە پابەندبوونی، ئاشکراشە کە بەبێ گرتنی ڕێباز (سنة)ی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم یش چاك تێگەیشتن و باش پێوە پابەندبوونی قورئان مەیسەر نابێ.

دووەم: بۆیە پێویستە کردو کۆشێکی زۆر بکەین لە بواری خوێندن و لێکۆڵینەوەی کتێبی بەپێزی خوادا و هەوڵبدەین لەهەموو ئاستەکان دا هەرچی زیاتر لە قورئان وردبینەوە و پێیدا قووڵ بینەوە و سەرجەم چین و توێژەکانی گەل و کۆمەڵگاکەشمان هانبدەین بۆ زیاتر نزیکبوونەوە لەو ڕووناکی و هیدایەتە خواییە کە لە هەموو ڕوویێکەوە حەقیقەتی ڕەهای تێدایە و زەڕڕەیەك تاریکیی و لێڵیی و هەڵە و پەڵەی تێدا نیە: ﴿ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ ﴾ فصلت.

سێیەم: هەر لێرەشەوە جارێکی دیکە سوپاس و دەستخۆشی خۆم بۆ سەنتەری (حکمة) دووبارە دەکەمەوە بە بەرپرس و ستاف و مامۆستا و قوتابیان و هەموو ئەو خێرخوازانەش کە بە شێوەیەك لە شێوەکان هاوکارییان دەکەن. خوا بەچاکترین شێوە پاداشتی ئەوان و سەرجەم ئەو کەس ونێوەند و دەزگاو لایەنانەش بداتەوە کە سەرگەرمی خزمەتی فەرمایشتی موبارەکی خوای پەروەردگارن.

شایانی باسیشە کە ئێمە لەم چاپی دووەمەوە ناوی ئەم کتێبەمان گۆڕی بۆ: (چۆن باشتر لە قورئـان بەهرەمەند دەبین؟!)، خوا بەکەرەم و بەزەیی بێ سنووری خۆی لەو کەسانەمان بگێرێ کە چاکترین بەهرە وسوود لە قورئانی مەزن و بەرێزی وردەگرن.

عەلی باپیر

دووشەممە 2/**جمادي الأولى**/1430

27/**نیسانی**/2009

هەولێر

نێوەڕۆک

دەستپێك و ڕێخۆشكردن

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين وصلى الله تعالى وسلم و بارك على حبيبنا محمد و آله أجمعين من الصحب و الأزواج و القرابة و التابعين لهم بإحسان الى يوم الدين.

خوشك و برایانی بەڕێزو خۆشەویست!
السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

خوا پشتیوان بێ زنجیرە وانەیەکتان پێشکەش دەکەم کە حەوت وانەن لە ژێر ناوونیشانی (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!).
شایانی باسیشە ئەم باسە هێڵە سەرەکییەکانی و هەوێنەکەی یەکێکە لە باسەکانی نێو کتێبی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) کە کاتی خۆی لە زیندانی ئەمەریکادا نووسیومە.

سەرەتا دەڵێین:

بێگومان ئیمان بە کتێبی خوا -کە مەبەستمان پێی قورئانە، کە دوایین کتێبی خوای پەروەردگارەو تاکە کتێبی خوای پەروەردگاریشە کە بە ساغیی و دەستکاریی نەکراویی لە دەستی بەشەردا ماوەتەوە- بەڵێ ئیمان بە کتێبی خوا، یەکەمین هەنگاوی بەهرەمەند بوونە لە کتێبی خوای پەروەردگار، بەڵام من لێرەدا بۆیە باسی ئەوە ناکەم، چونکە ئێمە ئەم دەرسانە بۆ خەڵکی مسوڵمان دەخەینە ڕوو، دیارە ئینسانی مسوڵمانیش کەسێکە پێشتر ئیمانی بە کتێبی خوا هێناوە، دەشتوانین بۆ پێناسەی ئیمان هێنان بە کتێبی خوا عزَّوجلَّ، هەر بەکورتی بڵێین:

ئیمان بە کتێبی خوا بەڕاست زانینی قورئانە کە فەرمایشتی خوایەو بۆ پێغەمبەری کۆتایی (محمد) علیه الصلاة والسلام ناردوویەتی، پاشان هەڵس و کەوت کردنە لەگەڵ کتێبی خوادا بەو شێوەیەی کە خوا فەرموویەتی. واتە: بەڕاست زانینی کتێبی خوای پەروەردگار و هەڵس و کەوت کردنێکی ڕاست و دروست لەگەڵی دا، دوو پێکهێنەری سەرەکی ئیمان بە کتێبی خودا پێك دێنن.

جا ئێمە لەم زنجیرە وانەیەدا تەنیا باسی پێکهێنەری دووەمیان دەکەین: (چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ کتێبی خوای پەروەردگاردا)، چونکە وەکو گوتمان ئینسانی مسوڵمان لەوە بۆتەوە کە ئەوە کتێبی خوایە و بەڕاستی دەزانێ و دەزانێ کە فەرمایشتی خوایە و بۆ پێغەمبەری کۆتایە (علیه الصلاة والسلام).

دیارە ئێمە لە حەوت هەنگاودا باسی چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ کتێبی خوای پەروەردگاردا دەکەین، وە بۆ هەرکام لەو حەوت هەنگاوانە وانەیەك تەرخان دەکەین، بەم ناوونیشانانەی خوارێ:

هەنگاوی یەکەم: ئەدەب نواندن و بە گەورەگرتن (التأدب والتعظیم)

بەڵێ بەڕێزان! یەکەمین هەنگاوی (هەڵس و کەوت کردنی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا) بۆ ئەوەی چاکتر لێی بەهرەمەند بین، ئەدەب نواندن و ڕێزگرتن و بە گەورە گرتنیەتی.

هەنگاوی دووەم: خوێندنەوەو گوێ بۆ گرتن (التلاوة والإستماع)

دووەمین هەنگاویش بۆ ئەوە کە ئینسان لە کتێبی خوا شارەزا بێت، ئەوەیە کە یان بۆ خۆی بیخوێنێتەوە، یان گوێی بۆ بگرێ لە کەسانێك کە بەسەریدا دەخوێننەوە.

هەنگاوی سێیەم: بیر لێ کردنەوەو تێوە ڕامان (التفكُّر والتدبُّر)

چـونکە بێگومـان ئینـسان چ بـۆ خـۆی قورئـان بخـوێنێ، یـان بەسـەریدا بخوێنرێتەوە، ئەگەر بیری لێ نەکاتەوە و تێیەوە ڕانەمێنێ، تێی ناگات.

هەنگاوی چوارەم: کارتێکران و پەند وەرگرتن (التأثُّر والتذكُّر)

واتە ئینسانی مسوڵمان دەبێ بە کتێبی خوای پـەروەردگار کـارتێکراو (متأثـِّر) بێ و کاریگەریی لەسەری هەبێ، وە دەبێ پەندی لێ وەرگـرێ و ئـەو ڕاستییانەی کـە قورئـان دەیانفـەرموێ هـەزم (إسـتيعاب) یـان بکـاو وەریـان بگـرێ و پەنـدو عیبرەتیان لێ وەرگرێ.

هەنگاوی پێنجەم: شوێنکەوتن و مل بۆ کەچ کردن (الإتـِّباع والتسليم)

بـەڵێ کەسـێك بیـەوێ لـە کتێبـی خـوا عزَّوجـلَّ بەهرەمەنـد بـێ، پێویـستە شوێنکەوتنی بۆی هەبێ: بۆ ڕێنماییەکانی، بۆ یاساو دەستوورەکانی، وە دەبـێ ملکەچیش بێ و پابەنـد بـێ بـەو شـتانەوە کـە کتێبـی خـوا دەیـان فـەرموێ و لەسەری پێویست دەکات.

هەنگاوی شەشەم: تەزکیە پێ کردن و فێرکردن (التَّزكية والتَّعليم)

شەشەمین هەنگاوی هەڵس و کەوتی ڕاست و دروست لەگـەڵ کتێبـی بـەڕێز و بەپێزی خوادا تاکو چاکتر لێـی بەهرەمەنـد بـێ، ئەوەیـە کـە هـەم خـۆی پـێ تەزکیە بکات و خۆی ئاشنا و شارەزا بکات بە ڕاستییەکانی قورئـان، وە هـەم دەوروبەریشی پێ تەزکیە بکات و فێری ڕاستییەکانی قورئانیان بکات.

هەنگاوی حەوتەم و کۆتایی: چاکسازیی و حوکمڕان کردن (الإصلاح والتَّحكيم)

چونکە قورئان بۆیە هاتوە، هەم تاکەکان و هەم کۆمەڵگاش پاك و چاك بکات، وە هەم حوکمڕانیی بە سەر تاك و کۆمەڵدا بکات و ئەو شەریعەتەی کە گرتوویەتە نێو خۆی، خەڵك پێوەی پابەند بێ و لە ژیانی تایبەتی و کۆمەڵیی خۆیان دا پیادەی بکەن.

جا بەڕێزان!

شایانی باسیشە کە:

ئەم حەوت هەنگاوانەی بۆ چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ کتێبی خوادا خستماننە ڕوو، وەك ئاڵقەکانی زنجیرێك بە دوای یەکدا دێن، واتە پلە بە پلە بەدوای یەکدا دێن، چونکە هەنگاوی یەکەم کە بریتیە لە ئەدەب نواندن لە بەرامبەر کتێبی خوادا و، بە گەورەگرتن و ڕێز لێ گرتنی، ئەوە دیارە یەکەمین هەنگاوە، هەرکەسێ بە ڕاستی ئیمانی بە قورئان هەبێ، لە بەرامبەریدا بە ئەدەب دەبێ و بە دەرو دەروون (ظاهر وباطن)ی و بە ڕواڵەت و بە ئاشکرا لە بەرامبەریدا بە ئەدەب دەبێ، و بە دڵیش بە گەورەی دەگرێ و بە بەرزو پیرۆزی دادەنێ.

ئنجا دوای ئەوەی کە بابای مسوڵمان، کتێبی خواو فەرمایشتی بێ وێنەی خوا عزَّوجلَّ بە گەورە دەگرێ و بەرز ڕادەگرێ و، لەبەرامبەریدا بە ئەدەب دەبێ، دیارە ئەو جۆرە هەست و شعوورە پاڵی پێوە دەنێ کە بیخوێنێتەوە، چونکە خوای پەروەردگار هەر بۆ ئەوە ناردوویەتی و وشەی (قرآن) واتە: (خوێندنەوە) یان (خوێندراوە). بەڵێ قورئان بۆ ئەوە هاتوە بخوێندرێتەوە و گوێی لێ بگیرێ.

بۆیە هەنگاوی دووەم بۆ ئینسانی مسوڵمان کاتێك کە دەیەوێ هەڵس و کەوتێکی بەو شێوەیەی کە خوا پێی خۆشە لەگەڵ کەلام و فەرمایشتەکەی دا بکات، ئەوەیە کە بیخوێنێتەوە، یان گوێی لێ بگرێ کاتێك کە بەسەریدا دەخوێندرێتەوە.

پاشان بەدوای ئەم هەنگاوەشدا یەکسەر هەنگاوی سێیەم دێت، چونکە ئینسان کاتێك شتێك بەلایەوە گەورە و گرنگ بێ و بیخوێنێتەوە، دیارە بیری لێ دەکاتەوەو تێی ڕادەمێنێ و پێیدا قووڵ دەبێتەوە، وە ئەو هەنگاوەی سێیەم هەنگاوی چوارەمیشی بەدوادا دێ، چونکە کاتێك مرۆڤ بیر لە کتێبی خوا بکاتەوە و تێوەی ڕامێنێ، بێگومان کاری تێ دەکاو پەندی لێ وەردەگرێ.

ئنجا لە دوای کارتێکران و پەند لێ وەرگیرانیش، یەکسەر شوێن کەوتن و مل بۆ کەچکردن (الإتباع والتسليم) دێ، چونکە هیچ کەس نیە لە کتێبی خوا تبارك وتعالی تێبگات و کاری تێبکات، شوێنی نەکەوێ و بۆ ئاراستە و ئەمر و نەهییەکانی ملکەچ نەبێ!

پاشان هەر کەسێکیش ملی بۆ قورئان کەچ کرد و شوێنی کەوت، ئەوە بێگومان هەم خۆی پاك و چاك دەبێ و بە ڕاستییەکانی قورئان شارەزا دەبێ و، هەم خەڵك و دەوروبەریشی لەو تەزکیە بوون و شارەزابوونەدا بەشدار دەکات. وە سەرەنجام هەر کەسێکیش بە قورئان تەزکیە بوو و فێری ڕاستییەکانیشی بوو، هەوڵ دەدات دەوروبەریشی پاك و چاك بکات، وە هەوڵ دەدات کە ئەو قورئانە و ئەو شەریعەتە لە دەوروبەریدا ڕەنگ بداتەوە و بەسەر کۆمەڵگای دەوروبەریدا بیچەسپێنێ.

ئێستاش با بێینە سەر وانەی یەکەم، کە هەنگاوی یەکەمە:

وانەی یەکەم

هەنگاوی یەکەم: ئەدەب نواندن و بە گەورەگرتن (التأدُّب والتعظیم)

خوای پەروەردگار لەو ڕۆژەوە کە ئادەمی لەسەر زەوی دانا، بەڵێنی بە خۆی و وەچەکەی دا، هەروەها بەڵێنی بە (جن)یش دا، کە ئەوانیش وەچەی ئیبلیسن، کە لە هیدایەت و بەرنامەی خۆی بەهرەمەندیان بکات و حەواڵەی خۆیانیان نەکات، بۆئەوەی لە تاقیکردنەوەی ژیانی دونیای سەر زەوی دا دەرچن و مۆژدەی پێدان کە: بەرنامەی خۆمتان بۆ دەنێرم ﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾﴾ طـه. واتە: جا کاتێك لە منەوە هیدایەتتان بۆهات، هەر کەسێك وەدوای هیدایەتی من بکەوێ، ئەوە مسۆگەر نەون دەبێ و نەڕێ ی لێ تێك دەچێ و، نە ژینتاڵیش دەبێ، (چونکە ئینسان کە ڕێی لێ تێکچوو ژینتاڵ و چارەڕەش دەبێ).

جا دوایین کتێبی خوای بە بەزەیی بۆ مرۆڤایەتی قورئانە و هەر کەسێك بەڕاستی ئیمانی بەوە هەبێ کە ئەو قورئانە خوا ناردوویەتی وفەرمایشتی خوایە و خوا بۆخۆی فەرموویەتی، ئەوە بێگومان ئەو ئیمان و قەناعەتەی پاڵی پێوە دەنێ کە ئەوپەڕی ئەدەب و ڕێز و بە گەورەگرتنی لە بەرامبەریدا هەبێ.

جا دیارە ئێمە نازانین خوا عزَّوجلَّ چۆن فەرمایشت دەکات و قسە دەفەرموێ، بەڵام بە تەئکید دەزانین کە قورئان فەرمایشتی خوایە، چونکە خوای کاربەجێ بۆ خۆی ناوی لە قورئان ناوە: (کلام الله) وەك فەرموویەتی: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ

ٱلْمُشْرِكِينَ ٱسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ﴾ التوبة (6). واتە: ئەگەر یەکێك لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان پەنای بە تۆگرت – ئەی (محمد) علیە الصلاة والسلام– تۆ پەنای بدە بۆ ئەوەی کە فەرمایشتی خوا ببیستێ. کەواتە: قورئان فەرمایشتی خوایە و لە ڕێی پێغەمبەرەوە مرۆڤایەتی پێ دواندوە و قسەی پێ لەگەڵ سەرجەم ئینسان و جند دا کردوە.

بەڵێ بەڕێزان!

ئەدەب نواندن لەگەڵ فەرمایشتی خوادا و بەگەورە گرتنی و ڕێز لێ گرتنی، لەڕاستی دا بەرهەمی ڕاستەوخۆی ئیمان پێ بوونیەتی و کەسێك بەڕاستی بزانێ ئەم قورئانە فەرمایشتی خوایە و خوا ناردوویەتی و فەرموویەتی، بێگومان ئەگەر ئیمانی بە خوا هەبێ و بەوە هەبێ کە قورئان خۆی فەرموویەتی، ڕێزی لێ دەگرێ و بە گەورەی دەگرێ و لەگەڵی دا بە ئەدەب دەبێ.

ئنجا ئەدەب نواندنی ئینسانیش لەبەرانبەر کتێبی خواداو ڕێز لێ گرتنی و بە گەورەگرتنی، بە ئە ندازەی ئیمان پێ بوونیەتی، کەواتە کەسێك بیەوێ کتێبی خوا بە گەورە بگرێ –کە ئەوە لەسەری فەرزە بەڵکو بریتیە لە کاکڵی ئیمان پێ بوونی و کەسێك ڕێز لە کتێبی خودا نەگرێ بێگومان ئیمانی پێی نیە– بەڵێ کەسێك بیەوێ باش ڕێز لە کتێبی خوا بگرێ و لەگەڵی دا بە ئەدەب بێ و بە بەرزی بگرێ، دەبێ هەوڵ بدا ئیمانەکەی بە خوای پەروەردگار قووڵ بکاتەوە، چونکە هەتا ئیمانی زیاتربێ ئەدەب و تەعظیم و بەبەرز گرتنیشی بۆ قورئان زیاتر دەبێ و، ئەوکەسەش کە ڕێز لە قورئان ناگرێ، لە ڕاستی دا ڕێز لە خاوەنەکەی ناگرێ و ئیمانی پێی نیە و، کەسێك ڕێز و تەقدیری قورئان نەزانێ، ئەوە بەرلەوە

ڕێزی لە خاوەنەکەی نەگرتوە و ئیمانی پێی نەهێناوە، بـەڵێ ڕەنگـە بزانـێ کـە خوا فەرموویەتی، بەلاّم ئیمانی پێی نیە، چونکە ئیمان پێ بوون جیایە لە زانین، هی وا هەیە دەزانێ خوای پـەروەردگار هەیـە، بـەلاّم ئیمـانی بـە خـوا نیـە، بـۆ نموونە: ئیبلیس دەزانێ کـە خـوا هەیـە، بـەلاّم ئیمـانی بـە خـوا نیـە؛ هـەرەوها فیرعەون و دارو دەستەکەی دەیانزانی (موسی) علیه الـسلام پێغەمبـەری خوایـە و وەحی لە خواوە بۆ دێ، بەلاّم ئیمانیان پێی نەبوو، وەکو خوا عزَّوجلَّ دەفەرموێ: ﴿وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾ النمـل (14)، واتــە: فیرعـــەون و دارودەستەکەی یـەقینیان هـەبوو بـە پێغەمبەرایـەتی (موسـی) علیـه الـسلام و بـە موعجیزەکـانی، بـەو پەیامـەی کـە بـۆ فیرعـەون و دارو دەسـتەکەی هێنـابووی، دڵنیـابوون کـە لـە خواوەیـە، بـەلاّم دانیـان پێـدا نـەهێناو نکووڵییـان لێ دەکـرد، بۆچی؟! خوا فەرموویەتی: (ظُلْمًا وَعُلُوًّا) لەبەرئەوەی چاویان لە زوڵم وستەم بـوو، چاویان لە خۆ بەزلگریی بوو، بۆیە فیرعەون و دارو دەستەکەی مل کەچ نەدەبوون بۆ ئەو پەیام و بەرنامەیەی کە (موسی) علیه السلام لە خواوە هێناویەتی، چـونکە ئەگــەر ملکــەچ بوونایــە بــۆ ئـایین و پەیامەکــەی (مووسـا)، دەبووایــە واز لــە فیرعەونایەتی بێنن! کەواتە جاری وا هەیە کابرا دەزانـێ خـوا قورئـانی نـاردوە، بەڵام ئیمانی پێی نیە.

ئیمان بەوە کە خوای دانا وشارەزا قورئانی ناردوە، ئەوەیە وەکو گوتمـان کـە: بەڕاستی بزانی و بە شێوەیەکی واش هەڵس و کـەوتی لەگـەڵ دا بکـەی کـە بـۆی شایستەیە، هەروەکو ئیمان بەخواش (جلَّ شأنه) ئەوەیە کە تۆ بزانی ودڵنیابی کە خوا عزّوجلّ تاکە بەدیهێنەرو پەروەردگارو پەرستراوە، وە بـە شـێوەیەك هـەڵس و

کەوتی لەگەڵ بکەی کە بۆ خوا شایستەیە: لە هەموو کەست خۆشتر بوێ، لە هەموو کەس و شتێك زیاتر لێی بترسی، لە هەموو کەس زیاتر شەرمی لێ بکەی، لە هەموو کەسی بە گەورەتر بگری، بۆی ملکەچ بی، پشتی پێ ببەستی، بە بەرنامەکەیەوە پابەند بی، ئەوە هەمووی دێتە نێو چەمکی هەڵس و کەوت کردنێك لەگەڵ خوای پەروەردگار کە بۆی شایستەیە، ئەگەر نا ئەوەی دەڵێ دەزانم خوا هەیە، بەڵام ئەو شتانەی تێدا نەبێت کە باسمان کردن، ئەوە ئیمانی بە خوا نیە، بۆچی ؟! چونکە بە شێوەیەك هەڵس و کەوتی لەگەڵ خوادا نەکردوە کە بۆی شایستەیە[1]، هەروەها کەسێکیش کە دەڵێ دەزانم قورئان خوا ناردوویەتی، بەڵام پێیەوە پابەند نابێ، یان بە گەورەی ناگرێ و بەرامبەری بە ئەدەب نابێ و ... هتد، ئەوە لە ڕاستی دا ئیمانی پێی نیە.

کەواتە کورتەی قسان:

ئیمان هەبوون بە کتێبی خواو بە ڕاست زانینی، دەبێتە هۆی ئەدەب نواندن بەرامبەری و بەگەورە گرتنی و بەبەرزو پیرۆز گرتنی، وە هەتا ئینسان ئیمانی زیاتر بە خوا هەبێ، ئیمانی زیاتر بە قورئان دەبێ، ئنجا هەتا ئیمانیشی زیاتر بە خوا سبحانە وتعالی و کتێبەکەی هەبێ، ئەوە لەگەڵ کتێبی خوادا بە ئەدەب تر دەبێ، وە زیاتر بەبەرزو گەورەی دەگرێ.

---

(1) لە بەرگی یەکەمی (ئیمان و عەقیدەی ئیسلامی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا) بە درێژی باسی ئیمان و پێکهێنەرەکانیمان کردوە و ڕوونمان کردۆتەوە کە هەرکام لە: زانینی عەقل و قبوولکردنی دڵ و دانپێداهێنانی زمان و کردەوەی ئەندامەکان، پێویستن بۆ هاتنەدی ئیمان.

ئنجا ئینسان ئەگەر بیربکاتەوە لە قورئان، کە چۆن خـوای بـەرزو گـەورە ئـەو قورئانـەی فـەرمووەو بەبـەرزترین و چـاکترین و پـاکترین فریـشتەی خـۆی دا کـە (جبریل)ە بـۆ گـەورەترین پێغەمبـەری خـۆی دایبەزانـدوە، زیـاتر بەرانبـەری بـە ئەدەب دەبێ و بە بەرز و گەورەی دادەنێ.

چونکە هەموو زانایان لەسـەر ئـەوە یەکـدەنگن کـە هـەروەکو چـۆن سـەروەری پێغەمبەران (محمد)ە علیه الصلاة والسلام، وە گەورەی کتێبـەکانی خـوا قورئانـە، گەورەی هەموو فریشتەکانیش (جبريل)ە علیه السلام، کە خوای پـەروەردگار سـێ ناوی بۆ بەکارهێناون: (الروح) و (الروح الأمين) و (جبريل).

جا خوای زانا و شارەزا لەو بارەیەوە فەرموویەتی: ﴿ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلۡأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلۡبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيّٖ مُّبِينٖ ﴿١٩٥﴾ ﴾ الشعراء. واتە: بێگومان ئەم قورئانە دابەزێنراوی پەرروەردگاری جیهانەکانە، گیانی ئەمیندار (الروح الأمين) دایبەزاندوە بۆ سەر دڵی تۆ، بۆ ئەوەی تۆ لە ورياكەرەوەكان بی، (خوای پەروەردگار ناوی لە پێغەمبەرانی خۆی ناوە ئاگادارکەرەوەکان چونکە هاتوون کە مرۆڤايەتی هۆشيار بکەنەوەو ئاگاداری بکەنەوە کە دونیا شاری بێ خاوەن نیە و ئاگاداری بکەنەوە کە ژیانی دونیا جێگای تاقی کرانەوەیەو ئینسان بەرەڵلاً نەکراوە، بەڵکو لێپرسینەوەی لەگەڵدا دەکرێ و سزاو پاداشتێك چاوەڕێی دەکات) وە ئەو قورئانە بە زمانێکی عەرەبی ڕوون و ئاشکرایە، وشەی (عربي)ش واتە: ڕوون، وە وشەی (إعراب) واتە ڕوون کردنەوە، (أَعْرِبْ) واتە ڕۆشنی بکەوە.

جا بەڕاستی خوای کاربەجێ بۆیە زمانی عەرەبی هەڵبژاردوە بۆ دوایین کتێبی خۆی، کە دیارە کتێبەکانی دیکەش بە زمانەکانی دیکەی مرۆڤایەتی بوون: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوۡمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمۡۖ ﴾ إبراهيم (4). بەڵێ سەرجەم ئەو کتێبانەی دیکەی خوا بە زمانەکانی دیکەی مرۆڤایەتی بوون، کە خەڵك قسەیان پێکردوون بە درێژایی مێژوو، بەڵام دوایین کتێبی خۆی کە گەورەترینیانە زمانی عەرەبی بۆ هەڵبژاردوە، چونکە کۆمەڵێك تایبەتمەندیی لە زمانی عەرەبی دا هەن، کە لە زمانەکانی دیکەدا نین، کە دیارە ئەوانەی پسپۆڕو شارەزان، دەزانن چۆن چەندان وردەکاریی و لایەنی ڕەوانبێژیی و چاك تەعبیرکردن لە مەبەست، لە زمانی عەرەبی دا هەن، کە لە زمانەکانی دیکەدا بەو شێوەیە نین، جا ئینسان کاتێك بیر دەکاتەوە کە چۆن خوای بەرز و مەزن لە سەرووی حەوت ئاسمانانەوە (جبریل)ی بانگ کردوە کە گەورەترین فریشتەی خۆیەتی و سەرۆکی فریشتەکانە و، ئەو فەرمایشتانەی خۆی پێ فەرمووە و قورئانی فێرکردوە، ئەویش بە (محمد)ی ڕاگەیاندوە بەبێ کەم و زیاد، چۆن وەریگرتوە ئاوا دایبەزاندۆتە سەر دڵی پاك و پیرۆزی پێغەمبەر (علیە الصلاة والسلام)، چونکە خوای پەروەردگار جیبریلی بە (الروح الأمین) وەسف کردوە، واتە (جبریل) ئەمینداره و یەك وشە و یەك پیتی تێدا زیاد و کەم نەکردوە.
بەڵێ کاتێك ئینسان بیر لەو مەسەلەیە دەکاتەوەو دەیهێنێتە بەر ئاوێنەی عەقڵ و خەیاڵی خۆی، ئەوجار تێدەگات قورئان چەند بەرز و مەزن و بەرێز و بە پێزە.

ئنجا پێویستە ئەوەش بگوترێ کە (جبریل) سەلامی خوای لێ بێ، وەك چۆن لە سەرەتاوە بە فەرمانی خوا عزّوجلّ قورئانی بەرێزی دابەزاندۆتە سەر دڵی

موبارەکی پێغەمبەری خـوا (صـلى الله عليـه وسـلم)، مـانگی ڕەمـەزانی هـەموو ساڵێکیش لەگەڵ پێغەمبەردا بە قورئـانیٚ دا چـۆتەوە و لەگەڵیـدا دەور کردۆتـەوە، وەك (أبو هريرة) خوالێی رازی بیٚ لەو بارەوە گوتوویەتی: (كان يَعرِضُ على الـنبي صلى الله عليه وسلم القرآنَ كُلَّ عامٍ مَرَّةً، فَعَرَضَ عَلَيهِ مَـرَّتَين في العـام الـذي قُـبِضَ..) رواه البخاري (برقم: 4998). واتە: جیبریل هـەموو سـاڵێك جارێـك قورئـانی لەگـەڵ پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) دەور دەکـردەوە، بـەلاّم ئـەو ساڵەی کـە تێیـدا گیانی کێشرا دووجار لەگەڵی پێداچۆوە.

بەڵگەش لەسەر ئەوە کە جیبریل لە مانگی ڕەمـەزانی هـەر ساڵێك دا قورئـانی لەگەڵ پێغەمبەردا دەور کردۆتەوە، ئەم قسەیەی (ابـن عبـاس)ە خـوا لـە خـۆی و بابی ڕازی بیٚ: (كانَ النبيُ صلى الله عليه وسلم أَجوَدَ الناسِ بالخَير، وأجودُ ما يكـونُ في شهرِ رمضان، لأنَّ جبريل كانَ يَلقاهُ في كلِّ ليلةٍ في شهرِ رمضان حتى يَنسَلِخَ، يَعـرِضُ عَلَيهِ رسُولُ الله صلى الله عليـه وسـلم القُـرآن...) رواه البخـاري (بـرقم: 4998). واتـە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لە هەموو کەس بەخشندەتر و سەخیتر بوو، بـە تایبـەت لـە مـانگی ڕەمـەزان دا، چـونکە جیبریـل هـەتا مـانگی ڕەمـەزان بەسەردەچوو هەموو شەوێك پێیدەگەیشت، پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) قورئانی لەگەڵ دەور دەکردەوە.

بەڵیٚ بەڕێزان!

ئینسان کە بیر لەو مەسـەلەیە دەکاتـەوە، قـسە لێکـردن و تـەعبیر لیٚ کردنـی ئاسانە، بەلاّم کە دەیهێنیە بەرچاوی عـەقڵ و خـەیاڵ یـەکجار شـتێکی گـەورە و سەرسوڕهێنەرە!، خوا بەو هەموو گەورەییەی، کە موڵکەکەی هێندە فراوانـە هـەر

خۆی دەزانێ سنووری لە كوێیە؟، وە ئەوەندە وردەكاریی تێدایە كە زانایان هەركەسە لە بواری خۆیداو كامەیان زۆر پسپۆڕە دەڵێ: ئەو وردەكارییەی كە خوای پەروەردگار دایناوە لە دروستكراوەكانی خۆیدا، سنووری نیە! وەك فەرموویەتی: ﴿ صُنۡعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِيٓ أَتۡقَنَ كُلَّ شَيۡءٍۚ ﴾ النمل (88) واتە: دروستكراوی خوا كە هەموو شتێكی زۆر بە وردەكاریی دروستكردوە، هەروەها دەفەرموێ: ﴿ مَّا تَرَىٰ فِي خَلۡقِ ٱلرَّحۡمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٖۖ ﴾ الملك (3)، واتە: لە دروستكراوی خوادا نارێكی نابینی. وە دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِيٓ أَحۡسَنَ كُلَّ شَيۡءٍ خَلَقَهُۥۖ ﴾ السجدة (7)، واتە: ئەو خوایە هەر شتێك كە دروستی كردوە، بە چاكترین شێوە دروستی كردوە.

دیارە زانایانیش ئەو شاهێدییە دەدەن و زۆر بە ڕاشكاویی دەڵێن: هەرچی كە خوا دروستی كردوە، دەبوو هەر بەو شێوەیە بووایە كە هەیە، هەموویان كتێبی گەورەیان داناوە لەسەر وردەكارییەكانی درووستكراوەكانی خوا، بەڵام دەڵێن: ئەوە گۆشەیەكە لەو ڕێك و پێكیی و وردەكارییەی كە خوا لە درووستكراوەكانی خۆیدا دایناوە، جا كاتێك ئەو خوایە عزَّوجلّ قسە بكات لەگەڵ گەورەترین فریشتەی خۆیدا و ئەویش بە ئەمانەتەوە بۆ پێغەمبەری كۆتایی (علیە الصلاة والسلام) بیهێنێ، بەڕاستی ئینسان هەرچەندی دەكات مەسەلەكە هێندە مەزنە بە زەحمەت لە عەقڵ و خەیاڵدا جێگەی دەبێتەوە، جا ئایا قورئانێكی ئاوا چۆن نابێ ئینسان لە بەرانبەری دا بە ئەدەب بێ، وە چۆن نابێ هەتا ئەوپەڕی بە گەورەی بگرێ و بە بەرزی بگرێ؟!، بۆیە خوای بێ وێنە لە سوورەتی (الحشر)دا دەفەرموێ: ﴿ لَوۡ أَنزَلۡنَا هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ عَلَىٰ جَبَلٖ لَّرَأَيۡتَهُۥ خَٰشِعٗا مُّتَصَدِّعٗا مِّنۡ خَشۡيَةِ ٱللَّهِۚ وَتِلۡكَ ٱلۡأَمۡثَٰلُ نَضۡرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ ٢١ ﴾ دیارە لێرەدا خوای

پەروەردگار دەیەوێ ئێمە تێبگەیەنێ و لەقەدەر عەقڵی ئێمە قسە دەكات، ئەگەر نا گەورەیی قورئان لەوە زۆرترە وەك پێویست پێمان ئیستیعاب بكرێ، دەفەرموێ: ئەگەر ئەم قورئانەمان ناردبایە سەر چیایەك تۆ ئەو چیایەت دەبینی زۆر بە ملكەچیی پارچە پارچە دەبوو. (چیا (جبل) كە لە هەموو دروستكراوەكانی خوا لەسەر زەوی گەورەتر و سەخت ترو پتەوترە، دەتبینی لە ترس و سام و هەیبەتی خوا زۆر ملكەچ دەبوو، وە پارچە پارچەش دەبوو!) پاشان دەفەرموێ: (وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ)، ئەم وێنانە بۆ خەڵكی دێنینەوە بۆ ئەوەی بیر بكەنەوە، واتە: بیری لێبكەنەوە؛ قورئان چەند بەرز و مەزنە!

هەروەها خوای پەروەردگار ستایشی خۆی كردوە لەسەر ئەوە كە قورئانی ناردوە، دەفەرموێ: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ ٱلْكِتَٰبَ وَلَمْ يَجْعَل لَّهُۥ عِوَجَا ۜ ﴿١﴾ قَيِّمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾ مَّٰكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا ﴿٣﴾﴾ الكهف، واتە: ستایش بۆ خوایەك كە قورئانی ناردوە بۆ سەر بەندەی خۆی وە هیچ لاریی و ناڕێكییەكی تێنەخستوە، ڕێك و ڕاستە (یان سەرپەرشتیارە)، بۆیەش ناردوویەتی تاكو خەڵكی لە كارەساتێكی گەورەو سامناك بترسێنێ كە لە لایەن ئەو- خوا-ەوەدێتەدی (دیارە مەبەست پێی ڕۆژی دوایی و لێپرسینەوەو سزاو پاداشتە)، وە بۆ ئەوەش كە موژدە بدات بەو كەسانەی ئیمانیان هێناوەو كردەوە باشەكان ئەنجام دەدەن، كە پاداشتێكی زۆر باشیان هەیە، بە هەمیشەیی تێیدا دەمێننەوە (كە دیارە مەبەست پێی بەهەشتە).

شایانی باسیشە ئەو لاریی (عوج)یەی کە خوا سبحانه وتعالی لە کتێبی خۆی دووری خستۆتەوە هەموو جۆرە هەڵەو پەڵەو ناتەواوییەك دەگرێتەوە، چ پەیوەندی بە ڕواڵەتی قورئانەوە هەبێ، چ بە نێوەڕۆکییەوە.

وە وشەی (قیِّم) بە مانای ڕێك و ڕاست و بێ گرێ و گۆڵ دێ، هەروەها بەمانای (سەرپەرشتیار و مشوورخۆر)یش دێ، هەروەها ئەو وشەیە بە (قِيَمًا)یش خوێنراوەتەوە کە مانای یەکەمی خوێندنەوە (قراءة)ی پێشوو دەگەیەنێ.

بەڵێ لێرەدا خوای پەروەردگار ستایشی خۆی دەکات کە قورئانی ناردوە، کەواتە قورئان شتێکی زۆر بەرز و گەورەیە، خوا دەفەرموێ: ستایش بۆ من کە قورئانم ناردۆتە خوارێ، دیارە گەورەیی و مەزنێتی و بەرزیی قورئانیش ئەوە دەخوازێ کە ئینسان لە بەرامبەریدا زۆر بە ئەدەب بێ و بە گەورەی بگرێ.

وە بەڵگەیەکی دیکە لە سەر پێویست بوونی بە گەورە گرتن و ڕێزلێگرتنی قورئان ئەوەیە کە خوای بەخشەر لە سەرەتای سوورەتی (الرحمن) کە سەرژمێری زۆرێك لە چاکە و نیعمەتەکانی تێدا کردوە، نیعمەتی فێرکردنی قورئانی کردۆتە سەررشتەی سەرجەم نیعمەت و چاکەکانی و پێش هەموویانی خستوە؟! وەك دەفەرموێ: ﴿ٱلرَّحۡمَـٰنُ ۝١ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ۝٢ خَلَقَ ٱلۡإِنسَـٰنَ ۝٣ عَلَّمَهُ ٱلۡبَيَانَ ۝٤﴾ واتە: (خوای) خاوەنی بەزەیی. قورئانی فێر (ی مرۆڤ و جند) کردوە. مرۆڤی دروست کردوە. دەربڕین و قسەکردنی فێرکردوە.

پاشان خوای بەخشەر پاش خستنەڕووی ژمارەیەك لە چاکە و نیعمەتەکانی لەسەر مرۆڤ و جند، بۆ یەکەمجار ڕوویان تێدەکات و دەفەرموێ: ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ

رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ؟! ﴾ الرحمن (13) واتە: بڕوا بە کام لە چاکەکانی پـەروەردگارتان ناکەن و بە ڕاستی نازانن؟! واتە: کام لـە چـاکە و نیعمەتـەکانی خـوا هەیـە کـە بتوانن پاڵی دەنە لای غەیری خوای پەروەردگار، وە چ نیعمەتێکی خوا هەیـە کـە بتوانن نکوڵیی لێ بکەن؟!، شایانی باسە ئەم ڕستـەیە ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ؟! ﴾ (سی و یـەك) جـار دووبـارە بۆتـەوە، (15) جاریـان لـەکاتی بـاس کردنـی نیعمەتەکانی دونیادا بەڕووداوەکانی قیامەتیشەوە، (16) جـارانیش لـەکاتی بـاس کردنی نیعمەتەکانی دوارۆژدا، کەنیعمەتـەکانی بەهەشـتن، جـا سـەرەتای هـەموو نیعمەتـەکانی چـی باسـی کـردوە؟! دوای ئـەوەی کـە خـۆی ناسـاندوە بـەوە کـە خاوەنی ئەو پەڕی بەزەییە و خاوەنی ئەوپەڕی بەخشندەییە، ئـەوەی بـەر لەهـەر شتێك باس کردوە کە کە قورئانی فێری ئینسان و جنـد کـردوە، (عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ)! دیارە جێی سەرنجە کە خوای کاربەجێ فێرکردنـی قورئـانی پـێش دروسـتکردنی ئینسانیش خستوە، چونکە دوای ئەوە فەرموویـەتی: (خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ ٱلۡبَيَانَ ﴿٤﴾) واتـە: ئینـسانی دروسـتکردوەو ڕوونکردنـەوەی مەبەسـتەکانی خـۆی فێرکردوە. (بیان)یش ئەوەیە کە ئینسان بتوانێ تـەعبیر لـەوە بکـات کـە لـە دڵـی دایە، لە ڕێی قسە یان نووسین، یان هەر شێوازێکی دیکەی دەربڕینەوە.

جا لێرەدا بۆمان هەیە بپرسین: بۆچی خوای بەخشەر فێرکردنی قورئانی لەلایەن خۆیەوە بۆ ئینسان و جند، پێش هەموو نیعمەتەکانی خستوە؟!، چونکە لە ڕاستی دا بەبێ ئیمان و شارەزایی لە قورئان ئینسان و جند لەسەر ئەسڵی دروستکرانی خۆشیان قەرزدار دەبنەوە و کەسێك لە نیعمەتی قورئان بەهرەمەند

نەبێت لەسەر ئەسڵی بوونەکەیشی، کە گەورەترین و بنەڕەتی ترینی هەموو نیعمەتەکانە، قەرزدار دەبێتەوە، چ جای نیعمەتەکانی دی، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿..وَتَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُاْ ٱلۡعَذَابَ يَقُولُونَ هَلۡ إِلَىٰ مَرَدّٖ مِّن سَبِيلٖ ﴿٤٤﴾ وَتَرَىٰهُمۡ يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا خَٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرۡفٍ خَفِيّٖۗ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَأَهۡلِيهِمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ أَلَآ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ فِي عَذَابٖ مُّقِيمٖ ﴿٤٥﴾﴾ الشورى، لێرەدا خوای پەروەردگار دیمەنی کافرەکان لە ڕۆژی دوایی دا دەخاتە بەرچاو و دەفەرموێ: تۆ کافرە ستەمکارەکان دەبینی لە ڕۆژی دواییدا کاتێك کە ئازارو ئەشکەنجەی خوا دەبینن دەڵێن: هیچ ڕێیەك نیە و ناتوانین بگەڕێینەوە بۆ دونیا و جارێکی دی تاقی کردنەوە بدەین و خوا تاقیمان بکاتەوە، (داخۆ ئەو جارە چ بەندەیەك دەبین و چۆن فەرمانبەری خوا دەبین و پابەند دەبین بە شەریعەتی خواوە)، دەبینی کافرەکان کە ڕادەنوێنرێن لەسەر ئاگری دۆزەخ، زۆر ملکەچ و زەلیل و بێ دەسەلاتن، بە سیلە چاوێك سەیر دەکەن، (واتە بە چاوێکی کز تەماشا دەکەن، ئینسان کە ترسێك دەبینێ ناوێرێ زۆر چاوی تێ ببڕێ بە چاوێکی کز سەیری دەکات)، جا لێرەدا شوێنی مەبەست (بيت القصيد) ئەوەیە کە دەفەرموێ: (وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ) وە ئەوانەی بڕوایان هێناوە، گوتیان: (إِنَّ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَأَهۡلِيهِمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ)، واتە: بێگومان زیانباران تەنها ئەو کەسانەن خۆیان و کەس و کاریان لە دەست چووە لە ڕۆژی دواییدا، (چونکە کابرای کافر خۆی لەدەست چووە، واتە لەسەر ژینەکەی خۆی و لەسەر دروستکرانەکەشی قەرزدار بۆتەوەو، سەربارەش کەس و کاریشی لەدەست دەچێ، چونکە ئەگەر کەس و کارەکەی کافر بن ئەوە دیارە لەیەك دا

دەبڕێن و، ئەگەر مسوڵمانیش بن دیسان هەر لەیەك دادەبڕێن، ئەگەر كافر بن هەریەكە لە جێی تایبەتی خۆیدا سجنە و، كەس لەگەڵ ماڵ و خێزانی خۆی نابێ، وە ئەگەر كەس و كارەكەی مسوڵمان بن ئەوە دەچنە بەهەشت و یەكجاریی لەیەك دەترازێن!).

بەڵام بابای مسوڵمان خۆی و ماڵ و خێزان و وەچە و منداڵ و دایك و بـابی و خزم و كەسی بۆ كۆ دەكرێتەوە، بۆ ئەوەی كە زیاتر دڵـی خـۆش بـێ، وەك خـوا فەرموویەتی: ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتۡهُمۡ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلۡحَقۡنَا بِهِمۡ ذُرِّيَّتَهُمۡ.. ﴾ الطور (21) واتــە: وە ئەوانــەی ئیمانیــان هــەبووە و وەچەكەیــشیان بــە ئیمانــەوە شــوێنیان كەوتوون، وەچەكەیانیان پێدەگەیەنین..

جا دەفەرموێ: ئەهلی ئیمان لەو ڕۆژەدا دەڵـێن: خەسـارەتمەندانی ڕاسـتەقینە ئەو كەسانەن كە خۆیان و كەس و كاری خۆیانیان لەدەست داوە لە ڕۆژی دوایـی دا. مەبەستمان ئەوەیە كە خـوای پـەروەردگار بۆیـە نیعمـەتی فێركردنـی قورئـانی پـێش هـەموو نیعمەتـەكانی دی خـستوە لـە سـوورەتی (الـرحمن)دا كـە سـوورەتی باسكردنی نیعمەتەكانی خوایە، چونكە بەبێ بەهرەمەند بوون لە نیعمەتی قورئـان كە بەهۆیەوە ئینسان لە ئیمان حاڵی دەبێ و ئیمان دێنێ و هیدایـەت وەردەگـرێ، بەبێ ئەو نیعمەتە ئینـسان لەسـەر هـەموو نیعمەتـەكانی دیكـە قـەرزدار دەبێتـەوە ئەگەر ماڵ و سامان بێ، لەش ساغیی بـێ، دەسـەڵات بـێ، دەوڵەمەنـدیی بـێ، هەرشتێك بێ، بەڵكو هەر لەسەر ئەسڵی بوونەكەیشی قەرزدار دەبێتەوە، واتە هەر نەبووایە باشتر بوو، بۆیە خوای كاربەجێ باسی ئینسانی كافر دەكا و دەفەرموێ: ﴿...وَيَقُولُ ٱلۡكَافِرُ يَٰلَيۡتَنِي كُنتُ تُرَٰبَۢا ٤٠﴾ النبأ، واتـە: وە كـافر دەڵـێ خۆزگـە گـڵ

بوومایە، واتە خۆزگە دەخوازێ کە ببێتە گڵ و خۆزگە دەخوازێ کە وەکو ئاژەڵ و ماڵات چۆن دوای ئەوەی حەشر و حیسابیان لەگەڵ دەکرێ، دەبنەوە بە خاك و خۆڵ و سزاو پاداشتیان نیە، ئەویش خۆزگە بە چوار پێیان دەخوازێ، بەڵام دیارە ئەو خۆزگەیەشی بۆ نایەتە دی؟!

چەند وەسفێکی گرنگی کتێبی خوا

بەڕێزان !

خوای پەروەردگار باسی کتێبی بەڕێزو بەپێزی خۆی دەکات بە چەند وەسفێك، کە هەر کام لەو وەسفانە ئەوە دەخوازن کە ئێمە لەگەڵ کتێبی خوادا بە ئەدەب بین و بە گەورەی بگرین:

1. یەکێك لەو وەسفانەی کە خوای پەروەردگار بۆ کتێبی خۆی بەکاری هێناوە بریتیە لە مەزنیی (العظمة) وەك فەرموویەتی: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِي وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ ﴾ الحجر، واتە: وە ئێمە حەوت لەوانەی کە دووبارە دەکرێنەوە، وە قورئانی مەزنمان بەتۆ بەخشیوە (ئەی (محمد) علیه الصلاة والسلام !)، ئەو حەوت دووبارەکراوانەش زۆربەی زانایان دەڵێن مەبەستی پێ حەوت ئایەتی سوورەتی (الفاتحة)یە کە نوێژکەران دووبارەی دەکەنەوە.

2. وە خوای تاك و پاك قورئانی بە: (کریم) ناوهێناوە: ﴿ إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ ﴾ الواقعة، (کریم)یش هەم بەواتای بەڕێز دێ، هەم بەواتای بەخشەر دێ، دەڵێن: فلان کەس (کەریم)ە، واتە: بەڕێز و بە حورمەتە، وە بەخشندەیە و دەبەخشێ و سەخییە، دیارە قورئانیش هەم بەڕێز و هەم بەخشندەیە... جا چ فەرمایشتێك لە فەرمایشتی خوا بەڕێزترە؛ وە قورئان بەخشندەیە و ،

هەرکەسێك بەڕاستی ڕوو لە قورئان بکات و تێی بگات، قورئان هەموو خێرو چـاکەیەکی پـێ دەبەخـشێ، شـارەزایی پێدەبەخـشێ، مەعریفـەتی پـێ دەبەخشێ، ئیمانی پێ دەبەخشێ، هیدایـەتی پـێ دەبەخـشێ، ئـەدەبی پـێ دەبەخشێ، ئەخلاقی پێ دەبەخشێ، عیززەت و حیکمـەت و هەرچـی خێـرو چاکەیە لە دونیاو قیامەتدا قورئان پێی دەبەخشێ.

4-3. وە خوای زانا و توانا قورئانی خۆی بـە بـەرزیی و بـە حیکمـەت وەسف کـردوە، وەك دەفـەرموێ: ﴿ وَإِنَّهُۥ فِيٓ أُمِّ ٱلۡكِتَٰبِ لَدَيۡنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ٤ ﴾ الزخرف، واتە: ئەم قورئانە لە لای ئێمە لە کتێبی بنـەڕەتیی (لـوح المحفـوظ)دا، هەم بەرزە و هەم کاربەجێیە.

5. هەروەها خوای بەبەزەیی قورئانی بە زاڵ (عزيز) وەسف کردوە: ﴿..وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٞ ٤١ لَّا يَأۡتِيهِ ٱلۡبَٰطِلُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦۖ تَنزِيلٞ مِّنۡ حَكِيمٍ حَمِيدٖ ٤٢ ﴾ فصلت، واتە: وە ئەم قورئانە کتێبێکی بالأدەست و زاڵە. هەڵەو ناهەقیی لە هیچ لایەکییەوە ڕێی تێ نابات. نێرراوەخواری خوایەکی کاربەجێی ستایشکراوە. بەڵێ، قورئان کتێبێکی بالأدەست و زاڵە، هیچ کەس و بەرنامەیەك نیە کە لە بەرامبەر قورئاندا بوەستێ و مونافەسەی بکات یان کێبەرکێی لەگەڵدا بکات! هەروەها بە گەلێك وەسفی دیکە خوای پەروەردگار وەسفی کتێبی خۆی کردوە، جا ئایا ئەمە چی لێ وەردەگیرێ؟! قورئانێك خوا بفەرموێ: (عظيم)و، (كريم)و، (علي)و، (حكيم)و، (عزيز)ە، یەکەم: پێویستە ئیمانی بەو کتێبە مەزن و بەڕێز و بەرز و...هتدە هەبێ و ئەو پەڕی ڕێزو

ئەدەب و حورمەتی بەرانبەر بنوێنێ، ئەوە لەلایەك و لەلایەكی دیكەشەوە دەبێ بزانێ هەر كاتێك بەڕاستی ئیمانی بە قوڕئان بوو و بەو شێوەیە مامەڵەی لەگەڵدا كرد كە خوا فەرموویەتی، ئەوە ئەو قوڕئانە مەزنیی پێ دەبەخشێ و عیززەتی پێ دەبەخشێ و، حورمەت و ڕێزی پێ دەبەخشێ و حیكمەت و بەرزیی پێ دەبەخشێ، وە بەهرەمەندی دەكا لەو وەسفانەی خۆی، چونكە ئەگەر لەگەڵ ئینسانی بەڕێزدا بەڕێ دا بڕۆی ڕێز پەیدا دەكەی، وە ئەگەر لەگەڵ بابای زانادا مامەڵە بكەی، زانیاری وەدەست دەخەی و، ئەگەر لەگەڵ ئینسانی باش بیت باشییت بۆ دێ و ، لەگەڵ ئینسانی خراپ بی، خراپییت بۆ دێ، وەك پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) لە فەرمایشتێكی دا فەرموویەتی: (إنّما مَثلُ جلیس الصالح وجلیس السوء كحامل المسك ونافخ الكیر...) متفق علیه [1] واتە: وێنەی هاوەڵی چاك و هاوەڵی خراپ وەك هەڵگری میسك و كوورەچیی وایە، بابای عەتر فرۆش یان لێی دەكڕی، یان دەتداتێ، وە ئەگەر نەشتداتێ بۆنی خۆشی ئەوت بۆ دێ، بەڵام كابرای ئاسنگەر و كوورەچی هەر لێی نزیك بیەوە ئەگەر بەرگ و پۆشاكیشت نەسووتێنێ، بۆنی ناخۆشی لێ دەكەی. كەواتە: كەسێك لەگەڵ قوڕئاندا ببێتە هاوەڵ و لێی نزیك بێ، بێگومان سیفەت و شوێنەوارەكانی قوڕئانی تێدا دەردەكەون، بەمەرجێك بەڕاستی لەگەڵ قوڕئاندا هاودەنگ بێ.

بەڵێ: ئەدەب نواندن لەگەڵ قوڕئان دا و بەگەورە و بەرز و پیرۆز گرتنی، بێگومان وا لە ئینسان دەكا كە سیفەتەكانی قوڕئانی تێدا بێنە دی لە مەزنیی وبەرزیی و

(1) البخاري برقم: 5534، ومسلم برقم: 2628.

عیززەت و حیکمەت و کەرەم و ڕێز و...هتد، وە بەڕاستی بە درێژایی مێژووش ئەوانەی کە لەگەڵ قورئاندا بە ڕاستی ئەدەبیان هەبووەو بە گەورەیان گرتـوە و لەگەڵی دا هاوەڵ و هاودەم بوون، ئەو سیفەتانەیان لە قورئان وەرگرتوە، دیـارە هەر کەسە لە قەدەر خۆی.

هاوەڵانی پێغەمبـەر (علیـه الـصلاة والـسلام) خـوا لێیـان ڕازی بـێ تەماشا دەکەی پێش ئیـسلام و قورئـان لەوپـەڕی نـەزانین و نەخوێنـدەواریی دابـوون، بـەڵام بـەهۆی هـاوەڵیی و هاودەمییـان لەگـەڵ قورئانـدا، بـوون بـە مامۆسـتای مرۆڤایەتی لە زانست و شارەزایی دا، وە لەوپەڕی بێ سەرو بـەریی سیاسـی و ئابووری و کۆمەڵایەتییـەوە، بوونـە سـەرقافڵەی مرۆڤایـەتی لـە دەوڵەتـداریی و چاکەکاریی و دادگـەریی و پـاکیی و چـاکیی و ڕەوشـت بـەرزیی و لـە هـەموو شتێکی باشدا، وە گەلی عەرەب بە گشتی بەر لە ئیسلام و قورئـان، لـە هـەموو میللەتان دواکەوتووتر و بێ سەروبەرتر بوون، بـەڵام دوایـی مرۆڤایـەتی هـەموو شتێکی چاك لەوان فێر دەبوون، بۆچی؟! چونکە مامۆستایان قورئـان بـوو، وە سەرجەم سیفەتە بەرزەکانیان لە قورئانەوە بەدەست هێنا بوو !

لە کۆتایی ئەم دەرسەشماندا دەڵێین:

یەکـەمین هـەنگاوی هـەڵس وکـەوتی ڕاسـت و دروسـت لەگـەڵ قورئانـدا، ئەوەیە کـە دەبـێ لەگـەڵی دا بـە ئـەدەب بـین و بـە بـەرزو گـەورەی بگـرین، کاتێکیش کە لەگەڵ کتێبی خوادا بە ئەدەب دەبین و بە گەورەی دەگرین، ئەوە بێگومان ئەو وەسفانەی قورئان کە خوای پـەروەردگار کتێبـی خـۆی پـێ مـەدح کردوون، کەم و زۆر، بە ئەندازەی ئیمانمان و بە ئەندازەی ئەدەب نواندنمان و

ڕێز لە قورئان گرتنمان و بە گەورە گرتنی و تەفاعول لەگەڵدا کردنیمان، لە ئێمە ڕەنگ دەدەنەوە.

خوای پەروەردگار لەو کەسانەمان بگێڕێ کە بەڕاستی ئەدەب دەنوێنن لەگەڵ کتێبی خواو لەگەڵی دا بەڕێز دەبن و، بە گەورەی دەگرن و بەو شێوەیە هەڵسو کەوتی لەگەڵدا دەکەن کە بۆ کتێبی خوا، بۆ فەرمایشتی بەرز و پیرۆزی خوای پەروەردگار شایستەیە، تاکو هەرچی زیاترو چاکتر لێی سوودمەند و بەهرەمەند بین.

وصلى الله على محمد و على آله وصحبه أجمعين

والحمد لله رب العالمين

وانەی دووەم

هەنگاوی دووەم: خوێندنەوە و گوێ بۆ گرتن (التلاوة والإستماع)

بەڕێزان!

لەوانەی یەکەمدا باسمان کرد کە بۆ هەڵس و کەوت کردنی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئان دا بۆ ئەوەی باشتر لێی بەهرەمەند بین، یەکەمین هەنگاو و قۆناغ، بریتیە لە (ئەدەب نواندن و بە گەورە گرتنی کتێبی خوای پەروەردگار). بەڵێ یەکەمین هەنگاو و قۆناغ بۆ هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ قورئاندا — هەڵس و کەوت کردنێکی ڕاست و شەرعییانە— ئەوەیە کە ئینسان ئەو کتێبەی خوای پەروەردگار کە فەرمایشتی خوایە، بە گەورەی بگرێ و ئەدەب و ڕێزو حورمەتی پێویستی لەگەڵدا بنوێنێ.

ئێستاش باسی هەنگاوی دووەم دەکەین کە بریتیە لە: (خوێندنەوە و گوێ بۆ گرتن).

یەکەمین شتێك کە ئینسان دەیکات، دوای ئەوەی کە بڕوای هێنا کە ئەو قورئانە کتێبی خوایە (سبحانه و تعالی) و بە (جبریل) دا (علیه السلام) بۆ پێغەمبەری کۆتایی خۆی(محمد) (علیه الصلاة والسلام) ناردوویەتی، وە دوای ئەوەی کە ئەدەب و بە گەورەو بەرزگرتن و و ڕێزی شایستەو پێویستی لە بەرانبەردا دەنوێنێ، بریتیە لە (خوێندنەوەی) یاخود (گوێ لێگرتنی)، دیارە خوای کاربەجێ بۆیە فەرمایشتی خۆی بۆ ئێمە ناردوە، تاکو لێی تێ بگەین و

کاری پێ بکەین و، بەدڵنیاییشەوە ئینسان نە لە فەرمایشتی خوای پەروەردگار و نە لە قسەی هیچ کەسی دیکەش ناتوانێ تێبگاو پاشان کاری پێ بکا، هەتا نەیخوێنێتەوە، یان بەسەری دا نەخوێندرێتەوە، هەر بۆیەش خوای بەرز و مەزن لە قورئاندا فەرمانی کردوە بە خوێندنەوەی قورئان، وە بە گوێ لێ گرتنی خوێندرانەوەشی.

جا ئێمە سەرەتا چەند ئایەتێکی خوای بێ وێنە، وە چەند فەرمایشتێکی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دێنینەوەو باس دەکەین کە فەرمانیان کردوە بە خوێندنەوەی قورئان، یان گوێ بۆ گرتنی و پاشان چەند خاڵێکی گرنگ لەو بارەوە کە لەو ئایەت و فەرمایشتانە دەفامرێنەوە دەخەینەڕوو:

چەند ئایەتێك لەبارەی خوێندنەوەو گوێ لێگرتنی قورئانەوە:

خوای بەخشندە لە سوورەتی (الكهف)دا فەرموویەتی: ﴿ وَٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلۡتَحَدٗا ٢٧ ﴾.

دیارە خوای بێ هاوتا لێرەدا ڕاستەوخۆ پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) دەدوێنێ و فەرمانی پێ دەکا کە کتێبی خوا بخوێنێتەوە، بەڵام زانایان وەك بنچینەیەکی شەرعیی لەسەری ڕێککەوتوون کە هەموو دواندنەکانی خوا عزوجلّ لە قورئاندا بۆ پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام)، بریتین لە دواندنیش بۆ ئۆممەتەکەیشی، وە ئەگەر دواندنێك تایبەت کرابێ بە پێغەمبەرەوە (عليه الصلاة والسلام) بە بەڵگەیەکی تایبەت، ئەگەرنا هەرچی خوای پەروەردگار ئاڕاستەی (محمد)ی کردوە، ئاڕاستەی ئۆممەتەکەیشی کردوە لە دوای ئەوەوە.

جا لێرەدا کە دەفەرمویٚ: (وَٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ..)، وەکو چۆن لەگەڵ (محمد)یەتی (علیه الصلاة والسلام)، لەگەڵ ئوممەتەکەشیەتی، چونکە خوا سبحانە وتعالی هیچ پێغەمبەرێکی نەناردوە مەگەر بۆ ئەوەی پەیڕەویی لیٚ بکریٚ: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ ... ﴾ النساء (64)، واتە: هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردوە، مەگەر بۆ ئەوەی فەرمانبەریی لیٚ بکریٚ و بە فەرمانی خوا گوێڕایەڵیی بۆ بکریٚ. هەروەها خوای بیٚ هاوەڵ دەفەرمویٚ: ﴿ لَّقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ لِّمَن كَانَ يَرۡجُواْ ٱللَّهَ وَٱلۡيَوۡمَ ٱلۡأٓخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرٗا ﴿٢١﴾ ﴾ الأحزاب، واتە: بێگومان لە پێغەمبەری خوادا بۆ ئێوە سەرمەشقییەکی باش هەیە، بۆ هەر کەسیٚ بە ئومێدی خوا، (واتە ئومێدی ڕەحمەت و بەزەیی خوا) و دوارۆژ بیٚ، وە یادی خوا زۆر بکا. واتە: هەرکەسیٚ کە ئیمانی هەبیٚ و مسوڵمان بیٚ، موحەممەد (علیه الصلاة والسلام) سەرمەشق و پێشڕەویەتی، وە مامۆستا و چاوساغیەتی، لەبەر ئەوە وەکو بنچینەیەك با لە مێشکماندا بچەسپیٚ، کە هەرچی خوا لەسەر پێغەمبەری خۆی فەرزی کردوە لە قورئان و لە سوننەتدا، ئەوا ئۆممەتەکەیشی پێی مولزەمە و دەبیٚ پابەندی بیٚ، مەگەر شتێك تایبەت کرابیٚ بە پێغەمبەرەوە (علیه الصلاة والسلام) بە بەڵگە و نیشانەیەکی دیاریکراو و ڕوون.

جا خـوای پـەروەردگار دەفـەرمویٚ: ﴿ وَٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلۡتَحَدٗا ﴿٢٧﴾ ﴾ الکهف، واتە: وە ئـەوەی کـە بـۆت ڕەوانە کراوە لە کتێبی پەروەردگارت بیخوێنەوە، بێگومان بە هیچ جۆرێك گـۆڕین و دەستکاریی کردن بۆ وشەکانی نیە، وە جگە لەویش پەنایەکی دیکەت نیە.

هەروەها خوای زاناو کاربەجێ لە ئایەتی ژمارە (45)ی (العنكبوت)دا فەرمان بە پێغەمبەرەکەی (عليه الصلاة والسلام) و لە پشت ئەویشەوە بە تێکرای ئۆممەتەکەی دەکات و دەفەرموێ: ﴿ ٱتْلُ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ .. ﴾، واتە: ئەوەی کە لە کتێب بۆت ڕەوانەکراوە بیخوێنەوە. دیارە ئەلیف لامی سەر (الكتاب) ئەلیف و لامی (عهد)ە، واتە: ئەو کتێبە کە زانراو و، (معهود)ە، کە قورئانە.

وە لە سوورەتی (المزمل)دا دیسان خوای بەرز و مەزن فەرمان بە پێغەمبەری پێشەوامان دەکات کە قورئان بخوێنێ و دەفەرموێ: ﴿ وَرَتِّلِ ٱلْقُرْءَانَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾ ﴾، واتە: قورئان بخوێنەوە بە خوێندنەوەیەکی ڕوون و چاك و پوخت. دوایی باسی ماناو چەمکی وشەی (ترتيل) دەکەین.

وە لە ئایەتی (98)ی سوورەتی (النحل)یشدا خوای بالادەست فەرمان بە پێغەمبەری خۆی دەکات و دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ ﴾. واتە: وە کاتێك قورئانت خوێند، پەنا بگرە بە خوا لە شەیتانی دوور خراوە لە ڕەحمەتی خوا. (رجيم) واتە (مرجوم)، واتە ئەوە کە دوورخراوەتەوە و نەفرەتی لێ کراوە، سوننەتە ئینسان بڵێ (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) پێش ئەوەی کە قورئان بخوێنێ، وەکو دوایی باسی دەکەین.

وە لە ئایەتی (204)ی سوورەتی (الأعراف)دا دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ ﴾ واتە: هەرکاتێ قورئان خوێنرایەوە گوێ بگرن و بێدەنگ بن، بەڵکو ڕەحمتان پێ بکرێ و بە زەییتان لەگەڵدا بنوێنرێ.

چەند فەرموودەیەك لەبارەی خوێندنەوە:

پێغەمبەری خواش (علیه الصلاة والسلام) دیارە فەرمایشتی زۆرن دەربارەی قورئان خوێندن و گەورەیی قورئان خوێندن، یان گوێ بۆ گرتنی:

1- یەکێك لەو فەرمایشتانە ئەوەیە کە (الترمـذي) و غەیری ویـش لـە عەبـدوڵڵای کوڕی مەسعوودەوە خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویانەتەوە کە پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) فەرموویەتی[1]: (مَـن قَـرَأَ حَرفـاً مِـن كتـابِ اللهِ فَلَـهُ بِـهِ حَـسَنة وَالحَسَنةُ بِعَشرِ أَمثالِها، لا أَقولُ (الم) حَرفٌ وَلكِن (ألف) حَرفٌ و (لام) حَرفٌ و(مـيم) حَرفٌ).

واتـە: هەرکەسـێك پیتێـك لـە کتێبـی خـوا بخوێنێتـەوە، چـاکەیەکی بـۆ دەنووسرێ، وە چاکەش یەك بـە دەیـە، نـاڵێم (الم) هـەمووی پیتێکـە، بـەڵکو ئەلیف (أ) پیتێکە، لام (ل) پیتێکەو، میم (م) پیتێکە.

بەڵێ هەر پیتێك لە کتێبی خوا بخوێنرێتـەوە، چـاکەیەك هەیـە، چـاکەش یەك بە دەیە، تاکو یەك بە حەوت سەدیش دەڕوا، وەکو لە ئایـەتی (261)ی سوورەتی (البقـرة)دا لـە بـارەی مـاڵ بەخـشین (إنفـاق)ەوە، خـوای بەخـشندە دەیگەیەنێتە یەك بـە حـەوت سـەد: ﴿مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّاْئَةُ حَبَّةٍ.. ﴾. واتە: وێنەی ئەوانەی لەڕێی خوادا ماڵ و سامانی خۆیـان دەبەخـشن، وەك دەنکـە تۆوێـك وایـە کـە حەوت گوڵان دەردەکات هەر گوڵەی سەد دەنکی تێدایە...

(1) رواه الترمذي و قال: حديث حسن صحيح.

2- وە فەرموودەیەکی دیکەش کە (بخاري) و (مسلم) لە دایکی بڕواداران (عائشة)ەوە خوای لێی ڕازی بێ دەیگێڕنەوە، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) تێیدا دەفەرموێ [1]: (الماهِرُ بالقُرآن مَعَ السَّفَرَةِ الكِرامِ البَرَرَة والذي يَقرأُ القُرآنَ وَيَتَتَعتَعُ فيه وَهوَ عَليهِ شَاقٌّ لَهُ أجران). واتە: کەسێك شارەزا بێ لە خوێندنی قورئاندا، ئەوە لەگەڵ ئەو فریشتانە دایە کە نوێنەری خوان، کە زۆر بەڕێز و چاکەکارن، (سفرة) کۆی (سفير)ە کە بە مانای نوێنەر دێ، وە (كرام) کۆی (كريم) واتە: بەڕێز، وە (بررة)یش کۆی (برّ)ە، واتە: چاکەکار..

بەڵێ وەك پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) ڕایگەیاندوە کەسێك لە قورئان شارەزا بێ، لە خوێندنی و تێگەیشتنی شارەزابێ، ئەوە لە ڕیزی ئەو فریشتانە دایە کە (وحي)یان بۆ پێغەمبەران هێناوە، ئەدی کەسێك کە تێیدا کارامە و شارەزا نەبێ؟

(والذي يَقرأُ القُرآنَ وَيَتَتَعتَعُ فيه وَهوَ عَليهِ شَاقٌّ لَهُ أجران) کەسێك قورئان بخوێنێ بەڵام لەسەری قورس بێ و بە زەحمەت بۆی بێ، یان هەڵە بکاو بگەڕێتەوە، بەڵام لەسەری قورس بێ ، بەبێ ئەوەی کە هەڵەکە بە دەست خۆی بێ، واتە هەر ئەوەندەی لێ بزانێ و بە زەحمەت بۆی بخوێنرێ، ئەوە ئەو کەسە دوو جۆرە پاداشتی هەیە، پاداشتی خوێندنەوەکەو، پاداشتی نارەحەتییەکە کە دێتە ڕێی.

کەواتە: هەرچۆنێك بێ قورئان خوێندن ئەجرو پاداشتی هەر هەیە، دیارە بە پێی توانا بابای مسوڵمان دەبێ هەوڵبدات قورئانەکەی بەو شێوەیە بخوێنێ

---

(1) بڕوانە: صحيح البخاري رقم (4937)، وصحيح مسلم رقم (798).

کە خوای زانا فەرموویەتی و پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) فێری کـردووین و بنچینەکانی چاکخوێندن (تجوید)ی تێدا ڕەچاو بکـات، بـەڵام لەبەرئـەوە کـە چاك نازانێ بیخوێنێ، نابێ دەستی لێ هەڵگرێ و ئەم فەرموودەیە بەڕاشکاویی پێی دەڵێ کە هەر چۆن بێ هەر خوێندنی باشترە، چونکە ئەگـەر ئینـسان بـە هەڵەش بیخوێنێ و خراپیش بیخوێنێ، بەڵام وردە وردە بیخوێنێ، هەر چاکی دەکات، بەڵام لەبەرئەوەی کە بە هەڵـە دەیخـوێنێ، وازی لێ بێنـێ، هـەرگیز فێرنابێ.

3- هەروەها (عقبة بن عامر) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە پێغەمبـەری خـوا (صلی الله علیه وسلم) ڕووبەڕوو بە هاوەڵـەکانی فەرموویـەتی: (أَيُّكُم يُحِبُّ أن يَغدوَ إلى بُطحَانَ أَو إلى العَقيقِ فَيَأتيَ مِنهُ بِنَاقَتَينِ كَومَاوَينِ في غَيرِ إثمٍ ولا قَطيعَةِ رَحِمٍ ؟! فقلنا يا رسولَ الله كُلُّنا نُحِبُّ ذلك، قال: أَفَلا يَغدو أَحَدُكُم إلى المَسجِدِ فَيَعلَمَ أو يقرأَ آيتينِ من كتابِ اللهِ عزَّوجلَّ خيرٌ له مِن ناقتين، وثـلاثٌ خـير لـه مـن ثـلاث، وأربعٌ خير له من أربع ومن أعدادهن من الأبل) رواه مسلم برقم: 803.

واتە: کامەتان حەزدەکات هەموو ڕۆژێك زوو بچێ بۆ (بوطحان) یان(عەقیق) و دوو حوشتری دونگدار بێنێ بێئەوەی گوناه بێت و پچڕاندنی خزمایەتی تێدا بێ؟ گوتمان: هەموومان حەزدەکەین ئەی پێغەمبەری خوا، فـەرمووی: ئـەدی بۆ یەکێکتان ناچێتە مزگەوتێ و دوو ئایەتان لە کتێبی خوا عزّوجلّ بزانـێ یـان بخوێنێ بۆی چاکترە لە دوو حوشتر، سیانیش لە سێیان و چواریش لە چواران و زیاتریش لە ژمارەی خۆیان لە حوشتران.

4- هەروەها (أبو أمامة الباهلي) خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە گوێی لە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بووە فەرموویەتی: (إقرأوا القرآن فإنه يأتي يوم القيامة شفيعا لأصحابه...) رواه مسلم برقم: 804.

واتە: قورئان بخوێنن چونکە ڕۆژی هەڵسانەوە تکا بۆ هاوەڵەکانی دەکات.

5- وە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی: (يقول الله سبحانه وتعالى: من شغله القرآن وذكري عن مسألتي أعطيته أفضل ما أعطي السائلين، وفضل كلام الله سبحانه على سائر الكلام كفضل الله تعالى على خلقه) رواه الترمذي وقال حديث حسن.

واتە: خوا سبحانه وتعالى دەفەرموێ: هەر کەسێك لەبەر قورئان و یادی من نەیپەرژێتە سەر داوالێکردنم، چاکتر لەوەی دەدەمێ کە دەیدەمە داواکەران، وە پلەو گەورەیی فەرمایشتی خوا بەسەر قسەی دیکەدا وەك پلەو گەورەیی خوای بەرزە بەسەر دروستکراوەکانی دا.

6- هەروەها پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) فەرموویەتی: (يقال لصاحب القرآن إقرأ وارق ورتل كما كنت ترتل في الدنيا فإن منزلتك عند آخر آية تقرؤها) رواه أبوداود والترمذي والنسائي، وصححه الترمذي.

واتە: بە خاوەنی قورئان دەگوترێ بخوێنە و بەرز بەوە و بەرێکی بیخوێنە وەك چۆن لە دونیادا دەتخوێند، چونکە پلەت لەلای کۆتا ئایەتە کە دەیخوێنی.

جا لە ئایەتە بەپێزەکانی خوای پەروەردگار و فەرمایشتە شیرینەکانی پێغەمبەری پێشەوادا (عليه الصلاة والسلام)، چەند شتێکمان دەستگیر دەبێ کە ئێمە لەم چەند خاڵەدا کورتیان دەکەینەوە:

1- قورئان خوێندن لەسەر ئینسانی مسوڵمان فەرزە:

وەکو چۆن نوێژی لەسەر فەرزە، هەروەها ڕۆژووی لەسەر فەرزە، جا وێڕای ئەو ئایەتانەی هێنامانەوە،ئەم ڕستە قورئانییەش بەڵگەیە لەو بارەوە، خـوای کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿فَٱقۡرَءُواْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلۡقُرۡءَانِۚ...﴾ المزمل(20)، واتـە: دەجـا ئەوەی کە بۆتان ئاسان دەبێ و بەدەستانەوە دێ لە قورئان، بیخوێنن.

زۆربەی زانایان دەڵێن مەبەست لە (مَا تَيَسَّرَ)، سوورەتی (الفاتحة)یە، (أبـو حنیفـة)ش ڕەحمـەتی خـوای لێ بـێ دەڵـێ: مەبەسـت ئەوەیـە چـەندەت بـۆ دەگونجێ و دەتوانی فێری بی، بۆیە ئەگەر نەیتوانی فێری سوورەتی (الفاتحة) بێ، بە ئەندازەی ئەو سوورەتە، ئایەتی دیکەش فێر بێ، هەر دروستە کـە لـە نوێژدا لە جیاتی سـوورەتی (الفاتحة) بیـانخوێنێ، ئەمـەش تـەنیا قسەی (أبـو حنیفة)یە، چونکە ئەو ڕایەی دیکە زۆربەی زانایـانی لەسـەرن و پێغەمبـەریش (صلی الله علیه وسلم) چەند فەرموودەیکی هەن کە ئیسپاتی ئەوە دەکەن، ڕای زۆربەی زانایان ڕاستە، بۆ نموونە: (لا صلاة لمـن لم یقـرأ بفاتحـة الکتـاب) متفـق علیه عن عبادة بن صـامت، واتـە: هـەر کەسێك فاتیحـەی کتێبـی خـوا (کـە سـوورەتی (حمـد)ە)، نـەخوێنێ، ئـەوە نوێژەکـەی دروسـت نیـە. هـەروەها فەرموویەتی: (ومَن صَلّى صلاة لم يقرأ فيها بِأمّ القرآن فهي خِدَاجٌ، ثلاثاً، غير تمام) رواه مسلم. واتە: هەر کەسێك نوێـژێك بکـات سـوورەتی دایکـی قورئـانی تێـدا نەخوێنێ، ئەوە ناتەواوە، ناتەواوە، ناتەواوە، کەم و کورتە.

جا بەڕێزان! ئەوەی کە لە سـەرجەم ئایەتـەکانی قورئـان کـە فـەرمان بـە قورئـان خوێنـدن دەکـەن، وەردەگیرێ، ئەوەیـە کـە قورئـان خوێنـدن لەسـەر

یەکەیەکەی مسوڵمانان فەرزە، واتە نەك هەر لەسەر ئەوانە کە شارەزای قورئانن، بەڵکو لەسەر هەموو مسوڵمانێك فەرزە کەم و زۆر کتێبی خوا بخوێنێ.

وە لەسەر ئوممەتی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) فەرزە، ﴿فەرزی (کفایة)یە﴾ کە کەسانێکی تێدابن، هەموو قورئان بخوێننەوەو لەبەریان بێ و لێی شارەزا بن، هەر بۆیەش هەموو زانایان بە پەسەندیان زانیوە، کە بەلای کەمەوە ساڵانە جارێك قورئان خەتم بکرێ و بەگوێی مسوڵماناندا بدرێ، وە زۆربەیان بە سوننەتیان داناوە کە لە نوێژەکانی (تراویح)ی مانگی ڕەمەزاندا، هەموو شەوێك (جزء)ێك بخوێنرێ، بۆ ئەوەی کە بەلای کەمەوە هەموو ساڵێك جارێك مسوڵمانان بەگشتی کەلامی خوایان هەموو بەگوێدا بچێت.

جا ئینسان چ کتێبی خوای پەروەردگار بۆخۆی بخوێنێ وە چ گوێبیستی بێ، واتە ئەوەی بۆی دەکرێ بیخوێنێ، ئەوەش بۆی ناکرێ لەسەری پێویستە کە گوێبیستی هەمووی بێ، چونکە ئامانج لە خوێندنەکەشی ئەوەیە کە تۆ تێبگەی و شارەزاییت هەبێ لە فەرمایشتی خوا،جا چ بۆ خۆت بیخوێنیتەوە، چ بەسەرتدا بخوێندرێتەوە، ئامانجەکە دێتە دی، دیارە کە مسوڵمانانیش نوێژ دەکەن و خوای زانا لەسەری فەرز کردوون کە کەم و زۆر قورئانی تێدا بخوێنن، ئەو فەرزە جێ بەجێ دەکەن، چونکە بەلایەنی کەمەوە سوورەتی (الفاتحة) دەخوێنن، وە چەند سوورەتی دیکەش ئەگەر کورتیش بن، یان چەند ئایەتێك لەدوای سوورەتی فاتیحەوە دەخوێنن، واتە ئەوەی کە لەسەر یەکەیەکەی مسوڵمانان فەرزە، بەهۆی نوێژکردنەوە دێتە دی، کە خوێندنەوەی بە شێکی قورئانە بەڵام ئەوەی کە بەگشتی لەسەریان فەرزە (واتە فەرزی کیفایەیە و بەکردنی لەلایەن هەندێکیانەوە گوناه لەسەر هەموویان لادەچێ)

ئەوە دیارە کە بە هۆی هەندێکیانەوە- کە بریتین لـە خوێنـەران و لەبەرکـەران و شارەزایانی هەموو قورئان- جێبەجێ دەبێ.

شایانی باسیشە کە پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) عادەتی وا بووە لە نوێژە فەرزەکاندا بە تایبەتی لە نوێژی بەیانی و خەوتناندا هەوڵی داوە هەموو قورئان بە گوێی مسوڵماناندا بدات، بەڵکو زۆر جاران لە وتاری (جمعة)دا وە لە وتاری جەژنەکاندا سوورەتێك یان چەند سوورەتێکی قورئانی خوێندوە. وە لـە راستی دا ئەگـەر سـەیری پێغەمبـەر (صـلی الله علیـه وسـلم) بکـەین وتارەکـانی، نوێژەکانی، ئاراستەکانی، هەموو بریتی بوون لە قورئان و هەموویان لە قورئـان هەڵهێنجراون.

کە بەداخەوە ئەوە ئێستا تا رادەیەکی زۆر لە نێو مسوڵماناندا کاڵ بۆتـەوە، مسوڵمانان لە قورئان دوورن و ئەو دووریەشە لە قورئان کە مسوڵمانانی تووشـی زۆر بیدعەت و هەڵەو لادانی فیکریی و ئەخلاقیی و عەقیدەیی و کۆمەڵایەتی و سیاسی کردوە.

2- قورئان دەبێ بە (ترتیل) بخوێنرێ:

لەچەند شـوێنێکدا خـوای شـارەزا فـەرمانی کـردوە کـە قورئـان دەبـێ بـە تەرتیل بخوێنرێ، جارێ خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: کە ئێمە قورئانمـان بـە تـەرتیل خوێندۆتـەوە –لـەرێی جیبریلـەوە– وەك فەرموویـەتی ﴿ وَرَتَّلْنَٰهُ تَرْتِيلًا ﴾ الفرقان (32)، بەڵێ بەرێزان! خوای بەرزو بێ وێنە عزّوجلّ قورئـانی بەسەر موحەممـەد دا (صلی الله علیـه وسـلم) خوێندۆتـەوە وە بـە (ترتیـل)ەوە و

فەرمانیشی پێ کردوە، ئەویش بە (ترتیل) بیخوێنێ وەك دەفەرموێ: ﴿وَرَتِّلِ ٱلْقُرْءَانَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾﴾ المزمل، جا ئایا بە (ترتیل) خوێندنەوەی قورئان یانی چی؟!

وشەی (رَتْل) لە زمانی عەرەبی دا بە مانای ڕێك وپێکی دێ، هەر بۆیەش زار (دەم)ی کەسێك ددانەکانی ڕێك و پێك و بە ڕیزو جوان بن، واتە شاش و باش نەبن، پێی دەگوترێ: (ثغرٌ مُرَتَّل) واتە زارێکی ڕێك و پێك و جوان[1].

بەڵێ ئەصڵی (ترتیل) واتە: ڕێز کردن و پوخت و ڕێك و پێك کردنی شتێك، لێرەدا دیارە مەبەست لە خوێندنی قورئان بە (ترتیل) ئەوەیە کە پیتەکانی بە ڕێك و پێکی گۆ بکرێن و وشەکانی بە ڕێکی بە دوای یەکدا بێن و وەکو خوای زانا و شارەزا چۆن قورئانی ناردۆتە خوار بەو شێوەیە بخوێنرێ و هەر پیت و وشەیەك مافی خۆی پێ بدرێ.

لە بارەی چاك و ڕێك و پێك خوێندنەوەی قورئانیشەوە دەتوانین ئاماژە بەم چەند فەرموودەو شوێنەوارانە بکەین:

1. پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: (زَيِّنوا القرآنَ بأصواتكم) رواه البخاري، واتە: قورئان بەدەنگی خۆتان جوان بکەن. کە دیارە مەبەست بە دەنگی خۆش و بە ڕێك و پێکی خوێندنیەتی.
2. هەروەها فەرموویەتی: (ليسَ مِنّا من لم يتغنَّ بالقرآن) رواه البخاري، واتە: هەر کەسێك قورئان بە دەنگ و سەدای خۆش نەخوێنێ، لە ئێمە نیە.

(1) رتل رتلاً: استوى وانتظم وحسن تأليفه، ويقال رتل الثغر أو الأسنان ورتل الكلام... و رتَّل الشيءَ: نسقه ونظمه، والكلام: أحسن تأليفه و جود تلاوته...) المعجم الوسيط ص327.

3. عائیشە خوای لێ رازی بێ لە وەسفی قورئـان خوێنـدنی پێغەمبـەردا صـلى اللّٰه علیه وسلم گوتوویەتی: (کان یقرأ الـسورة فیرتلـها حتـى تکـون أطـول مـن أطول منـها) رواه مسلم، واتە: ئەو سوورەتێکی قورئانی بە رێك و پێکی و بـە رێ و جێ دەخوێند، هەتا درێژتر دەبوو لـە سـوورەتێکی لـەخۆی درێـژتر- ئەگەر کەسێکی دیکە خوێندبای-.

4. هــەروەها (أنــس) خــوای لێ رازی بــێ کــە لــە بــارەی قورئـان خوێنـدنی پێغەمبەرەوە (صلى اللّٰه علیه وسلم) پرسیاری لێ کـراوە گوتوویـەتی: (کانـت مَدًّا، ثم قـرأ: (بـسم اللّٰه الـرحمن الـرحیم) یمـد (بـسم اللّٰه) ویمـد (الـرحمن) ویمـد (الرحیم) رواه البخـاري، واتە: قورئان خوێنـدنی وی (صـلى اللّٰه علیـه وسـلم) لێك کێشراوە و بەکاوەخۆ بوو، پاشان: (بسم اللّٰه الـرحمن الـرحیم) ی خوێنـد هەرکام لە (بسم اللّٰه) و (الرحمن) و (الرحیم)ی لەیەك کێشایەوە.

5. هــەروەها (ئوممـو سـەلەمە) خـوا لێـی رازی بـێ کاتێـك لـەبارەی قورئـان خوێندنی پێغەمبەرەوە (صلى اللّٰه علیه وسلم) پرسیاری لێ کـرا گـوتی: (کـان یقطع قرائته آیة آیة: (بسم اللّٰه الرحمن الـرحیم. الحمـد للّٰه رب العـالمین. الـرحمن الرحیم. مالك یـوم الـدین...) رواه أحمـد وأبـوداود والترمـذي، واتـە: پێغەمبـەر (صلى اللّٰه علیه وسلم) عادەتی وابوو ئایەتەکانی جیا جیا دەخوێندن: (بـسم اللّٰه الرحمن الرحیم. الحمد للّٰه رب العالمین. الرحمن الرحیم. مالك یوم الدین) کـە دیارە مەبەست بە هێواشیی و رێکوپێکیی خوێندنی ئایەتەکانە..

دیـارە هـەر قسەیەکیش چ فەرمایـشتی خـوای پـەروەردگار بـێ، چ هـەر قسەیەکی دیکە، ئەگەر بە راسـت و دروسـتی نەخوێندرێتـەوە، بـە راسـت و

دروستیش فام ناکرێ و وەرناگیرێ، ئنجا قورئانیش کە قسەی خوایە، دەبێ ڕاست و دروست و وەکو خۆی فام بکرێ، ئەوەش کاتێك دەبێ کە وەکو خۆی بخوێندرێتەوەو، هەق بدرێتە هەموو پیت و وشەکانی، دیارە زانایان بۆ ئەم مەبەستە زانیارییەکی تایبەتیان داناوە کە پێی دەگوترێ (علم التجوید) (تجوید) واتە: چاککردن، چونکە (جید) واتە چاك، واتە زانیارییەك کە فێرت دەکات چاك قورئان بخوێنی.

جا دیارە ئێستا بواری ئەوەمان نیە باسی (تجوید) بکەین، بەڵام بێگومان لەسەر مسوڵمانان، بەتایبەتی ئەوانەی کە ئەهلی (زانستن) و خەڵك دینیان لێ وەردەگرێ و بانگەوازیکەرن و، بە تایبەتی تر ئەوانەی کە ئیمامن و پێشنوێژی بۆ خەڵك دەکەن، لەسەریان فەرزە بایی ئەوەندە (تجوید) بخوێنن کە فەرمایشتی خوای پەروەردگار بە ڕاست و دروستی بخوێننەوە، چونکە زۆر جار کە هەڵە بکرێ لە خوێندنەوەدا، هەڵە دەبێ لە ماناشدا، کەواتە ئەوە دەبێ وا لە ئینسان بکا کە بە ڕاست و دروستی قورئان بخوێنێتەوە، هەر بۆیەش جاری وا هەیە کە یەکێك قورئان بە ڕاست و دروستی دەخوێنێ، باشتر سەرنجت ڕادەکێشێ و باشتر تێی دەگەی.

3- **شتێکی دیکە کە لەم ئایەتانە وەردەگیرێ ئەوەیە کە قورئان خوێندن چەند ئەدەبێکی هەن:** یەکێك لەو ئەدەبانە کە خوای پەروەردگار لە ئایەتی (98)ی سوورەتی (النحل)دا فەرمانی پێکردوە ئەوەیە کە پێش دەست پێ کردنی قورئان، ئینسان (إستعاذة) بکات، واتە پەنا بە خوا بگرێ لە شەیتانی ڕەجم کراو: ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ ﴾، جا خوێندنەکە چ لە سەرەتای سوورەت بێ، یان لە نێوەڕاستی سوورەت.

دیارە هەندێ لە زانایان دەڵێن ئەمە سوننەتە، بەڵام وا پێ دەچێ کە فـەرز بێ، چونکە خوای عزوجـلّ فـەرزی کـردوە: (فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ)، بۆیە ئەو رایە بەهێزترە کـە هـەر کاتێك قورئـان خوێنـدرا، پـێش دەسـت پـێ کردنی قورئان، ئینسان بڵێ: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) کە ئەمـە یەکێکـە لە (صیغە)کانی یان بڵێ: (أعوذ بالله السميع العليم مـن الـشيطان الـرجيم مـن هَمزِهِ وَنفخِهِ وَنفثِهِ)، یان (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم من هَمزِهِ وَنفخِهِ وَنفثِـهِ)، ئەو سێ (صیغە)یە هەرسێکیان لە پێغەمبەرەوە (عليه الصلاة والسلام) هاتوون و ئەمەش دەقی ئەو فەرمایشتانەیە کە تێیایاندا هاتوون:

1. عـن أبي سعيد الخدري قال: كان رسول الله (صـلى الله عليـه وسـلم) إذا قـام مـن الليل فاستَفتَحَ صلاتَهُ وكَبَّرَ، قال: (سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا إله غيرك، ثم يقول لا إله إلا الله ثلاثا- ثم يقول- أعوذ بالله الـسميع العليم من الـشيطان الـرجيم مـن هَمـزِهِ وَنفخِـهِ وَنفثِـهِ) رواه أحمد وأهـل الـسنن الأربعة، وقال الترمذي: وهو أشهر شيء في هذا الباب.

واتە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) کە لە شەوێدا هەڵدەسـتا — بـۆ شــەونوێژ– و نوێژەکــەی دەســت پــێ دەکــرد (الله اکـبر)ی دەکـرد دەیفەرموو: ئەی خوایە پاکیی وستایش بـۆ تـۆ، وە نـاوت بـەرز و پایـەت بڵندە جگە لە تۆ هیچ پەرستراو نین، ئنجا سێ جاران دەیفەرموو: جگە لە خوا هیچ پەرستراو نین، پاشان دەیفەرموو: پەنا بـە خـوای بیـسەر و زانـا دەگرم لە شەیطـانی نەفرین کراو، لـە خوتخوتـەی و فـووی خـۆ بـەزلگریی بەبەرداکردنی و شیعر و قسەی خراپ فێرکردنی.

2. عن ابن مسعود عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال: (اللهم إني أعوذ بك من الشيطان الرجيم وهمزه ونفخه ونفثه) رواه ابن ماجة.

3. **عن سليمان بن صرد (رضي الله عنه) قال: استبّ رجلان عند النبي صلى الله عليه وسلم ونحن عنده جلوس فأحدهما يسُّب صاحبه مغضبا وقد احمَرَّ وجهه فقال النبي (صلى الله عليه وسلم): (إني لأعلم كلمة لو قالها لذهب عنه ما يجد، لو قال أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) رواه البخاري ومسلم وأبوداود والنسائي.**

وەك دەبینین پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بابایەكی ڕق هەڵساوی لەلایەن شەیطانەوە زەفەر پێبراوی، ڕێنمایی كردوە كە بڵێ: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم). جا (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم)، واتە: پەنا بە خوا دەگرم لە شەیتانی ڕەجم كراو، ئایا ئەو ئەدەبە بۆچی فەرز كراوە؟

چونكە شەیتان لە كاتێكدا كە ئینسان سەرگەرمی ئەنجامدانی كارێكی خێرە، دەیەوێ لێی تێكدا، هیچ كارێكی خێریش لەوە گەورەتر نیە كە ئینسان فەرمایشتی خوای پەروەردگار بخوێنێتەوە، وە بزانێ چی پێ فەرمووە و خوا عزّوجلّ ئەو كەلامەی كە ناردوویەتی چی تێدایە؟!، ئەوە لە هەموو كردەوەیەك گەورەترە، بۆیە زانایان دەڵێن گەورەترین (ذكر)، خوێندنی كتێبی خودایە، چونكە قورئان خوێندن هەموو جۆرە زیكرەكانی تێدایە، وەك خوا بەیەكگرتن (توحيد) و داوای لێبوردن كردن (إستغفار) و بەپاككرتن (تسبيح) و ستایش كردن (تحميد) و بەگەورەگرتن (تعظيم) و...هتد، وە زۆر شتی دیكەش كە لە ویرد و زیكرەكاندا نیە.

جا بۆیە پێویستە ئینسان پەنا بگرێ بە خوای باڵادەست لە شەیتانی ڕەجم کراو، بۆ ئەوەی شەیتان نەتوانێ ئەو خواپەرستییەی لێ تێك بدا، دیارە ئێمەش هەر ڕواڵەت دەبینین، ئەگەرنا کاتێك ئینسان دەڵێ (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم) لە ڕاستی دا خۆی دەخاتە نێو قەڵایەکەوە، وە قەڵغانێك لەسەر سەری خۆی دروست دەکات لە بەرانبەر وەسوەسەی شەیتاندا، بە مەرجێك لە دڵ و دەروون و ناخییەوە بیڵێ، ئەوا شەیتانی لێ دوور دەخاتەوە، وەکو خوای پەنهانزان لە سوورەتی (المؤمنون)دا بە پێغەمبەر دەفەرموێ: ﴿وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾﴾ واتە: (تۆ بڵێ ئەی پەروەردگارم پەنا دەگرم بە تۆ لە وەسوەسەی شەیتانەکان، وە پەنا بە تۆ دەگرم کە لێم نزیك ببنەوەو لەلام ئامادەبن).

(همزات) کۆی (همز)ە، کە بریتیە لە دنەدان و هاندان بەرەو خراپە و تاوان، شایانی باسیشە کە شەیطان وێڕای دنەدان و خوتخوتەی خراپی توانای ئامادەبوونیشی لەلای مرۆڤ هەیە، وەك لەم دوو فەرمایشتەی پێغەمبەردا صلى الله عليه وسلم دیارە:

4. عن أبي هريرة (رضي الله عنه) عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال: إن عفريتا من الجن تفلت عليَّ البارحة - أو كلمة نحوها- ليقطع عليَّ الصلاة فأمكنني الله منه فأردت أن أربطه إلى سارية من سواري المسجد حتى تصبحوا وتنظروا إليه كلكم فذكرت قول أخي سليمان عليه الصلاة والسلام: (رب اغفر لي وهب لي ملكا لا ينبغي لأحد من بعدي) رواه مسلم.

واتە: دوێنێ شەو عیفریتێکی جند لێم بەلەسەبوو- یان وشەیەکی وەك ئەوەی فەرموو- تاکو نوێژەکەم لێ ببڕێ، خوای بەرزو پایەداریش بۆی بەردەست کردم، جا ویستم بە کۆڵەکەیەك لە کۆڵەکەکانی مزگەوتەوە بیبەستمەوە، تاکو بەیانی هەمووتان تەماشای بکەن، بەڵام قسەکەی سولەیمانی برام علیه الصلاة والسلام بیرکەوتەوە کە دەڵێ: (پەروەردگارم دەسەڵاتێکم پێبدە کە پاش من بۆ هیچ کەس نەشێ).

5. عن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: قام رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فسمعناه يقول: أعوذ بالله منك ثم قال: ألعنك بلعنة الله — ثلاثا، وبسط يده كأنه يتناول شيئاً، فلما فرغ من الصلاة قلنا يا رسول الله قد سمعناك تقول في الصلاة شيئاً لم نسمعك تقوله قبل ذلك ورأيناك بسطت يدك، قال: صلى الله عليه وسلم: (إن عدو الله إبليس جاء بشهاب من نار ليجعله في وجهي فقلت: أعوذ بالله منك ثلاث مرات، ثم قلت: ألعنك بلعنة الله التامة فلم يستأخر ثلاث مرات، ثم أردت أن آخذه، والله لولا دعوة أخينا سليمان لأصبح موثقا يلعب به صبيان المدينة) رواه مسلم.

واتە: پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) هەڵسا نوێژی کرد، گوێمان لێبوو سێ جاران فەرمووی: پەنات لێ بەخوا دەگرم، پاشان فەرمووی: بە نەفرینی خوا نەفرینت لێ دەکەم، وە دەستی درێژکرد وەك بیەوێ شتێك بگرێ، کاتێك لە نوێژ بۆوە گوتمان ئەی پێغەمبەری خوا لە نوێژدا بیستمان شتێکت فەرموو پێشتر شتی وامان لێت نەبیستبوو، وە بینیمان دەستت درێژ کرد، ئەویش (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی: ئەوە ئیبلیسی دوژمنی خوا بڵێسە ئاگرێکی هێنا کە بەدەم و چاومیەوە بنێ، منیش سێ جاران

گوتم: پەنات لێ بە خوا دەگرم، پاشان سێ جاران گوتم: بە نـەفرینی تـەواوی خوا نەفرینت لێ دەکەم، کەچـی هـەر نەکـشایەوە، ئنجـا ویـستم بیگـرم، بەخوا ئەگەر داوای سولەیمانی برام نەبووایـە بـەیانی بەدەسـت منـداڵانی مەدینەوە دەبوو، بە پەلبەستکراویی یارییان پێدەکرد!

کەواتە: ئەو پەنا بەخواگرتنە لە شەیتانی نەفرین لێکراو لەکاتی قورئان خوێندندا، بۆیە پێویستە، چونکە دەبێتە قەڵاو پەرژینێك و بابـای قورئـان خوێن و نوێژکەر لە شەیتانی دەپارێزێ.

دیارە خوای پەروەردگاریش ئەو دەسەڵاتەی داوەتە شـەیتان بـۆ ئـەوەی ئینـسانی مـسوڵمانی پـێ تـاقی بکاتـەوە، کەواتـە پـەنا بـە خـواگرتن مەسەلەیەکی گەورە و گرنگـە و دیـارە ئـەویش هەرئـەوە نیـە بـە دەم بڵـێ (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم)، بەڵکو دەبێ حاڵەتی خۆی وا ئامـادە بکـا کە ئەوە فەرمایشتی خوا دەخوێنێتەوە، هەر بۆیە هەندێ لە زانایان دەڵـێن وا باشترە قورئان خوێن بەرەو قیبلە دابنیشێ[1]، وە زۆربەی زانایان دەڵێن بە دەستنوێژەوە نەبێ پەسندنیە قورئان بخوێنرێ، بە تایبـەت قورئـان کـە دەستی لێ بدەیت، ئەگەرنا مادام لەبەر بیخوێنی دیارە بەبێ دەسـتنوێژیش دروستە، بەڵام ئەویش دیسان هەر بـە دەسـت نوێـژەوە باشـترە[2]، ئنجـا

---

(1) وەك (نووي) لە (التبیان في آداب حملة القرآن) دا هێناویەتی.

(2) (نووي) گوتویەتی: (یستحب أن یقرأ وهو على طهارة فإن قرأها محدثا جـاز بإجمـاع المـسلمین). بڕوانـە (التبیان على هامش مفردات القرآن) ص563. واتە: واپەسندە بە دەستنوێژەوە بیخوێنێ، بەڵام زانایـانی ئیسلام لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە ئەگەر دەستنوێژیشی نەبێ هەر دروستە. شایانی باسیشە کـە لـەلای حەنەفییەکان دروستە ئـافرەتی بـێ نوێـژو زەیـستان مـادام وشـە وشـە بـێ و بـۆ فێربـوون بـێ قورئـان بخوێنن، مالیکییەکانیش مۆڵەتیان داوە کە ئافرەتی بێ نوێژو زەیستان قورئان بخوێنن و دەستیـشی ـ

بێگومان ئەگەر ئینسان دەستنوێژی هەبێ و بەرزیی و گەورەیی کتێبی خوای پەروەردگار لە دڵی خۆیدا ئامادە بکاو، پەنا بە خوا بگرێ لە شەیتان، ئەوجار دەست پێ بکات، ئەوە بێگومان یارمەتی دەدات کە چاکتر لە ئایەتەکان تێبگات و لێیان بەهرەمەند بێ.

4- **مەسەلەیەکی دیکە کە ئایەتەکان دەلالەتی لەسەر دەکەن ئەوەیە کە لەسەر بابای مسوڵمان پێویستە لە کاتێکدا کە قوڕئانی بەسەردا دەخوێنرێ، بێدەنگ بێ و گوێی بۆ ڕادێرێ:** چونکە خوای بێ وێنە و هاوتا فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ ﴾ الأعراف، (إنصات) بریتییە لە بێدەنگیی و خۆ بێ هەست کردن. (إستماع)یش بریتییە لە گوێگرتن بە بیر لێ کردنەوە و گرنگی پێدانەوە.

شایانی باسیشە بەشێك لە زانایان دەڵێن: لێرەدا مەبەست گوێڕاگرتنە بۆ قوڕئان خوێندن بەگشتی و لە هەموو حاڵێك دا، بەڵام زۆربەی زانایان دەڵێن مەبەست لێرەدا قوڕئان خوێندنی ئیمامە، کاتێك ئیمام لە نوێژە دەنگ تێدا بەرزکراو (جهري)ەکاندا قوڕئان دەخوێنێ، لەسەر (مأموم)ەکان فەرزە گوێی بۆ ڕابگرن.

هەر بۆیەش هەندێك لە زانایان دەڵێن (مأموم)ەکان نابێ لە کاتێکدا کە ئیمام قوڕئان دەخوێنێ، قوڕئان بخوێنن، بەڵکو دەبێ گوێی بۆ بگرن، بەڵام ئەدی دەبێ چۆن و کەی سوورەتی فاتیحە بخوێنن کە خوێندنی فەرزە؟!

لێ بدەن لەبەر پێویستی دەرس خوێندن و فێربوون و لەترسی لەبیرچوونەوە. بڕوانە: پەراوێزی (مفردات القرآن: تفسير وبيان) ص563.

دەبێ ئەو هەلە بقۆزنەوە کە ئیمام بێدەنگ دەبێ، لەو کاتـەدا ئـەوان هـەوڵ بدەن سوورەتی (الفاتحة)ی خۆیان بخوێنن، یان دەبێ سوورەتی (الفاتحة) لەگەڵ ئیمام بخوێنن، یان ئەگەر ئیمام بێدەنگ بوونێکی هەبوو، لەو کاتەدا سـوورەتی (الفاتحة) بخـوێنن، بـۆ ئـەوەی فاتیحـە خوێندنەکـە دژ نەوەستێ لەگـەڵ ئـەو فەرمانەی خـوای پـەروەردگاردا کـە دەفـەرموێ: (کاتێـك کـە قورئـان خـوێنرا بێدەنگ بن و گوێی بۆ رادێرن). بەڵێ بابای نوێژکەر دەبێ بێدەنگ بـێ و گـوێ بۆ قورئـان خوێندنەکـەی ئیمـام رابگـرێ، وە بـۆ زانیـاری زیاتریـشتان: گـوێ راگرتن بۆ قورئان خوێندنی هەرکەسێك، وەکو ئەوە وایە کە بۆخۆت بیخوێنی، بۆیەش پاش فەرمان کردن بە گوێ راگرتن، فەرموویـەتی: (لعلکـم ترحمـون)، واتە: کاتێك کە قورئان دەخوێنرێ، گەر گوێی بۆ رادێرن و بێدەنگ بـن، ئـەوا دەبێتە مایەی ئەوەی کە خوای بەبەزەیی بەزەیی پێتاندا بێتەوەو رەحمتان پـێ بکات.

بەڵام وەکو گوتمان ئەوە هەموو حاڵەتەکان ناگرێتەوە، بـۆ نموونـە: تـۆ بـە رێگادا دەرۆی گوێت لە رادیۆیەك دەبێ لە مزگەوتێکەوە یان لە تەسجیلێکەوە، قورئان دخوێنرێ تۆ لەسـەرت فـەرز نیـە بێـدەنگبی و رابوەسـتی، بـەڵکو وەك زۆربەی زانایان گوتوویانە: مەبەسـت قورئـان خوێنـدنی ئیمامـە یـان قورئـان خوێندنی مەجلیسێکی تایبەت کە دادەنیـشی یـەکێك قورئـان دەخـوێنێ، لـەو کاتەدا فەرزە گوێی لێ بگری و نابێ ئینسان خۆی بە شتێکی دیکەوە مەشغووڵ بکـا، وە واباشـە هـەرکاتێك کـە قورئـان دەخـوێنرێ، ئەگـەر تەسـجیلە یـان رادیۆیـە، یـان بێـدەنگی بکـەی، یـان دەبـێ گـوێی بـۆ بگـری، چـونکە هـیچ مەعقووڵ نیە خوای پەروەردگار فەرمایشت بفەرموێ، خەڵکی دیکەش لـەکاتی

قسەکردنی خـوای بـەرز و مـەزن دا، قـسەی بێنێتـە نێـوان !! بـەڵکو ئـەوە بێئەدەبییە، بۆیە ئامۆژگارییمان ئەوەیە هەر کاتێك لەماڵەوە بە تەسجیل یـان بە ڕادیۆ قورئان لێدرا، دەبێ ئینسان بێـدەنگ بـێ، ئەگـەر نـا بکوژێندرێتـەوە ئەوجار قسە بکات، نەك قورئان بخـوێنرێ و دەنگـە دەنـگ و غەڵبـە غـەڵب و قسەی دیکە بکرێ، چونکە ئەوە پێچەوانەی ئەو فەرمانەی خوای کاربەجێیـە کە دەفەرموێ: (کاتێك قورئان خوێنرا بێدەنگ بن و گوێڕادێرن) وە بەڕاسـتی جۆرێکیشە لە بێئەدەبیی نواندن لەگەڵ کەلامی خوادا.

ئـەمجار لـە کۆتـایی دا دەڵـێم: قورئـان خوێنـدن و گـوێگرتن بـۆ قورئـان خوێندنی خەڵکی دیکە، هەردووکیان پێویستن وفەڕزە مسوڵمان بۆخۆی قورئان بخوێنێ و کاتێ قورئانیشی بەسەردا خوێنرا گوێی بۆ بگرێ، دیارە لە حاڵەتـە تایبەتییەکاندا نەك بەگشتی، چونکە ئەوە مایەی سەغڵەتییەکی گەورەیە.

ئنجا وەکو باسیشمان کرد قورئان خوێندن دەبێ بەو شێوەیە بێ کە شایانی فەرمایشتی خوایە، واتە جوان و چاك بخوێندرێ، بەڵام لێرەدا ئامۆژگارییتـان دەکەم کە گرنگی دان بە چاکخوێندن (تجوید)، با هەرئەوەندە بێ کە ئینـسان قورئان بە ڕاسـت و دروسـتی بخوێنێتـەوە، بـۆ ئـەوەی بـە ڕاسـت و دروسـتی بتوانێ تێی بگـات، کەواتـە: هەنـدێ کـەس کـە دێنـێ هـەموو هـەوڵی خـۆی چڕدەکاتەوە لەسەر چۆنیەتی قورئان خوێندن و بەوەندە وازدێنێ، بـابزانێ کـە ئەو جۆرە هەڵس و کەوتەی هەڵس و کـەوت کردنێکـی ڕواڵـەتی و ڕووکەشـییە لەگەڵ قورئانـدا!، بـەڵێ تـۆ دەبـێ قورئـان بـە ڕاسـت و دروسـتی و بـە پێـی بنەماکانی (تجوید) بخوێنی و، یاساکانی (تجوید)ی تێدا ڕەچاو بکەی، بەڵام

نابێ هەموو هەوڵی خۆت لەوەدا چڕ بکەیەوەو هەر خەریکی ئەوە بی کە چـۆن پیت و وشەکان ڕاست بڵێی وسەرەنجام بنەمایـەکانی تەجویـد بەسـەر قورئـان خوێندنەکەتدا جێبەجێ بکـەی و ئاگـات لـە ماناکـەی نـەمێنێ! ! واتـە نـابێ ڕەچـاوکردنی چـاکخوێندنی قورئـان، بێئاگـات بکـا لـە تێوەڕامـان (تأمـل) و وردبوونـەوە (تـدبر)، کـە ئـەوە ئامـانجی سـەرەکی (بیـت القـصید)ی قورئـان خوێندنە، چونکە خوای پەروەردگار دەفـەرموێ قورئـان بخوێنـە، بـۆ ئـەوەی تێوەی ڕامێنی و لێی تێبگـەی و کاریگـەریی لەسـەرت هـەبێ: ﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٢٩﴾ ﴾ ص.

ئاشکراشە کە پیت و وشەکانی هەر قسەیەك لە جێـی بـەرگ و توێکـڵ و، ماناو مەبەستەکەیشی لە جێی ڕووح و کاکڵن، بۆیە زۆر شتێکی هەڵەیە لەسـەر حیسابی نێوەڕۆك، زێدەڕۆیی بکرێ لەسەر گەرمبوون بە ڕواڵەتەوە.

کەواتە: بەڵێ قورئان فەرزە دەبێ بخوێنرێ، وە کاتێـك خوێنـدرا، فـەرزە گوێی بۆ بگیرێ، بەتایبەتی لە نوێژدا، کاتێك کە ئیمام قورئان دەخوێنێ، یان کە لە کۆڕێکی تایبەتدا قورئان دەخوێنرێ، بەڵام وەکو گوتمان قورئان خوێنـدن و چـۆنیەتی قورئـان خوێنـدن و چـاك خوێندنیـشی، نـابێ لەسـەر حیـسابی لایەنەکانی دیکەی بێ، بە تایبەتی لایەنی لێحاڵی بوون و پێدا قووڵ بوونـەوە **(التدبر والتأمل)**.

چونکە ئامانجی خوێنرانی قورئان و بەسەردا خوێنرانەوەی ئەوەیە کە لێی تـێ بگـەی، ئـەوەشمان بـۆ مەیـسەر نـابێ بـەبێ لێ ورد بوونـەوەو پێـدا قـووڵ بوونەوەی وتێوەڕامانی، بۆیە ئەوانەی هەر خەریکی وشە و پیتەکانی قورئانن و

خەریکی فێربوونی (تجوید)ن و بێئاگان لە تێگەیشتنی قورئان، لە ڕاستی دا تەنیا ئەرکێکیان لە چەندان لەبەرانبەر قورئاندا جێبەجێ کردوە، بەڵام ڕاست ئەوەیە کە هەڵسو کەوتێکی هاوسەنگانە بکەین لەگەڵ قورئاندا و ، هەم بەرانبەر بە ڕواڵەتەکەی کە خوێندنیەتی، ئەدەب ڕەچاو بکەین، بەو شێوەیەی کە شەرع دەفەرموێ بیخوێنین، وە هەم بەرانبەر بە نێوەڕۆکەکەی کە مانا و مەبەستیەتی و، هەم بەرانبەر بە ئیش پێ کردنەکەی وەکو لە وانەکانی داهاتوودا باسی دەکەین.

خوای بەبەزەیی بە کەرەم و لوتفی خۆی تەوفیقمان بدات بەو شێوەیە قورئان بخوێنین، کە بۆخۆی پێی خۆشە و بەڕاست و دروستی بە شێوەیەکی جوان و پەسند و ڕێك و پێکی وا کە شایستەی کتێبی بەرزو بەڕێزو پیرۆزی خوا عزَّوجلَّ بێ بیخوێنین و، بۆ خوێندنەوەی گوێ ڕادێرین و لە هەردوو حاڵەتی خوێندنەوەو بەسەردا خوێندنەوەدا، ئەو ئەدەب و ڕێزو حورمەتە لەگەڵ کەلامی بێ وێنە و ناوازە و بەرزو مەزنی خوای تاك و پاك دا بنوێنین، کە شایستەیەتی.

وصل الله تعالى على محمد و على اله المهتدين بهديه المبين.

و الحمد لله رب العالمين.

وانەی سێیەم

هەنگاوی سێیەم: بیرلێکردنەوە و تێوەڕامان (التفكُّر والتدبُّر)

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله محمد و آله المهتدين بهداه.

بەڕێزان!

ئەم وانەیەمان وانەی سێیەمە لە زنجیرە وانەی (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!)،وە لەم وانەیەماندا باسی هەنگاوی سێیەمی چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردنی ڕاست و دروست دەکەین لەگەڵ قورئاندا.

لەوانەکانی یەکەم و دووەمدا باسی ئەوەمانکرد کە یەکەمین هەنگاو ئەوەیە کە ئینسان لە بەرانبەر کتێبی خوادا ئەو پەڕی ئەدەب و بە گەورەگرتن و ڕێزی هەبێ، هەنگاوی دووەمیش ئەوەیە کە ئینسان هەوڵ بدا قورئان بخوێنێ و گوێ بۆ خوێنرانەوەی قورئان بگرێ، ئێستاش باسی بیرلێکردنەوەو لێوردبوونەوەی قورئان دەکەین کە بەبێ ئەم هەنگاوەی سێیەم، دیارە خوێندنەوەی قورئان یان گوێگرتن بۆ خوێنرانەوەی، ئەو مەبەستەی خۆی نایەنێتە دی کە بریتیە لە: (تێگەیشتنی قورئان).

دیارە خوا تبارك وتعالى کتێبی خۆی بۆیە ناردۆتە خوار، وەکو لێرەدا باسی دەکەین، بۆ ئەوەی خەڵك لێی تێبگەن و دوای تێگەیشتنیش کاری پێ بکەن. جا بە بێ بیرکردنەوەو قووڵ بوونەوەو تێوە ڕامان، دیارە ئینسان لە قورئان تێناگا،

بۆیە هەنگاوی سێیەمی هەڵس و کەوتی ڕاست و دروست لەگەڵ کتێبی خوادا بریتیە لە:

بیر لێ کردنەوەو تێوەڕامان، یان لێوردبوونەوەو پێدا قووڵ بوونەوە، (التفكر و التدبر) دیارە ئێمە مەبەستمان ئەوە نیە کە کەسێك نەخوێندەوارەو دەزانێ قورئان بخوێنێ، بەڵام توانای تێگەیشتنی نیە لەبەرئەوەی کە شارەزای زمانی عەرەبی نیە، با قورئان نەخوێنێ. چونکە خوێندنی قورئان بۆخۆی یەکێکە لە عیبادەتەکان، واتە قورئان وەکو زانایان گوتوویانە: (تلاوته تعبد)، هەر خوێندنی قورئان بۆخۆی جۆرێکە لە جۆرەکانی عیبادەت، وە گوێ لێ گرتنیشی هەر جۆرێکە لە جۆرەکانی خوا پەرستیی.

بۆیە خوای بەخشەر فەرمانی بە هەردووکیان کردوە، فەرمانی کردوە کە قورئان بخوێنرێ، دیارە جێبەجێ کردنی فەرمانی خوای پەروەردگاریش خواپەرستییە، وکو فەرموویەتی: ﴿ وَٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ﴾ الكهف (27)، هەروەها فەرمانیشی کردوە کە گوێ بۆ خوێندنی قورئان بگیرێ، وەك فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلۡقُرۡءَانُ فَٱسۡتَمِعُواْ لَهُۥ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ٢٠٤ ﴾ الأعراف، واتە هەم خوێندنەوەی و قورئان هەم گوێ لێ گرتنی جۆرێکن لە جۆرەکانی خواپەرستیی، جا تێگەیشتنی لەگەڵدابێ یان لەگەڵدا نەبێ، بەڵام لە ڕاستی دا کاتێك ئەو عیبادەتە کە بریتیە لە خوێندنەوەو گوێ لێ گرتنی قورئان، ئامانجی خۆی چاك دەپێکێ، کە بیرکردنەوەو لێ ورد بوونەوەو تێوەڕامانی لەگەڵدا بێ، کە ئەوەش عیبادەتێکی دووەمە، ئەصڵی قورئان خوێندن عیبادەتە، ئەصڵی گوێلێگرتنی عیبادەتە، وە بیرلێکردنەوەو تێوە ڕامان و لێ ورد بوونەوەو پێدا قووڵ

بوونەوەشی جۆرێکی دیکەی خوا پەرستییە، کە لەگەڵ کتێبی خـوادا ئـەنجام دەدرێ.

جـا پـێش ئـەوەی بـچینە نێـو قـووڵایی باسـەکەمان، بـا بـزانین مەبەسـتمان لـە لێوردبوونەوە و بـیر لێ کردنـەوەی قورئـان کاتێـك دەیخـوێنی، وە یـان بەسـەرتدا دەخوێنرێتەوە، چییە ؟!

پێناسەی بیرکردنەوە و تێوەڕامان

وشەی (تفکُّر) کە خـوای زانــا لـە قورئانـدا بـەکاری هێنـاوە، لـە سـەر کـێش (وزن)ی (تفعُّل)ە، واتە جوولاندنی فیکر، فیکریش بەرهەمی عەقڵە، خوای شارەزا عەقڵی بە ئینسان داوە کە بریتیە لە هێزێك ئینسان شتیٰ پـیٰ دەرك دەكـات، جـا جووڵانــدنی عــەقڵ و ئــیش پــیٰ کردنــی پێــی دەگــوترێ: (فکــر)، وە ئەصـڵی پرۆسەکەش پێی دەگوترێ: (تَفکُّر) یان (تَعقُّل). (تعقُّـل) ئەوەیە تۆ عـەقڵی خـۆت بەکار بێنی لە زانینی شتدا، لە ئەنجامی بـەکارهێنانی عەقڵیـشدا شـتێك بەرهـەم دیٰ کـە پێـی دەگـوترێ (فیکـر)، وە کردارەکـەش پێـی دەگـوترێ: (تَعقُّـل) یـان (تَفکُّر). کەواتە (تَفکُّـر) واتە: بەکارهێنانی عەقڵ، دیـارە کـە دەڵـێین (تَفکُّـر) لـە قورئاندا، واتە بەکارهێنانی (عەقڵ) بۆ لێ تێگەیشتنی قورئان.

(تدبُّر)یش هەر بە مانای لێورد بوونـەوەو تێوەڕامـان دیٰ، بـەڵام بـە ئیعتیبـاری ئەنجامی کۆتایی، واتە ئایەتێك لێی ورد دەبیەوە داخـۆ ماناکـەی، ئەنجامەکـەی چییە ؟

چونکە (تَدبُّر) واتە: بیرکردنەوە لە شت بۆ ئەوەی ئەنجامەکەی بزانی، دیـارە هەر بیرکردنەوەیەکیش بۆ ئەوەیە کە ئـەنجامێکت دەسـت بکـەوێ، بـۆ نموونـە:

خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ۝١﴾، ئەم ڕستەیە کە ئایەتێکە لە ئایەتەکانی سووڕەتی (الإخلاص) مەبەست پێی چییە ؟

دیارە ئەگەر لێی ورد نەبیەوە و پێیدا قووڵ نەبیەوە، نازانی مەبەستەکەی چییە؟ واتە ئامانجێکت دەست ناکەوێ.

کەواتە هەردوو وشەی (تَفکُّر) و (تَدبُّر)، مەبەست پێیان بەکارهێنانی عەقڵ و وەکارخستنیەتی، بۆ ئەوەی کە وردبیەوە لە ئایەتەکانی خوا، داخۆ خوای زانا و شارەزا مەبەستی پێیان چییە؟ کە ئەنجامەکەشی بریتیە لە (فقە)ی قوڕئان، واتە تێگەیشتنێکی ورد و قووڵ.

لە زمانی عەرەبیدا وشەی (فهم)مان هەیە، هەروەها (فقە)یشمان هەیە، خوای کاربەجێ لە قوڕئاندا وشەی (فقە)ی لە جیاتی (فهم) بەکارهێناوە، دیارە (فهم)یش بریتیە لە تێگەیشتن، بەڵام (فقە) بریتیە لە ورد تێگەیشتن!

جا (تَفکُّر) و (تَدبُّر) لە قوڕئاندا ئەنجامەکەی بریتیە لە (فقە)ی قوڕئان، واتە: چاك لێ تێگەیشتنی و ورد تێگەیشتنی، جا با سەیری ئەو ئایەتانە بکەین کە خوای پەروەردگار باسی ئەوانەی هەموو تێدا کردوون:

1) خوای بێ وێنە فەرموویەتی: ﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ۝٤٤﴾ النحل، واتە: وە زیکرمان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار تاکو ئەوەی بۆ خەڵکی نێرراوەتە خوار بۆیان ڕوون بکەیەوە، وە بەڵکو بیر بکەنەوە و لە قوڕئان وردبنەوە، وشەی (ذکر) یەکێکە لە ناوەکانی قوڕئان، خوای پەروەردگار چوار ناوی بۆ قوڕئان بەکارهێناون: (قرآن)، (کتاب)، (فرقان)، (ذکر).

جا خوا عزَّوجلَّ فەرموویەتی: ئێمە ذیكرمـان بـۆ تـۆ ناردۆتـەخوار، بۆچـی خوای بێ هاوەڵ ناوی لە قورئـان نـاوە (ذكـر)؟! چـونكە قورئـان ڕاسـتییەكان بیری ئینسان دەخاتەوە، خوای تاك و پاكی بیر دەخاتەوە، سەرەنجامی خۆی بیردەخاتەوە، حەقیقەتی خۆی بـیر دەخاتـەوە، حەقیقـەتی شـتەكان و ژیـانی دونیای بیر دەخاتەوە، ئەو حەقیقەتانەی كە خوا لە فیطرەتی دا داینـاون.

جا دەفـەرموێ: زیكرمـان بـۆ تـۆ نـاردوە: ﴿ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ﴾ بـۆ ئەوەی بۆ خەڵكی ڕوون بكەیەوە ئەوەی كە بۆیان نێرراوەتە خوار.

ئـەركی پێغەمبـەر (علیـه الـصلاة والـسلام) بریتـی بـووە لـە ڕوونكردنـەوە (تَبْيِين)ی قورئان، جاوەكو جاری دیكەو لە شـوێنی دیكـەدا باسمـان كـردوە، ڕوونكردنەوەی پێغەمبەری خوا بۆ قورئان دوو شێوەی هـەن: ڕوونكردنـەوە بـە فەرمایشتی خۆی، وە ڕوونكردنەوە بە كردەوە و هەڵوێستەكانی.

پێغەمبەری ئێمە (علیه الصلاة والسلام)، هەم بە فەرمایـشتی خـۆی و هـەم بە كردەوە كتێبی خـوای ڕوون كردۆتـەوە، كـە ئایا مەبەسـت لـەفلان ئایەتـە چـییە؟! وە مەبەسـت لـە فـلان حەقیقەتـە چـییە؟! كـە خـوای پـەروەردگار فەرموویەتی، وە چۆن جێ بەجێ دەكرێ ؟! وە چۆن دەبێ مامەڵـەی لەگەڵـدا بكرێ ؟!

دوایی دەفەرموێ: ﴿ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾، وە بۆ ئەوە قورئانمان ناردوە بـۆ لای تۆ ئەی موحەممەد (صلى الله علیه وسلم) بۆ ئەوەی بیر بكەنـەوە، ئـەركی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) بریتیە لە ڕوونكردنەوەی قورئان، بە قـسەو بـە كـردەوەی خـۆی بـۆ ئوممەتەكـەی ڕوون بكاتـەوە، قورئـان چـی دەوێ؟ ئـەو

یاسایانەی کە قورئان هێناونی چی و چین و چۆنن؟ ڕاستییەکانی قورئان کامانەن؟! وە ئایا قورئان چۆن پیادە دەکرێ؟! ئەرکی ئۆممەتیش ئەوەیە بیر بکەنەوە، بیر کردنەوە هەم لە خودی قورئان، هەم ئەو شەرح و تەفسیرەی کە پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام لەسەر قورئانی کردوە، ڕستەی: (وَلَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ) هەردووکیان دەگرێتەوە، واتە دەبێ هەم بیر لە خودی قورئان بکەنەوە و بۆ خۆیان عەقڵی خۆیان بەکار بێنن، هەم لەو شەرح و بەیان و تەفسیرەش کە پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام کردوویەتی لە چوار چێوەی سوننەتی خۆیدا (سوننەتی قەولیی و عەمەلیی) و بیری لێ بکەنەوە، کەواتە: ئەوەی کە پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام کردوویەتی بۆ ڕوونکردنەوەی قورئان بە تەنیا بەس نیە بۆ ئەوەی کە ئێمە ئیش بە قورئان بکەین، ئەگەر بیرکردنەوەی خۆشمانی نەخەینە پاڵ، بەڵکو ئەگەر بیرکردنەوەی خۆمانی نەخەینە پاڵ، هەر لەوەی پێغەمبەریش حاڵی نابین، یان لەوانەیە بە هەڵە لێی حاڵی بین!!

2) هەروەها خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ٢٩ ﴾ص، شارەزاو زانایانی زمان دەڵێن: (كتاب) (خبر)ی (مبتدأ)یێکی (محذوف)ە، واتە: (هذا كتاب)، کەواتە مانای ئایەتەکە ئاوایە: ئەم قورئانە کتێبێکە ناردوومانە بۆ لای تۆ – ئەی موحەممەد– پڕ بەرەکەتە و بە پێزە، بۆ ئەوەی لە ئایەتەکانی ورد ببنەوە و دیققەتی بدەنێ، وە بۆ ئەوەش ئەوانەی عاقڵمەندن پەندی لێ وەرگرن.

کەواتە تێوەڕامانی قورئان و بیرلێ کردنەوەی، بە کێ دەکرێ ؟ بە خاوەن عەقلان دەکرێ، ئینسان هەتا عەقڵی زیاتر بێ، زیاتر دەتوانێ لە قورئـان ورد بێتەوەو لێی تێبگاو پەندی لێ وەرگرێ و ئەو زانیاری و حەقیقەتانەی کە تێیدان، وەریان بگرێ.

ئنجا ئەنجامی (تفكُّر) و (تدبُّر)یش بریتیە لە (فقە)ی قورئـان و لێ تێگەیشتنی وەك خوای زاناو شارەزا لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿قَدۡ فَصَّلۡنَا ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَفۡقَهُونَ﴾الأنعام (98) واتە: بەڕاستی ئایەتەكانی خۆمانمان ڕوونكردۆتەوە بۆ كەسانێك كە لێی تێبگەن.

(تفصیل) لەبەرانبەری (إجمال) دایە، (إجمال) واتە: گوتنی شتێك و باسكردنی بە كورتی، (تفصیل)یش ئەوەیە كە بە ڕوونیی و بە درێژیی بێ، جا خوای بێ هاوتا دەفەرموێ: ئایەتەكانی خۆمانمان (تفصیل) داوە، بۆ كەسانێك كە لێیان تێبگەن، ئنجا ئایا لە ئەنجامی چی دا ئینسان تێ دەگا؟ لە ئەنجامی بیركردنەوەو ڕاماندا ئینسان دەتوانێ لە كتێبی خوا تێبگا، لێ تێگەیشتنێكی وردو قووڵ.

چۆنیەتی بیرکردنەوە و تێوەڕامان لە قورئان

وە چۆنیەتی بیر لێ كردنەوەی قورئـان لە كاتێكدا كە دەیخوێنی، یان بەسەرتدا دەخوێنرێتەوە، ئەوەیە كە ئینسان بیر لە پیتەكانی قورئان بكاتەوە، چونكە هیچ پیتێك لە قورئاندا بەبێ هۆو حیكمەت دانەنراوە، وە بیر لە وشەكانی بكاتەوەو، بیر لە ڕستەكانی بكاتەوەو، بیر لە ئایەتەكان بكاتەوە، وە بیر لە سیاق و ڕیزبەندیی ئایەتەكان بكاتەوە، ئەوە هەمووی بە تەرتیب، هیچ

پیتێك لە قورئاندا بە خۆڕایی دانەنراوە، حیکمەتێکی تێدایە، دیارە لێرەدا بوار نیە نموونەی زۆر بخەینە ڕوو و یەك نموونە دێنینەوە: خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿ وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ ٱلَّذِيٓ ءَاتَيۡنَٰهُ ءَايَٰتِنَا فَٱنسَلَخَ مِنۡهَا فَأَتۡبَعَهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ فَكَانَ مِنَ ٱلۡغَاوِينَ ١٧٥ ﴾ الأعراف، واتە: هەواڵی ئەو کەسەیان بەسەردا بخوێنەوە کە ئایەتەکانی خۆمانمان پێدابوو، بەڵام ئەو لەخۆی دایڕنین و یەکسەر شەیطان شوێنی کەوت و گرتی و چووە ڕیزی سەرگەردانانەوە. ئایا لێرەدا بۆچی فەرموویەتی: (فَأَتۡبَعَهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ) و بۆچی نەیفەرمووە: (فَتَبِعَهُ الشَيْطان) یان (فاتَّبَعَهُ الشيطان) ؟ چونکە وشەی (أَتْبَعَ) ئەوەیە کە کەسێك بەدوای شتێك بکەوێت و بیشیگرێ، واتە: ئەو کەسەی کە ئایەتەکانی خوا لە خۆی دادەڕنێ و ئیشیان پێ ناکا، شەیتان شوێنی دەکەوێ و دەشیگرێ، واتە: لێرەدا بۆیە وشەی (أتبع) بەکارهێنراوە لەجیاتی وشەیەکی دیکە چونکە (فَأَتْبَعَهُ) واتە بەدوای کەوت و گرتیشی، کەواتە: کەسێك بیەوێ لە ڕاز و نهێنییەکانی قورئان تێبگات، پێویستە بیر لە هەموو پیت و وشەو بڕگەو ڕستەکانی بکاتەوە و سەرنجی وردیان لێ بدات.

وە پاشان بیر بکاتەوە لە ڕیزبەندیی و سیاقی ئایەتەکانیش، ئەو ئایەتە بۆچی بەدوای ئەو ئایەتە دا هاتوە ؟ بۆچی ئەو ئایەتە لە پێش ئەو ئایەتەوە هاتوە ؟ دیارە هەمووی نهێنی و حیکمەتی لە ژێردا هەیە.

بەڵێ بەڕێزان !

دەبێ بیرلێکردنەوەکە ئاوابێ، دەبێ بیر لە پیتەکانی قورئان بکەیەوە و بیر لە یەك بەیەکی وشەکان بکەیەوە، بیر لە ڕستەکان بکەیەوە، وە سەرەنجام بیر لە

موناسەبەتی هاتنەخواری ئایەتەکانیش بکەیەوە! ، ئنجا بێگومان لـە ئـەنجامی هەموو ئەو جۆرە بیرکردنەوەو ڕامانانەدا وردتر لە قورئان حـاڵی دەبـی و نهێنـی و حیکمەتی زۆرت دەست دەکەوێ، با نموونەیەك بێنینەوە:

یەکێك لە بنـچینەکانی (أصـول الفقـه) ئەوەیـە کـە زانایـان دەڵـێن دواندنـەکان (خِطابات)ی قورئان، بۆ وێنـە کـە خـوای کاربـەجێ دەفـەرموێ: (یـا أیهـا الـذین آمنـوا) ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە! ، مەبەسـتی پـێ ئافرەتانیـشە، بـەلاّم ئایـا بۆچی ئاوا هاتوە ؟! چونکە لە زمانی عەرەبی دا یاسایەك هەیە کـە هـەر کاتێـك کۆمەڵێك پیاو و ئافرەت پێکەوە دوێنـران، بـۆ ئاسـانکاریی قـسەکان، قـسەکە بـە صیغەی نێرینە (مـذَکَّر) دەگـوترێ، بـەلاّم مەبەسـتی پێـی هەردووکیانـە[1]، ئـەوە یەکێکە لەو بنچینانەی کە زانایانی (أصول الفقه) لەسەری یەك دەنگن، جا ئەگەر ئینسان لە قورئان ورد بێتەوە، ڕاستیی و تەواویی ئەو بنچینەیەی بۆ دەردەکەوێ، بۆ نموونە: (بخـاري و مـسلم) لـە (عبـدالله بـن عبـاس)ەوە خـوا لێیـان ڕازی بـێ گێڕاویانەتەوە کە شەوێك (عبدالله) لە لای (میمونة)ی هاوسەری پێغەمبـەر (صـلی الله علیه وسلم) کـە پـووری (خوشـکی دایکـی عەبـدوڵلاّ) بـووە، ماوەتـەوە و ئـەو لـەباری پـانی جێگـای خەوتنەکەیانـدا و پێغەمبـەرو هاوسەریـشی لـە بـاری درێژییەکەیـدا خـەوتوون، ئیـدی پێغەمبـەری خـوا (صـلی الله علیـە وسـلم) هـەتا شەوگار بە نیوە بوو یان تۆزێك پێشتر یاخود تۆزێك دواتر، بێداربۆتەوەو دانیشتوەو شوێنەواری خەوی لە دەم وچـاوی سـڕیوە، پاشـان دە (10) ئایـەتی کۆتـایی لـە

(1) ئەم یاسا زمانەوانییە پـێی دەگـوترێ (تغلیب الذکور علی الإناث) زاڵکردنی نێرینە بەسەر مێینەندا.

سوورەتی (آل عمران)دا خوێندوون و، دوایی هەڵساوە لە كوندە ئاوێكی هەڵواسراو دەستنوێژێكی چاكی گرتوە، پاشان هەڵساوە شەونوێژی كردوون...[1].

جا دیارە دە ئایەتەكانی كۆتایی (آل عمران) بەم دوو ئایەتە دەست پێ دەكەن: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ وە بەم ئایەتەش كۆتاییان دێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾﴾.

جا هەرچەندە وەك دەبینین هەم دوو ئایەتەكەی سەرەتاو هەم ئایەتەكەی كۆتایی، تەنیا صیغەی نێرینەیان تێدا بەكارهاتوە: (لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ..)، (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا)؛ بەلاَم كاتێك بە وردیی سەرنجی سەرجەم ئایەتەكان دەدەین و هەموویان وەك ئاڵقەكانی زنجیرێك پێكەوە گرێی دەدەین، دەبینین كە دوێنراو (مُخاطَب) لەم ئایەتانەدا تەنیا نێرینەكان (الذكور) نین، بەڵكو مێینەكان (الإناث)یشن! چونكە لە ئایەتی ژمارە (195) هەمان كۆمەڵە ئایەت و سیاق دا خوا عزَّوجلَّ فەرموویەتی: ﴿فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ...﴾ آل عمران، واتە: جا پەروەردگاریان وەڵامی دانەوە كە من كردەوەی هیچ ئیشكەرێك بە زایە نادەم لە نێر یان مێ، هەندێكتان لە هەندێكتانن...

---

(1) صحيح البخاري برقم 4572، وە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) لەبارەی بیرلێكردنەوەی ئەم دە ئایەتانەوە فەرموویەتی: (ويلٌ لمَن قرأها ولم يتدّبر فيها) رواه ابن مردويه عن عطاء، واتە: سزای سەخت بۆ كەسێك كە دەیانخوێنێتەوە و لێیان ورد نابێتەوە، بڕوانە (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير)، ص266، 267.

کەواتـە مەبەسـت لەوانـەی کـە خـوای پـەروەردگار عزَّوجـلَّ لـەو ئایەتانـەدا مەدحیان دەکات و بە عاقڵمەندان (أولي الألبـاب) وەسفیان دەکـات و پاشـان بـە ئەهلی زیکرو فیکـر دەیانناسێنێ (یـذکرون الله..ویتفکـرون..)، وە دوایـی چـەندان دووعاو پاڕانـەوەو کرووزانـەوەی بـە کوڵیـان لێ دەگێڕێتـەوە: پـەروەردگارمان ئـەم بوونـەوەرەت بـە هەوەنتـە دروسـت نـەکردوە، پـاکیی بـۆ تـۆ، لـە ئـازاری ئـاگر چەپاڵەمان بدە: ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾...هتـد، بـەڵێ مەبەست لەو بەندە چاك و بەئەمەکانەی خوا، پیاوان و ئافرەتانێکن کـە خـاوەنی ئەو خەسڵەت و هەڵوێست و جۆرە بیرکردنەوەیەن کە پێی مەدح کراون.

دیارە بە قیاس بۆ سەر ئەم شوێنەش لە هەر جێیەکی دیکـەی قورئانیـشدا بـەو شێوەیەو بە صیغەی نێرینە (صیغة المذکر) باسی بەندەکانی خوا عزَّوجلَّ کرابـێ، یان ڕووی دواندن (خطاب) یان تێکرابێ، ئـەوە مەبەسـت پێـی هـەردوو ڕەگـەزی نێرو مێیە بەبێ جیاوازی، مەگـەر بـە بەڵگـەو نیـشانەیەکی ڕوون و بـێ چـەند و چوون تایبەت کرابێ بە یەکێکیانەوە (واتە پیاوان یان ئافرەتان).

ئنجا ئایا لە ئەنجامی چی دا ئەوەمان دەست دەکەوێ ؟!بێگومان لە ئەنجامی بیر لێ کردنەوەو پەیوەستکردنی ئەو ئایەتەی دوایی لەگەڵ ئـەوانی پـێش خۆیـدا، چونکە هەمووی یەك سیاقە، بەڵام ئەگەر ئینسان بیری لێ نەکاتەوە ئەو ڕاستییەی بـۆ دەرناکـەوێ و ڕەنگـە چـەندان جارئینـسان بیخوێنێتـەوە، بـەڵام هـەر بـە خەیاڵیشیدا نەیەت کە ئەو بنچینەیەی زانایانی (أصول الفقه)ی تێدایە کە زۆریان هەوڵداوە لە قورئاندا بەڵگەی بۆ بێننەوە، واتە ئەوە کـە دواندنـەکان (خطابـات)ی

قورئان لەگەڵ هەردوو ڕەگەزەکەیە، هەرچەندە بە (صیغة)ی (مذكر) هاتبن، بەڵام مەبەست تەنها پیاوان نیە، بەڵکو مەبەست پێی ئافرەتانیشە.

بەڵێ لە ئەنجامی تێفکرین و بیر کردنەوەوە، ئینسان دەگاتە ئەو ئەنجامە و ئەگەر بیری لێ نەکاتەوەو لێی ورد نەبێتەوەو ڕانەمێنێ و هەر سەرکێڵانە بیخوێنێتەوە، یاخود ئایەتەکان پێکەوە گرێ نەدات، ئەو ئایەتانەی پێشێ بەجیا حاڵی بێ و ئەوی دوای ویش بە جیا، ئەوەی کە باسمان کرد، ئەوە دەستگیریی نابێ.

کەواتە: چۆنیەتی بیرلێکردنەوەکە ئەوەیە کە ئینسان بیر لە هەرکام لە پیتەکان بکاتەوە، هیچ پیتییێك لە قورئاندا بە خۆڕایی دانەنراوە، وە ئەگەر لە شوێنێك پیتێك کەم کراوەتەوە بە خۆڕایی نیە و حیکمەتێکی لە ژێر دایە، هەروەها لە شوێنێك دا پیتێك زیادکراوە، یان گۆڕدراوە بە پیتێکی دیکە، دیارە حیکمەتێکی لەژێردایە. هەروەها هەر وشەیەك و هەر ڕستەیەك لە قورئاندا بەهەمان شێوە، وە ڕیزبەندیی ئایەتەکان و سیاقیان لەبەرچاو بگرێ، ئیستاش بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی با وێنەیەکی دیکە بێنینەوە:

زۆرجاران بۆ ئیسپاتی ئەوە کە مسوڵمانان لەسەریان پێویستە چاو لە پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بکەن و بۆ هەموو شتێك بیکەنە سەرمەشقیان، ئەم ئایەتە بە بەڵگەو دەلیل دەهێنرێتەوە: ﴿ قُلۡ إِن كُنتُمۡ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي يُحۡبِبۡكُمُ ٱللَّهُ.. ﴾آل عمران (31)، واتە: – ئەی موحەممەد– بە ئۆممەتەکەت بفەرموو ئەگەر ئێوە خواتان خۆشدەوێ، شوێنم بکەون تاکو خواش خۆشی بوێن. هەروەها ئەم ئایەتەش هەر بە بەڵگە دەهێنرێتەوە: ﴿ لَّقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ

حَسَنَةٌ ﴾ الأحزاب (21)، واتــە: بێگومــان لــە پێغەمبــەری خــوادا بــۆ ئێــوە سەرمەشقییەکی باش هەیە.

بەڵێ زۆر جاران ئەم دوو ئایەتانە بە بەڵگە دێنینەوە، لەسەر ئەوەی کە مسوڵمان لەسەری پێویستە بەدوای پێغەمبەر بکەوێ و بیکاتە سەرمەشق، بەڵام وەدواکەوتنی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام زۆربەی خەڵکی زیاتر بە مەفهوومێکی شەخسیی و ئەخلاقیی لێی حاڵی بووە، بەڵام ئەگەر سەرنجی هەرکام لەم دوو ئایەتە بدەین و سیاقی ئایەتەکان تەماشا بکەین، شتی دیکەمان دەست دەکەوێ!

بۆ وێنە ئایەتی یەکەم خوای بەرزو مەزن لە پێشیەوە فەرموویەتی: ﴿لَّا يَتَّخِذِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ ٱللَّهِ فِى شَىْءٍ إِلَّآ أَن تَتَّقُوا۟ مِنْهُمْ تُقَىٰةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِن تُخْفُوا۟ مَا فِى صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ ٱللَّهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِن سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُۥٓ أَمَدًۢا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ رَءُوفٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ ﴾ آل عمران.

واتە: با بڕواداران کافران لە جیاتی بڕواداران بە دۆست نـەگرن و هـەر کەسێك ئەوە بکات، مەگەر خۆتانیان لێ بپارێزن، ئەوە هیچ پەیوەندی بە خواوە نـەماوە، وە خوا لەبارەی (سزا)ی خۆیـەوە دەتانترسێنێ، وە سـەرەنجامیش هـەر بـۆ لای خوایە.

پێیان بڵێ: ئەگەر ئەوەی لە سینەکانتان دایـە پـەنهانی بکـەن یـان ئاشکرای بکەن خوا هەر دەیزانێ، وە هەرچی لـە ئاسمانـەکان و زەویش دایـە دەیزانـێ وە خوا لەسەر هەموو شتێك توانایە. ڕۆژێك دێ کە هەر کەسێك چی لە چاکە کردبێ

بـە ئامـادەکراویی دەیبینـێ وە ئـەو خراپەیـەش کـە کردوویـەتی حـەزدەکات ماوەیەکی زۆری لێ دوور بێ، وە خـوا لـە (سـزا)ی خۆیتـان دەترسـێنێ، وە خـوا بەرانبەر بەندە (چاکە)کانی زۆر میهرەبانە.

ئنجا پاش ئەم دوو ئایەتە ئەوجار فەرموویـەتی: ﴿ قُلۡ إِن كُنتُمۡ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي يُحۡبِبۡكُمُ ٱللَّهُ .. ﴾ آل عمران (31)، جا ئەم ئایەتانـە کـە پێکـەوە تەماشـایان دەکـەین بۆمان دەردەکەوێ کە بەڵێ مسوڵمان دەبێ وەدوای پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بکەوێ، بەڵام ئایا ئەوە لە چ سیاقێکدا هـاتوە؟!، وەك خـستمانە ڕوو لـە سـیاقی باسـی دۆسـتایەتی کـردن (المـوالاة)دا، کەواتـە: دەبـێ لـە دۆسـتایەتی کـردن و دوژمنایەتی کردندا وەدوای پێغەمبەر بکەوێ، چونکە سیاقی ئایەتـەکان ئەوەیـە، ئایەتەکان ئاوا دەست پێ دەکەن: با بڕواداران کـافران لـە جیـاتی بـڕواداران بـە دۆست نەگرن (واتە پشتیان پێ نەبەستن و پەیوەندیی و خۆشەویستیی تایبـەتییان لەگەڵیان نەبێ) وە هەر کەس دۆستایەتی بگرێ لەگەڵ ئەهلی کـوفردا لـە جیـاتی ئەهلی ئیمان، ئەوە هیچ پەیوەندی بە خوای پەروەردگارەوە نامێنێ!

پاشـان دوای ئـەوە دەفـەرموێ: ﴿ قُلۡ إِن كُنتُمۡ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي ﴾ واتـە: لـە دۆسـتایەتی کردنـدا تـەنیا ئـەهلی ئیمـان بـە دۆسـتی خۆتـان بـزانن، ئـا ئـەوە شوێنکەوتنی پێغەمبەرە عليه الصلاة والسلام، مەبەستمان ئەوەیـە ئێـستا بابایـەکی مسوڵمان دەبینی تەماشا دەکەی ڕەنگە لە ڕووی سیاسییەوە گوێ نەداتێ سـەر بـە چ حیزبێکە، بەڵام زۆر بیر لەوە دەکاتەوە پێغەمبەر عليه الصلاة والسلام سیواکی کـردوە، ئـەویش سـیواك بکـا، ئـەویش ڕیـشی وەکـو ڕیـشی وی بـێ، ئـەخلاقی شەخسی وەك هی وی بێ، بەڵام لە ڕووی سیاسییەوە سەر بەکێ بێ و سەر بەکێ

نەبێ و، دۆستایەتی لەگەڵ کێ بکا و دوژمنایەتی لەگـەڵ کـێ بکـا؟!، ڕەنگـە گوێی لەوە نەبێ، بەڵام لە ڕاستی دا تەماشا دەکەی خـوای کاربـەجێ کـە باسـی شوێن کەوتنی پێغەمبەر علیه الصلاة والـسلام دەکـات وای بـاس دەکـات کـە ئـەو لەگەڵ کێ دۆست بووە، تۆش لەگەڵ ئەو دۆست بی، وە دوژمنایەتی کێی کـردوە تۆش دوژمنایەتی بکەی.

ئنجا ئایەتەکـەی سـوورەتی (الأحـزاب)یـش کـە دەفـەرموێ: ﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُواْ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْأَخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ ﴾، واتە: بەڕاستی ئێوە سەرمەشقییەکی چاکتان هەیە لە (هەڵوێست و ئاکاری) پێغەمبـەری خـوادا، بۆ هەر کەسێك کە بـە هیـوای (بـەزەیی) خـواو (پاداشـتی) ڕۆژی دوایـی بێـت و زۆریش یادی خوا بکات.

سیاقی پێش و دوای ئەویش هەمووی باسی جەنگ و جیهـادە و، لـەم ئایەتانـەوە دەسـت پـێ دەکـات: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذْكُرُواْ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ﴾ الأحزاب (9)، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە یادی چاکەی خـوا بەسـەر خۆتانـەوە بکەنـەوە، کاتێـك کـە سـوپایەك بەسـەری دادان ئێمەش (با) و سەربازانێك کە نایانبینن ناردمانە سەریان.

ئیدی لێرەوە کە باسی جەنگی (خەندەك) یان (ئەحزاب) دەکات خوای باڵادەست باسی دەکات و دەیهێنێ و هەمووی باسی جەنگ و جیهادە و باسی هەڵوێستی مونافیقەکان دەکات، دوایی دەفەرموێ: (لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) الأحزاب (21)، واتە: لە ڕاوەستان لە بەرامبەر ئەهلی کوفرداو لە دیفاع کردن لە دینی خواو لە حورمەتی موسڵمانان، لەو بوارەدایە کە لە پێغەمبەری

خوادا سەرمەشقییەکی باش هەیە بۆ ئێوە، چونکە دوای ئەویش یەکسەر دەفەرموێ: ﴿وَلَمَّا رَءَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلۡأَحۡزَابَ قَالُواْ هَٰذَا مَا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَصَدَقَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥۚ وَمَا زَادَهُمۡ إِلَّآ إِيمَٰنٗا وَتَسۡلِيمٗا ﴿٢٢﴾ مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ رِجَالٞ صَدَقُواْ مَا عَٰهَدُواْ ٱللَّهَ عَلَيۡهِۖ فَمِنۡهُم مَّن قَضَىٰ نَحۡبَهُۥ وَمِنۡهُم مَّن يَنتَظِرُۖ وَمَا بَدَّلُواْ تَبۡدِيلٗا ﴿٢٣﴾﴾ الأحزاب، تەمەشا دەکەین سیاقەکە هەمووی باسی جەنگ و جیهادە، کەواتە شوێن پێ هەڵگرتنی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام لە دیفاع کردن لە دینی خوادا، لێرەدا ئەوە مەبەستی هەرە گەورەیە، بەڵام تەماشا دەکەی ڕەنگە زۆر کەس ئەو ئایەتە بخوێنێتەوە هەر ئەسڵەن ئەوەی بەبیردا نەیەت کە مەبەست پێی کاتی جەنگ و جیهادەو دیفاع کردن لە دینی خواو ڕاوەستان لە بەرامبەر ئەهلی کوفرو پێڕو تاقمە کافرەکانە، ئەوانەی کاتی خۆی ویستوویانە و ئێستاش دەیانەوێ گەلە کۆمەکێ لە ئیسلام بکەن! ، ئا لەوەدا دەبێ بەدوای پێغەمبەر بکەوی!، ئنجا ئایا ئەو تێگەیشتنەت چۆن چۆنی دەست دەکەوێ؟!، دیارە بەوە کە ئایەتەکان بە یەکەوە ببەستیەوە و بیریان لێ بکەیەوە، دەنا ئەگەر بەیەکیانەوە گرێ نەدەی و تەنیا ئەم ئایەتە بێنی: (لَّقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ)، کابرا وا دەزانێ مەبەست پێی تەنیا لە ڕووی ڕیش هێشتنەوەوە وەکو پێغەمبەر بکەی علیه الصلاة والسلام، یان تەنیا لە سیواك کردندا! ، کە ئەسڵەن لێرەدا مەبەستی سەرەکی ڕیش و سیواك نیە و مەبەستی جیهاد کردن و دیفاع کردن لە دینی خواو ڕاوەستانە لە بەرانبەر ئەهلی کوفرو بە چۆك دانەهاتن و ، سەنگەر چۆڵ نەکردنە، لەوەدا دەبێ وەکو پێغەمبەر بکەی.

چاوتان لێیە بەڕێزان! کەواتە: ڕاستە ئەگەر بیر نەکەینەوە لە قورئـان، بـە حەقیقەت هەر تێگەیشتنێکی ڕووکـەش و سـەرکێڵمان دەبـێ، ئەگـەر ئایەتـەکانی پێکەوە نەبەستینەوە و بەیەکـەوەیان گـرێ نـەدەین و تەماشـای سـەرەتاو کۆتـایی نەکەین، زۆر (شـت) کـە خـوای پـەروەردگار مەبەسـتی بـووە و زۆر ڕاسـتییمان، دەستناکەون.

هەڵبەتە هەر بۆیەشە کە خوای کاربـەجێ هێنـدە بـە جەختکردنـەوە فـەرمانی کردوە بە تێفکرین و لێوردبوونەوەو سەرنج دانی قورئان، چونکە بە ڕاسـتی تـەنیا لە ئەنجامی سەرنج دان و تێفکرینی قووڵ دا بە شێوەیەکی ڕاسـت و دروسـت لـە کتێبی خوا تبارك وتعـالی تێدەگـەین، ئەگـەرنا هـەر قسـەیەك بێنـە باچـاکترین و ڕاستترین مەبەستیشی گرتبێتە خـۆی، کاتێـك کـە هـەر بـە سـەرکێڵیی تەماشـای دەکەی ولێـی ورد نابیـەوە، یـاخود لـەجیاتی پێکـەوە بەسـتنەوەی برگـەکانی لـە یەکیان دەپچڕێنی، ئەوە تەنانەت ئەگەر کەلامی ڕاست و بێ وێنەی خواش بـێ، ماناو مەبەستێکی هەڵـە بەدەسـتەوە دەدات، بـۆ نموونـە: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ ﴾ النسـاء (43)، واتـــە: ئـــەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە بەسەرخۆشیی تـوخنی نوێـژ مەکـەون، تـاکو بـزانن چـی دەڵێن.

ئێستا ئەم ڕستە قورئانییە کە بەسـەر یەکـەوە باشـترین مەبەسـت دەگەیـەنێ، وەرە تۆ لێکـی بپـچڕێنە، ڕسـتەی: (يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ) بلـێ و ڕسـتەی (وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ)ی لێ بقرتێنـە ماناکـەی هەڵـە دەردەچـێ، یـان ﴿ فَوَيۡلٌ لِّلۡمُصَلِّينَ ۝٤ ٱلَّذِينَ هُمۡ عَن صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ ۝٥ ٱلَّذِينَ هُمۡ يُرَآءُونَ ۝٦ ﴾ الماعون، واتە:

سزای سەخت بۆ نوێژكەرانێك، كە لە نوێژەكانیان بێ ئاگان، ئەوانەی ڕووپامایی دەكەن. ئەگەر یەكسەر ئایەتەكەی دوای خۆی لەگەڵ نەخوێنیەوە هەڵە دەردەچێ و دەبێتە (سزای سەخت بۆ نوێژكەران) بەڵام بێگومان خوای زانا وای نەفەرمووە، بەڵكو فەرموویەتی (سزای سەخت بۆ نوێژكەرانی كەمتەرخەمی ڕیاباز).

گرنگی چەكداربوونی عەقڵ بە زانیاری و شارەزایی بۆ تێگەیشتنی قورئان

ئنجا ئەوەش پێویستە بگوترێ كە تێگەیشتنی قورئان پێویستی بە زانیاری و شارەزایی دەكات و تەنیا بەوە مەدارمان ساز نابێ عەقڵ بەكاربێنین، بەڵكو دەبێ ئەو (عقل)ە چەكدار (مُسَلَّحْ) بێ بە زانراوەكان (معلومات) و هەتا ئەو عەقڵە دەوڵەمەند تر بێ بە زانیاری و شارەزایی، زیاتر دەتوانێ لە قورئان ورد بێتەوە، ئەگەرنا كەسێك كە هیچ شارەزای زمانی عەرەبی نەبێ، هەزار ساڵ بیر لە قورئان بكاتەوە لێی تێناگا، چونكە كلیلەكەی بەدەستەوە نیە كە بریتیە لە زمان، بۆیە دەبێ لە زمانی عەرەبی شارەزا بێ و هەتا زیاتریش لە زمانی عەرەبی و لە ڕەوانبێژیی شارەزا بێ، زێتر لە نهێنیەكانی قورئان تێ دەگات، بەڵێ بۆ حاڵی بوونی قورئان شارەزایی لە زماندا پێویستە، دەنا ئەگەر عەقڵ بە تەنیا بەكاربێنێ و بە چەكی شارەزایی چەكدار نەبێ، ئەوە بێگومان بە تەنیا هیچی پێ لەگەڵ قورئان ناكرێ، ئەوە یەك، دووەمیش زانراوەكان (معلومات)، جا لەهەر ڕوویەكەوە بتەوێ لە قورئان تێبگەی دەبێ شارەزاییت لەو بوارەدا هەبێ، ئەگەر بتەوێ لە ڕووی فیزیا و گەردووناسییەوە لە قورئان تێبگەی، دەبێ شتێك دەربارەی فیزیا و گەردووناسیی بزانی، وە ئەگەر بتەوێ دەربارەی لایەنی پزیشكی لە قورئان

تێبگەی، دەبێ شتێك دەربارەی زانستی پزیشكی (علم الطب) بزانی، وە ئەگەر بتەوێ دەربارەی كۆمەڵناسیی و یاساكانی خوای پەروەردگار لە ژیانی بەشەردا شارەزا بی، دەبێ شارەزای كۆمەڵناسیی بی، وە ئەگەر بتەوێ دەربارەی ڕاستییەكانی مێژوو لە قورئان تێبگەی، دەبێ شارەزای مێژوو بی... وە هەروەها.

بەڵێ بە ئەندازەی ئەوە كە ئینسان مەعلووماتی فراوانی هەیە، چاكتر و قووڵتر لە قورئان تێدەگات، بۆیە خوای زاناو پەنهانزان فەرموویەتی: ﴿ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَـٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَـٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾ العنكبوت، واتە: ئەم وێنانە دێنینەوە بۆ خەڵكی، بەڵام تەنیا زاناكان لێیان تێ دەگەن.

دیارە لە ئایەتی پێشتردا باسی جاڵجاڵۆكە دەكات و دەفەرموێ: ﴿ مَثَلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ ٱلْعَنكَبُوتِ ٱتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ ٱلْبُيُوتِ لَبَيْتُ ٱلْعَنكَبُوتِ ۖ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ ﴾ العنكبوت، واتە: وێنەی ئەوانە كە جگە لە خوا دۆست و پشتیوانانی دیكە دەگرن، وەك جاڵجاڵۆكەیە كە ماڵ دروست دەكات و بێگومان بێهێزترین ماڵیش ماڵی جاڵجاڵۆكەیە ئەگەر بزانن.

دوای ئەوە دەفەرموێ: ﴿ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَـٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَـٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾ العنكبوت، جا ئێستا دەركەوتوە كە ژیانی جاڵجاڵۆكە زۆر جێی پەند و عیبرەتە و خوای كاربەجێ بۆیە كەسێك كە پەنا دەباتە بەر غەیری خوا، وە غەیری خوا بە دۆست دەگرێ، تەشبیهی كردوە بەو زیندەوەرانەی كە پەنا دەبەنە بەر ماڵی پیرەمۆتە، چونكە وەك زانایانی زیندەوەرناس پاش لێكۆڵینەوەیان لە ژیانی جاڵجاڵۆكە دەڵێن: ماڵی جاڵجاڵۆكە كانگایەكی بێرەزای هەراو، گێژاوێكی سامناكی بێ سەرەوبەرەیی (فوضى)یە، چونكە شوێنی سەر تێدا

بەفەتارەت چوونە، نەك تەنیا بۆ ئەو مێش و مەگەزانەی هەڵدەخەڵەتێن و ڕووی تێ دەکەن، بگرە بۆ ئەندامانی ماڵی جاڵجاڵۆکە خۆشیان.

کەواتە: ئەم نموونەی قورئان کاتێك لێی تێدەگەی کە بزانی ژیانی جاڵجاڵۆکە چۆنە، بۆیەش خوای زانا دەفەرموێ: ئەوەی زانا (عالم) نەبێ و شارەزانەبێ لە (ضرب المثل)ەکانی قورئان، لە وێنە هێنانەوەکانی قورئان، تێناگات.

وە خوای بەرزو بێ وێنە هەر لەو بارەوە دەفەرموێ: ﴿ وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلْحَقَّ وَيَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴿٦﴾ ﴾ سبأ ، واتە: ئەوانەی زانیارییان پێدراوە دەزانن کە ئەوەی بۆ تۆ نێرراوە لە پەروەردگارتەوە، ئەوە حەقە، وە خەڵك ڕێنمایی دەکات بۆ ڕێبازی خوایەکی زاڵی ستایش کراو.

بە گوێرەی ئەم ئایەتە:

کێ دەزانێ کە قورئان حەقە؟ ئەوەی کە زاناو شارەزایە، کەواتە ئینسان تا زانیاری زیاتر بێ، باشتر ڕاستێتی قورئانی بۆ دەردەکەوێ، واتە بەبێ زانیاری (علم) ئینسان لە قورئان تێناگاو لە نهێنیەکانی قورئان حاڵی نابێ، وە لە حیکمەت و ڕاستییەکانی بەهرەمەند نابێ.

ئنجا دوو شتی دیکەشمان پێویستن بۆ چاك لێ تێگەیشتنی قورئان وێڕای ئەو شتانەی کە ڕابردن، کە دەتوانین بەم جۆرە تەعبیر لە هەموویان بکەین و کۆیان بکەینەوە: عەقڵێکی چالاکی دەوڵەمەند بە زانیاری و شارەزا دەربارەی ئەو دەوروبەرو واقیعەی کە تێیدا دەژی، چونکە خوای بەبەزەیی ئەو کتێبەی بۆیە ناردوە تاکو ببێتە بەرنامە بۆ ئەو ژیانە، بۆ ئەو دەوروبەر و کۆمەڵگاو واقیعە، جا دیارە هەتا لەو واقیعە شارەزاتر بی، چاکتر لەو ئایەتانە تێدەگەی کە خوا

ناردوونی ببنە بەرنامەی ژیان بۆ خەڵكێك كە لەو واقیعەدا دەژین، بـەڵێ جگـە لەوە، دوو شتی دیكەشمان پێویستن:

<u>یەكەم</u>: **ئیمانێكی باش بە خوا و پەیوەندییەكی چاك لەگەڵیدا**، كە لە عیبادەت و تەقوا و تەزكیە و... هتد دا بەرجەستە دەبێ، بۆچی؟! چونكە:

هەتا ئینسان لە كەسێك نزیكتر بێ، چاكتر لە قسەی تێدەگا، واتـە جگـە لـە فەرمایشتی خوای بەرز و مەزنیش، كەسێك ئەگـەر زۆر شـارەزای بـی و لێـی نزیك بی و تێكەڵاوی ژیانی بی، چاكتر لە قـسەی تێدەگـەی، لـە كەسـێ كـە نایناسی و پێی ئاشنا نی، چونكە ئەوەی دەیناسی پێكەوە ڕاهاتوون و كۆمەڵێك زاراوەتان بەكارهێناوە، یان لە سروشتی یەكدی شارەزاترن و لەوانەیە هـەر لـە ئیشارەتێكی یەكدیحاڵی بن!.

كەواتە (ولله المثل الأعلى) ئینـسانیش تـا لـە خـوا نـزیكتر بـێ، چـاكتر لـە فەرمایشتەكەی تێدەگات، جا ئایا چۆن ئینسان لـە خـوا نزیـك دەبێتـەوە ؟!، خۆ خوا (جلَّ شأنه) هیچ نەسەب و پەیوەندییەكی لەگەڵ خـەڵكی نیـە، جگـە لەوە كە بەندایەتی بۆ بكەن، ئەگەرنا خەڵك هـەمووی بـۆ خـوا وەكـو یەكـە و هەمووی دروسـتكراوی خوایـە و كـێ بەنـدەی چـاكتر بـێ بـۆ خـوا، لـە خـوا نـزیكترە، وەك فەرموویـەتی: ﴿إِنۡ أَوۡلِيَآؤُهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُتَّقُونَ ..﴾ الأنفال (34)، كـێ دۆستی خوایە و لە خوا نزیكە؟ ئەوەی كە زیاتر پارێزكار بێ، زیاتر پابەنـدبێ بە شەریعەتی خوای پەروەردگارەوە، بنچینەی پارێز و عیبـادەتیش بریتیـە لـە ئیمان بە خـوا (جـلَّ شـأنه)، وە عیبـادەت و تـەقوا لـە ڕاسـتی دا هـەردووكیان بەرهەمی ئیمانن.

کەواتە ئەگەر ئینسان بیەوێ باش لە قوڕئان تێ بگا، بەڕاستی دەبێ هەولّدا ئیمانێکی باشی هەبێ، بە واتایەکی دی پەیوەندییەکی توندو تۆڵ و گەرم و گوڕی لەگەڵ خوای پەروەردگاردا هەبێ، هەتا پەیوەندییمان لەگەڵ خوا قایم تر بێ، پەیوەندی عەبدایەتی لەگەڵ خوا، ئیمان بە خوا، تەقوا بۆ خوا، تەزکیەی نەفس، بۆ خوا سولّحان، ئەوا بێگومان چاکتر لە کەلامی خوای پەروەردگار تێدەگەین.

لێرەدا دەمەوێ پێتان بڵێم ئێوە وا تێنەگەن ئەو هاوەڵە بەڕێزانەی پێغەمبەر خوا لێیان ڕازی بێ، ئەوانیش هەر بەقەدەر ئێمە لە قوڕئان تێگەیشتوون، چونکە ئینسان جاری وا هەیە حاڵەتێکی ڕووحی وای هەیە کە سوورەتی (الفاتحة) دەخوێنێ، هێندەی مەعلومات و نهێنی و ڕووناکی دێنە عەقڵ و دڵەوە، پێی سەیرە، کە پێشتر هەر بە فیکری دا نەهاتوون، جا دەبێ ئەو هاوەڵانە خوا لێیان ڕازی بێ، کە ئیمانێکی زۆر چاکیان هەبووە، تەقوای زۆر چاك و عیبادەتی زۆر چاك و ئیخلاصی زۆر چاك، وە زۆر خاوەنی نەفسێکی تەزکیەکراو بوون، چەند قووڵترو ڕاستتر لە قوڕئان تێگەیشتبن!.

ئێستا با نموونەیەکتان بۆ بێنمەوە:

تۆ بە چاوی ڕووت تەماشای گوڵێك دەکەی، هەر گوڵەکە دەبینی، یان تەماشای میوەیەك، یان زیندەوەرێك دەکەی بەهەمان شێوە، بەڵام بە مایکرۆسکۆب تەماشای بکە، شتی زۆر عەجایب دەبینی، یان دڵۆپە ئاوێك ئەگەر بە زەڕەبین سەرنجی بدەی چەندەها زیندەوەرو مەخلووقاتی تێدایە.

دەجا ئێمەش بەڕاستی ئەگەر هەر بە عەقڵێکی ئاسایی تەماشای قورئان بکەین، شتی کەم تێدا دەبینین، بەڵام ئەگەر بە عەقڵێکی چەکدار بە ئیمانێکی باش، بە عەقڵێکی منەووەر و هۆشیار بە زانست تەماشای بکەین، ئەو کاتە تێگەیشتنمان بۆ کەلامی خوای بێ وێنە زۆر جیاواز دەبێ لەوەی پێشی.

ئەوەش کە باسمانکرد، خوای بە بەزەیی زۆر بە ڕوونی بەیانی کردوە، کە مرۆڤ هەتاکو زیاتر ئەهلی تەقوا بێ و زیاتر ئەهلی ئیمان بێ، زیاتر لە تێگەیشتنی قورئان بەهرەمەند دەبێ.

وەك خوای بەخشندە لە سەرەتای سوورەتی (البقرة)دا دەفەرموێ: ﴿ ذَٰلِكَ ٱلۡكِتَٰبُ لَا رَيۡبَۛ فِيهِۛ هُدٗى لِّلۡمُتَّقِينَ ٢ ﴾، واتە: ئەم قورئانە گومانی تێدانیە ڕێپیشاندەرە بۆ پارێزکاران. دیارە قورئان خۆ بۆ هەموو بەشەر هاتوە: ﴿...إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٤ ﴾ یوسف، واتە: (قورئان) جگە لە بیرخەرەوە بۆ هەموو جیهانییان شتێکی دیکە نیە، بەڵام لێرەدا هیدایەتەکەی تایبەت کردوە بە ئەهلی تەقواوە، واتە: تەنها ئەهلی تەقوا ڕێی پێ دەردەکەن و بەرپێی خۆیانی پێ دەبینن، بۆچی؟ چونکە مرۆڤ بەبێ تەقواو پارێز وەکو پێویست لە قورئان بەهرەمەند نابێ، ڕواڵەتەکەی دەبینی بەڵام پێیدا قووڵ نابیەوە.

هەروەها لە سوورەتی یونس ئایەتی (57)دا دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَتۡكُم مَّوۡعِظَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ٥٧ ﴾، واتە: ئەی خەڵکینە! لە پەروەردگارتانەوە ئامۆژگارییتان بۆ هاتوە، وە شیفا و

چارەسەر، بۆ ئەوەی کە لە دەروونەکاندا هەیە، ئەوە بۆ خەڵکی بەگشتی قورئان ئامۆژگاریی و شیفایە، بەڵام بۆ ئەهلی ئیمان چییە؟ (وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ)، هیدایەت و ڕێنماییە، وە مایەی ڕەحمەت و بەزەیی خوای بەبەزەییە بۆ بڕواداران. کەواتە: بۆ خەڵکی ئامۆژگاریی و شیفایە، بەڵام بۆ ئەهلی ئیمان هیدایەتە و مایەی ڕەحمەت و بەزەیی خوای بەخشەرە.

هەروەها لە سووڕەتی (فصلت)دا لە ئایەتی (44)دا دەفەرموێ: ﴿ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ هُدًى وَشِفَآءٌ ﴾ واتە: – ئەی موحەممەد علیه الصلاة والسلام – بڵێ ئەم قورئانە بۆ ئەهلی ئیمان ڕێنمایی و شیفا و چارەسەرە (بۆ نەخۆشییەکانی کە لە عەقڵ و دڵیاندا دەبن).

ئەوە بە نسبەت هۆکاری یەکەم کە جگە لە بیرلێ کردنەوەی قورئان و هەبوونی شارەزایی و زانیاری، پێویستمان بەوەش هەیە کە ئیمانێکی باشمان هەبێ بۆ ئەوەی چاك لە قورئان تێ بگەین.

دووەم: بریتیە لە ڕزگاربوونی عەقڵ و ڕزگاربوونی عاتیفەمان، عەقڵ و دڵمان لە کۆت و بەندی ئەو بیرو بۆچوون و داب و نەریتانەی کە خەڵك گیرۆدەیان بوون.

چونکە زۆر جاران ئەو عادەت و بیرو بۆچوون و فیکرانەی دەبنە باوو، ڕەواج پەیدا دەکەن لە نێو خەڵکدا، دەبنە پەردەیەك لە نێوان تۆو تێگەیشتنی قورئاندا، بۆ وێنە قورئان باسی (عـالِمْ) دەکات، ئەگە لە مێشکی خۆتدا وا

حاڵی بووبی کە (عالِمْ) یانی (مەلا – مامۆستا)، ئەوەی کە مەنـدیلێکی لەسـەر بێ و کەواو سەڵتەیەکی لەبەربێ.

دوایی کە خوای بەخشندە دەفەرموێ: ﴿وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَـٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَـٰلِمُونَ﴾ العنكبوت (43)، دەڵێی مانای وایە بەس مەلاکان لە وێنە هێنانەوەکانی قورئان تێدەگەن، بەڵام ئەو تێگەیشتنە غەڵەتە لە خۆتەوەیە و خوای پەروەردگار باسی (مەلا)ی نەکردوەو باسی زانا (عالم)ی کردوە[1]، (عالم)یش لێرەدا واتە شارەزا بەو شتەی کە قسەی لەبارەوە دەکرێ، چونکە وشەی (علم) لە قورئاندا بە پێی شوێنەکە مانای دەگۆڕێ و، دەزانرێ مەبەست پێی چ جۆرە زانایەکە، بۆ وێنە: لە سوورەتی (فاطر)دا کە دەفەرموێ: ﴿..إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَـٰٓؤُا۟...﴾ فاطر (28)، مەبەست پێی عالمێکە کە شارەزایە بە بوونەوەرو نیشانەکانی خواو دروستکراوەکانی، بۆچی؟ چونکە ئەم ڕستە قورئانییە: (...إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَـٰٓؤُا۟...) واتە: تەنیا زانایان تەنیا بەندە زاناکان لە خوا دەترسێن، لەدوای ئەوە هاتوە کە دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ۚ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَـٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ ۗ﴾ ئنجا فەرموویەتی: (...إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَـٰٓؤُا۟) فاطر. واتە: (سەرنج نادەی چۆن خوا ئاوی لە ئاسمانەوە

(1) هەڵبەتە لێرەدا مەبەستمان ئەوە نیە کە (مەلا) زاناو شارەزا نیە هەرچەندە لەم ڕۆژگارەدا مەلای نەزانیشمان هەن، بەڵکو مەبەستمان ئەوەیە کە خوا عزَّوجلَّ باسی زانایان و شارەزایانی ژیانی جاڵجاڵۆکەی کردوە کە مەرج نیە مەلا و مامۆستا بن

(واتە لە بەرزی‌یەوە) ناردۆتە خوارێ ئنجا چەندان میوەی ڕەنگ جیا جیامان پێ دەرهێناوە، وە لە چیاکانیش هێڵی سپی و سووری ڕەنگاوڕەنگ ورەشی تۆخ. هەروەها خەڵك و ئاژەڵ و ژیاندارانیش ڕەنگاوڕەنگن، بێگومان تەنیا بەندە زاناکانی خوا لێی دەترسن..) کەواتە مەبەست لە (علماء) لێرەدا ئەوانەن کە (عالم)ن بە سروشت، بە بوونەوەرو دروستکراوەکانی خوا و زانیاری هەبێ بە چۆنیەتی باران بارین و ڕووانی دارو درەخت، شارەزایی هەبێ لە بوارەکانی زەویناسیی و زیندەوەرزانیی و...هتددا.

کەواتە دەبێ بزانین کە وشەی (عالِمْ) یان (عِلمْ) بە پێی سیاقی ئەو ئایەتە کە تێیدا هاتوە، مەبەست پێی چ جۆرە (عالِمْ)ێکە و چ جۆرە (علم)ێکە؟ مەبەستم ئەوەیە کە لە زەینی ئێمەدا وشەی (مەلا) لەگەڵ وشەی (عالم) پێکەوە بوون بە هاوواتا (مترادف)و ئیدی بەهۆی ئەو غەڵەتە وە ئەو کاتە تۆ دەڵێی: باشە بۆچی ئەو مامۆستایە ئەو (ضرب المثل)ەی خوێندۆتەوەو لێشی حاڵی نەبووە؟! کەچی قورئانیش دەفەرموێ: (وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَـٰلِمُونَ)، ئەوەتە ئەو (مەلا)یەش (عالم)ەو لێشی تێنەگەیشتوە!! دەبێ خوای کاربەجێ بۆ وای فەرمووبێ؟! لێرەدا دەکەویە گومانەوە!!

بەڵام کە زانیت (عالِمْ) لێرەدا واتە ئەوەی (عالِمْ)ە بە ژیانی جاڵجاڵۆکە و دەبێ تێبگا کە لەماڵەکەی دا چ باسە؟ کە لێرەدا بوارمان نیە باسی بکەین کە چ هەراو فەوزایەکی تێدایە، خوای مەزن بۆچی کەسێ پەنا دەباتە بەر غەیری خۆی و غەیری ئیسلام، دەی شوبهێنێ بەو زیندەوەرە بێعەقڵە، کە پەنا دەباتە بەر تەونی جاڵجاڵۆکە و ئەویش ورد و باریك لەوێ دەیخواو تەراییەکەی تێدا

دەمژێت و دوایی وەکو کەلاکێکی بێ ڕووح بە تەونەکەی خۆیەوە هەڵی دەواسێ و... هتد، بەڵێ کەسێ لەوە تێدەگا، کە لە ژیانی جاڵجاڵۆکە حاڵی بێ و زیندەوەرزانیی خوێندبێ و بزانێ لە ماڵی جاڵجاڵۆکەدا چ باسە؟!

بەڵێ دەبێ زەینی خۆمان و دڵی خۆمان ڕزگار بکەین لەو زانراوە هەڵانەی کە لە نێو خەڵکی دا باون، دیارە ئەویش خوای بەرزو بێ وێنە زۆر بە ڕاشکاویی و ڕوونی کردۆتەوە، بۆ وێنە فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى ٱلْقُرْءَانِ وَحْدَهُۥ وَلَّوْا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَـٰرِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾ ﴾ الإسراء، واتە: کاتێك کە قورئان دەخوێنیەوە —ئەی موحەممەد صلی الله علیه و سلم— لە نێوانی تۆو ئەو کەسانەی کە بڕوایان بە خواو بە ڕۆژی دوایی نیە، پەردەیەکی داپۆشراومان داناوە، وە لەسەر دڵیشیان کیفمان داناوە بۆ ئەوەی لێی تێ نەگەن. لە گوێشیاندا قورساییمان داناوە. (وەکو بڵێی قورقوشمیشمان بەگوێ دا کردوون بۆ ئەوەی هەر هیچ نەبیستن). وە کاتێك کە بە تەنیا باسی پەروەردگارت دەکەی ئەوانە پشت هەڵدەکەن و دوور دەکەونەوەو دەسڵەمنەوە.

خوای پەروەردگار سێ ئامێری داوەتە ئینسان بۆ ئەوەی دەرکی شتی پێ بکا، چاو بۆ بینین، عەقڵ بۆ تێگەیشتن، گوێ بۆ بیستن.

جا لێرەدا خوای کاربەجێ باسی ئەو کافرانە دەکات کە لە ئەنجامی کوفرو یاخیبوونیانەوە، دەیانشوبهێنێ بە کەسانێك کە پەردە بەسەر چاویان هەڵکشاوە و، عەقڵیان جامکراوەو خراوەتە نێو کیفێکەوەو داخراوەو،

قورقوشمیشیان بەگوێ دا كراوە! ئیدی سەرەنجام نە دەبینن نە تێدەگەن، نە دەبیستن.

جا ئایا لێرەدا مەبەست لەو تەعبیرە چییە؟ یانی: ئەو بیرو بڕوا پووچ و هەڵەو عادەت ونەریتە نەفامییانەی كە هەیان بووە، لێیان بۆتە پەردەو قوڕقوشم وبەرگ و كیف، عەقڵ و چاوو گوێی لە كار خستوون.

كەواتە: ئینسان هەتا خۆی ڕزگار نەكاو وا لە خۆی نەكات كە نەكەوێتە ژێر كاریگەریی هیچ فیكرێك و هیچ عەقیدەیەك و هیچ داب و نەریتێك و ئازاد نەبێ، ناتوانێ باش لە قوڕئان تێ بگا.

ئێستاش لە كۆتایی ئەم دەرسەمان دا بە كورتی هۆكارە گرنگەكانی چاك لێ تێگەیشتنی قوڕئانتان، كە باسمان كردن، دەخەمەوە بەرچاو:

1. تێفكرین و لێوردبوونەوەی یەك یەكی پیت و وشەو بڕگەو ڕستەو ئایەتەكان و هەڵوەستەكردن لە بەرانبەریاندا.
2. پێكەوەو وێكڕا سەرنج دان و تێوەڕامانی هەموو ئەو ئایەتانەی كە لەبارەی بابەتێكەوە دەدوێن، واتە سەرنج دانی ئایەتەكان لەو سیاقەدا كە تێیدا هاتوون و لێوردبوونەوەی ئایەتەكانی پێش و دوای و پێكەوە گرێدانیان.
3. خۆ چەكداركردن بە زانیاری و شارەزایی جۆراوجۆر لە هەموو بوارەكانی زانستدا.
4. ئیمان و تەقواو تەزكیەو لە خوا نزیكبوونەوەی زیاترو بەندایەتی تۆختر بۆ خوا سبحانە وتعالی، چونكە بە ئەندازەی نزیكیمان لە خوا، لە فەرمایشتەكەی تێدەگەین.

5. خۆ دەربازكردن لە فـشارو كاریگـەریی هـەر جـۆرە بیروبۆچـوون وعـادەت و نەریت و هەڵوێستێكی لە نێو كۆمەڵگادا باوو بەمیرات گیراو، یان پێش وەخت دەستنیشانكراو و تەبەننی كراو.

بەڕێزان!

ئەوە بەكورتی وانەی سێیەم بوو كە وەك گوتمان ئینسان بۆ ئـەوەی لـە قورئـان تێبگا، دەبێ بیری لێ بكاتەوەو لێی ورد بێتەوەو پێیدا قووڵ بێتەوە، بەو شێوەیەی كە باسمان كرد.

خوای پەروەردگار لەو كەسانەمان بگێـڕێ كـە یارمـەتییان دەدات و تـەوفیقیان دەدات كە وەك بۆ خۆی فەرمانی پێ كـردوە، ئـاوا بـەو شـێوەیە لـە قورئـان ورد دەبنەوە و تێوەی ڕادەمێنن، وە خوا عزَّوجلَّ ئەو هۆكارانەشمان بۆ ئاسان بكات كە مایەی چاك لێتێگەیشتنی كتێبی بەرزو بەڕێزینی. آمین.

وصلى الله على محمد وآله وصحبه أجمعين

والحمد لله رب العالمين

وانەی چوارەم

هەنگاوی چوارەم: کارتێکران و پەند وەرگرتن (التأثر والتذکر)

الحمد لله رب العالمين و صلى الله تعالى و سلم و بارك على حبيبنا و شفيعنا محمد إمام المتقين و قائد المجاهدين و آله أجمعين من الصحب و الأزواج و القرابة و التابعين لهم بإحسان الى يوم الدين.

بەرێزان !

ئەم وانەیەمان وانەی چوارەمە لە زنجیرە وانەی (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!). لە سێ وانەی ڕابردوودا باسی سێ هەنگاومان کرد لە هەنگاوەکانی چۆنیەتی هەڵس و کەوتکردن لەگەڵ قورئانی بەرێزدا، لێرەشدا باسی هەنگاوی چوارەم دەکەین، هەنگاوی چوارەمی هەڵس و کەوتکردنی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا بریتیە لە: (کارتێکران و پەند وەرگرتن) کاتێك کە قورئان دەخوێنی یان بەسەرتدا دەخوێنرێتەوە، دەبێ وات لێ بکات کارت تێ بکا و پاشان پەندی لێ وەرگری و سوودی لێ ببینی و لێی بەهرەمەند بی.

لە سەرەتاوە دەڵێین: هەرکاتێك ئەو سێ هەنگاوەی ڕابردوو بە شێوەی ڕاست و دروست نران بۆ چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ قورئاندا، واتە هەنگاوی یەکەم کە بریتی بوو لە ئەدەب نواندن و ڕێز و قەدرگرتنی قورئان (التأدب و التعظیم)، هەنگاوی دووەم کە بریتی بوو لە خوێندنەوەی قورئان و گوێ بۆ گرتنی (التلاوة و الإستماع)، وە هەنگاوی سێیەم کە بریتی بوو لە بیر لێ کردنەوەی

قورئان و لێ ورد بوونەوە و پێدا قووڵ بوونەوەی، هەرکاتێك ئەم سێ هـەنگاوەی پێشوو بە شێوەیەکی ڕاست و دروست بۆ چۆنیەتی هەڵس و کەوت کـردن لەگـەڵ قورئاندا، نران، ئەوە هەنگاوی چوارەم بەرهەم دێنن، واتە ئەم هەنگاوی چوارەمە بەرهەم و ئـەنجامی سـێ هـەنگاوی پێـشووە، چـونکە ئەگـەر ئینـسان بـە ڕاستی ئەدەبی هەبێ بەرانبەر بە کتێبی خوا و بزانێ ئەم کتێبە فەرمایشتی کێیە، پاشـان قەدر و ڕێزی تایبەتی لێ بنێ و قورئـان لـە دڵـی دا بەگـەورەگیراو (مُعَظَّم) بـێ و بەڕێز (مُحْتَرَم) بێ و، دواییش بیخوێنێ و گوێی بۆ بگرێ بەو شێوەیەی کە شەرع فەرمانی پێ کردوە و، پاشان بـیری لێ بکاتـەوە و تێیـەوە ڕابمێنـێ و پێیـدا قـووڵ بێتەوە، وەکو لە ڕابردوودا باسمان کرد، ئەوە ئەو هەنگاوەی چوارەم کە بریتیە لە کارتێکرانی ئیجابیی و بەهرە وەرگرتن لە قورئان، دێتە دی، ئێستاش با هەنـدێك پێناسەی هەرکام لە کارتێکران (تأثُّر) و پەندوەرگرتن (تذكُّر) بکەین.

پێناسەی کارتێکران و پەندوەرگرتن

مەبەستمان لە کارتێکران ئەوەیە کە بکەوینە ژێر کاریگەریی و تاووتینی ئەو شتانەی کە کتێبی خوا باسیان دەکات، بۆ نموونە: کتێبی خوا باسی خوا سبحانە و تعالى دەکا، باسی بەدیهێنەرایەتی خوا دەکات، باسی پەروەردگارێتی خوا دەکات، باسی پەرستراوێتی خوا دەکات، باسی خاوەنداریەتی خوا دەکات، وە باسی ناو و سیفەتە بەرزەکانی خوای بێ وێنە و هاوەڵ دەکا، وەك: بەزەیی خوا، حیکمەتی خوا، بەخششی خوا، عیززەتی خوا، زانیاری خوا، توانای خوا، خواست و ویستی خوای پەروەردگار سبحانە و تعالى، وە قورئان باسی کردەوەکانی خوای باڵادەست دەکات، وە باسی کاروباری خوای میهرەبان لە

بوونەوەردا دەکات، وەك فەرموویەتی: ﴿ يَسْـَٔلُهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ ﴾ الرحمن، وە باسی حاکمیەتی خوا دەکات بەسەر هەموو شتێکدا.

وە دوایی باسی ئەو سەرەنجامە دەکات کە خوای کاربەجێ دایناوە بۆ مرۆڤ و جند، کە لە ڕۆژی دوایی دا چاوەڕێیان دەکات و لە بەهەشت و دۆزەخدا خۆی دەبینێتەوە، دەجا قورئان خوێنی ڕاستەقینە تەفاعول لەگەڵ هەموو ئەم ڕاستییانەدا دەکات و کاری تێدەکەن، بەڵێ کارتێکران بە قورئان چ بیخوێنی چ بەسەرتدا بخوێندرێ، ئەوەیە کە پێی (منفعل) بی و کارت تێ بکا.

(محمد إقبال) خوا لێی خۆش بێ لەو بارەوە وتەیەکی جوانی هەیە، دەڵێ: (من بچووك بووم، بابم ئامۆژگاری کردم و گوتی: ڕۆڵە گیان! کە قورئان دەخوێنی وا بزانە کە خوای پەروەردگار ئەم قورئانەی بەتایبەتی بۆ تۆ ناردۆتە خوار، کە دەفەرموێ: (يا أيها الذين آمنوا)، بزانە بەتایبەتی ئەوە لەگەڵ تۆیەتی)، ئنجا لەڕاستی دا هەرواشە، چونکە تۆ خۆت بە ئیماندار دەزانی، خوای پەروەردگاریش دەفەرموێ: (ئەی ئیماندارینە!)، تۆش یەکێکی لە ئیمانداران، کەواتە لەگەڵ تۆیەتی، مادام خۆت بە ئیماندار دەزانی لەگەڵ تۆیەتی، بەڵام بێگومان قورئان تایبەت نیە بە بڕوادارانەوە، بەڵکو وێڕای بڕواداران لەگەڵ هەموو بەشەریش دا دەدوێ، چونکە کە دەفەرموێ: (يا أيها الناس) ئەی خەڵکینە! تۆش هەر چۆن بی یەکێکی لە خەڵك، یان کە دەفەرموێ: (يا أيها الإنسان) تۆش ئینسانێکی، یان کە دەفەرموێ: (يا بني آدم) تۆش هەر وەچەی ئادەمی، کەواتە: هەر چۆن بێ، خیطابی قورئان هەر دەتگرێتەوە، ئەگەر ئیماندار بی وەکو ئیماندار، ئەگەرنا وەکو ئینسان و خەڵك و وەچەی ئادەم!

ئینجا بۆ زیاتر ڕوون کردنـەوەی چـەمك و واتـای کـارتێکران و پەنـد وەرگـرتن بەهۆی قورئانەوە دەڵێین: بۆ نموونـە: کاتێـك خـوا باسـی پـەروەردگاریێتی خـۆی دەکات، بیری لێ بکەوە بە عەقڵ و بە دڵ، بۆ وێنە: خوای بێ وێنە دەفەرموێ:

﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٢ ﴾، واتـە: سـتایش بـۆ خـوای پـەروەردگاری جیهانەکان، تۆ دەبێ هەموو جیهانەکان، جیهانی مرۆڤ، جیهانی جند، جیهانی فریشتە، جیهانی ڕووح، جیهانی مادده، جیهانی ڕووەك، جیهـانی ژیانـداران، جیهـانی زینـدەوەران... هتـد ئـەو هـەموو عالەمانـە کـە خـوای پـەروەردگار خوڵقاندوونی، کە هـەر بۆخـۆی هـەموویان دەزانـێ، دەبـێ بیانهێنیـە بەرچـاوی خۆت، خـوای بـەرز و مـەزن خـاوەن و مـشوورخۆری هـەموو ئـەو جیهانانەیـە، کەواتە: خاوەنی هەموو ئەو عالەمانە، بەرنامەی بۆ تۆ ناردوە و بەندایەتی لەسەر تۆ پێویست کردوە.

وێنەیەکی دیکـە: خـوای بەبـەزەیی دەفـەرموێ: ﴿ فَلِلَّهِ ٱلۡحَمۡدُ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَرَبِّ ٱلۡأَرۡضِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٣٦ ﴾ الجاثية، واتە: جا ستایش بۆ خوا خاوەنی ئاسمانەکان و خـاوەنی زەوی و خـاوەنی جیهانـەکان. لێـرەدا خـوا سـێ جـۆرە پـەروەردگاریێتی (ربوبية)ی خۆی بەیان دەکا، لە پێشدا ستایش بۆ خـۆی بڕیـار دەدا، (فَلِلَّهِ ٱلۡحَمۡدُ) کە دەڵێ (ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ) واتە جینسی ستایش، مەدح و سـەنا، هـەمووی بـۆ خوایـە، بەڵام لێـرەدا (لله)ی پـێش خـستوە و فەرموویـەتی: (فَلِلَّهِ ٱلۡحَمۡدُ)، واتـە: حەمـد و ستایش و سەنا تەنها بۆ خوای پەروەردگارە.

ئنجا سێ جۆر لە (ربوبية)ی خۆی باس دەكات: ﴿فَلِلَّهِ ٱلۡحَمۡدُ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَرَبِّ ٱلۡأَرۡضِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٣٦﴾

1- (رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ) پەروەردگار و خاوەنی ئاسمانەكان كە بوونەوەری زانراومان بەشێكی گچكەیەتی و تەنیا گۆشەیەكیەتی.

2- (وَرَبِّ ٱلۡأَرۡضِ) خاوەن و مشوورخۆری زەوی، كە (زەوی) بەشێكی گچكەی بوونەوەرە، بەڵام یەكجار گرنگ و بەبەهایە، چونكە نشینگەی مرۆڤە و واش پێ دەچێ ژیانی ئاسایی تەنیا لەودا بوونی هەبێ و لە هیچ گۆشە و كەنارێكی دیكەی بوونەوەر و بگرە ئاسمانەكانیش دا بوونی نەبێ.

3- (رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ) خاوەن و پەروەردگاری جیهانەكان، كەوا پێدەچێ لێرەدا بەس ئەو جیهانانە مەبەست بن كە لەسەر زەوین، وەك مرۆڤ و جند و فریشتە و ئاژەڵ و زیندەوەر و رووەك و... هتد.

وە بۆ زیاتر ڕۆشن كردنەوەی چەمك و واتای تەفاعولكردن لەگەڵ قورئان دا دەڵێم: پێویستە كاتێك خوای پەروەردگار باسی حەڵاڵ و حەڕام دەكا، چاكی لێ ورد بیەوە و، كاتێك باسی ئەمر و نەهییەك دەكات، دەبێ ئەمرەكە جێ بەجێ بكەی و نەهیەكە دەبێ خۆتی لێ بپارێزی، وە كاتێك خوا (جلَّ شأنه) باسی شەیتان دەكا و باسی پێغەمبەران علیهم السلام دەكا، بۆ نموونە: باسی مووسا علیه السلام و فیرعەون دەكا، تۆ دەبێ ڕقت لە شەیتان بێتەوە و بیبوغزێنی، وە پێغەمبەرانت خۆشبوێن علیهم الصلاة والسلام و ڕێزیان لێ بگری، وە دەبێ كارلێك (تفاعل) لەگەڵ بەسەرهاتەكانیان دا بكەی و لێرەوە پەرۆشی مووسات بێ كە بەدەست فیرعەونەوە گیری خواردوە و، پەرۆشی ئیبراهیمت بێ كە بەدەست

نەمرووەدەوە گیری خواردوە و، پەرۆشی عیسات بـێ کـە بەدەسـت جوولەکـە و ڕۆمانیەکانەوە گیری خواردوە و، پەرۆشی نووحت بێ و، لەگەڵ ئێش و ژانەکانی دابی، ئنجا شایانی باسیشە کە هەمیشە (تأثر) پـێش (تـذکر) دەکـەوێ، هـەروەها کارتێکرانی ئینسان بە کتێبی خوا و بەهرە وەرگرتنی لێی، بە پێی ئیمانەکەیەتی، هەیە قورئانی بۆ دەخوێنی وا دەزانێ گـوێزانی بـۆ دەژمێـری! یـان هەیـە قورئـان دەخوێنێ هێندە بەخێرایی دەیخوێنێ فریای بیرلێکردنـەوەی ناکـەوێ، وەك (ابـن مسعود) بە کابرایەکی گوت: (هذّاً كَهَذِّ الشِّعر)[1]، واتـە: بـەخێرایی گـوتنی وەك شیعر!

بەڵێ بەڕێزان !

ئێمە هەر کامێکمان لە قەدەر ئیمان وتەقوا و تەزکیە و لە خوا نزیکیمان کەلام و فەرمایشتی خوا سبحانە وتعـالی کارمـان تێـدەکات و تـەفاعولی لەگـەڵ دەکـەین، پاشـان بەئەنـدازەی کارتێکرانیـشمان لەلایـەن قورئانـەوە لێـی سـوودمەند و پێـی بەهرەمەند دەبین، کەواتە: ئەگەر دەتانەوێ چاك کارتێکراو بن بە قورئان و چاك لێی بەهرەمەند بن، دەبێ چاك خوای خۆتان بناسن وەکـو لـە ڕابـردوودا باسمـان کرد، وە زۆرتان خۆشبوێ و زۆری لێ بترسن، وە چاك بە ناو و سیفەتەکانی ئاشنا بن، وە بزانن پەروەردگاریێتی خوا چییە وچۆنە؟ وە خاوەنداریێتی خوا بۆ بوونەوەر یانی چی؟ وە پەرستراوێتی خوا مانای چییە؟ ئیدی هەتا زیاتر بە ناسینی خـوادا قووڵ ببنەوە و هەتا زیاتر پابەند بن بەوەی کە خوا فەرموویەتی، بە تەئکید زیـاتر

(1) صحيح البخاري برقم (5043).

لە فەرمایشتەکانی بەهرەمەند دەبن، وە زیاتر پێی کارتێکراو دەبن و چاکتریش تەفاعولی لەگەڵدا دەکەن.

کەواتە ئەگەر ئینسان هەستی کرد بەوەی کە وەك پێویست قورئان کاری تێ ناکا، یان لەگەڵی دا کارلێك ناکا، ئەوە با بە ئیمانەکەیدا بچێتەوە و لەوێوە چارەسەری بکا، چونکە تۆ بۆ خۆت چۆن بی هەڵوێستەکەشت وا دەبێ، هەمیشە هەڵوێستی ئینسان بە پێی کەسایەتی ئینسانە، واتە هەڵوێستت بەرانبەر خوای پەرستراوی تاك بە ئەندازەی ئیمانەکەتە، وە هەڵوێستیشت بەرانبەر بە کتێبی خوا بە ئەندازەی ئیمانتە بە خاوەنەکەی، وە بەو پێغەمبەرەش کە ناردوویەتی، وە بەو ڕاستییانەش کە ئەو کتێبە بەرز و بەپێزە گرتوونیە خۆی !

چۆنیەتی کارتێکران و پەندوەرگرتنی بابای مسوڵمان بەهۆی قورئانەوە

ئنجا با چەند ئایەتێك بە نموونە بێنینەوە کە چۆنیەتی (تأثر)ی ئینسانی مسوڵمان و (تذکر)ی بە قورئان ڕوون دەکەنەوە، واتە: چۆنیەتی کارتێکرانی ئینسانی ئیماندار و چۆنیەتی بەهرە وەرگرتنیشی:

1. لە ئایەتی ژمارە (23) ی سوورەتی (الزمر)دا خوای پەروەردگار چۆنیەتی (متأثر) بوون و (منفعل) بوونی ئینسانی ئیماندارمان بەهۆی قورئانەوە بۆ وێنا دەکات و دەفەرموێ: ﴿ ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا مَّثَانِيَ تَقۡشَعِرُّ مِنۡهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمۡ وَقُلُوبُهُمۡ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهۡدِي بِهِۦ مَن يَشَآءُۚ وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنۡ هَادٍ ﴿٢٣﴾ ﴾ واتە: خوا باشترین قسەی ناردۆتە خوار، کتێبێکە مەبەستەکانی وێکچوو و دووبارە کراوەن بەهۆیەوە ئەوانەی لە پەروەردگاریان دەترسن مچورکیان پێدادێ و پێستیان گرژ

دەبێ، پاشان پێستیان و دڵیان بەرەو یادی خوا نەرم دەبێ، ئەوەش ڕێنمایی خوایە، هەر کەسێکی بیەوێ پێی ڕێنمایی دەکات، وە هەر کەسێکیش خوا سەرگەردانی بکات (بەهۆی خراپەکانییەوە) هیچ ڕێ پیشاندەرێکی نابێ.

بەڵێ خوا سبحانه وتعالى چاکترین فەرمایشتی ناردۆتە خوار و قورئان چاکترین قسەیە و چاکترین فەرموودەیە، وەك لە شوێنێکی دیکە، دەفەرموێ: ﴿وَمَنۡ أَصۡدَقُ مِنَ ٱللَّهِ حَدِيثٗا﴾ النساء (87) واتە: کێ لە خوا قسەی ڕاستترە؟! کەواتە: مادام خوا خۆی فەرموودەکەی وا وەسف بکات، دیارە وایە، دیارە خوا جیاوازی چەندە لەگەڵ غەیری خۆی، فەرمایشتەکەشی جیاوازی ئەوەندەیە لەگەڵ قسەی ئەوان! ئنجا بێگومان تەنیا قورئانیش (أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ) نیە، تەوراتیش (أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ) بووە و هەروەها ئینجیل و زەبووریش و هەموو کتێبەکانی دیکەی خواش، چونکە هەموویان فەرمایشتی خوا بوون، جاری وا هەیە هەندێ لە مسوڵمانان لە ئەنجامی دەمارگیریی (تعصب) بۆ ئیسلام، نەزانانە پەسندیی (تفضيل)ی قورئان دەدەن بەسەر تەورات و ئینجیل و کتێبەکانی دیکەی خوای پەروەردگاردا، بەڵام ئەوە ڕاست نیە، چونکە هەمووی فەرمایشتی خوایە و خوای کاربەجێ ئەوکاتی وای فەرمووە و دواییش ئەوەی دیکە و، فەرمایشتی خواش لە نێوەڕۆکدا و لە هێڵە گشتیەکانی دا هەمووی یەك بووە، وەك لە سوورەتی (الأعلى)دا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَٰذَا لَفِي ٱلصُّحُفِ ٱلۡأُولَىٰ ١٨ صُحُفِ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ ١٩﴾ واتە: ئەمە (ئەو حەقیقەتەی کە لە سوورەتی (الأعلى)دا باسمان کرد)، ئا ئەوە لە کتێبە پێشووەکانیشدا هەبووە، بە تایبەت نامەکانی: (إبراهيم) و (موسى).

کەواتە فەرمایشتی خوا چ ئەوەی لەگەڵ کۆتایی پێغەمبەران (خاتم الأنبیاء)دا صلی اللە علیه وسلم فەرموویەتی و چ ئەوەی لەگەڵ باقی پێغەمبەران دا فەرموویەتی، هەموویان فەرمایشتی خوان و چاکترین فەرمایشتن، پاشان دەفەرموێ: (كِتَٰبًا مُّتَشَٰبِهًا)، کتێبێکە وێك دەچێ، (متشابه) واتە: ئایەتەکانی یان مەبەستەکانی وێك دەچن، (مثاني) واتە: مەبەستەکانی دووبارە دەکرێنەوە، ڕاستییەکانی تێدا دووبارە دەکرێنەوە، بەشێوازی جۆراوجۆر، بۆ ئەوەی چاکتریان وەربگرن. خوای زانا و توانا جاری وایە یەك ڕاستی بە چەند شێوازێك دووبارە دەکاتەوە بۆ ئەوەی بەباشی لەهەموو ڕێ (مَنْفَذ)ەکانەوە بێتە نێو دڵی ئینسانەوە. ئنجا دەفەرموێ: (تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ) باسی چۆنیەتی کارتێکرانی بڕواداران بەهۆی قورئانەوە دەکات، مانای وشەی (إقشعرار) بریتیە لە گرژبوون و تەزوو پێداهاتن، واتە: پێستی ئەوانەی کە لە پەروەردگاریان دەترسن گرژ دەبێ وڕێك دێ ومچوڕکیان پێدا دێ و تەزوویان پێدا دێ، کەواتە: تۆش ئەگەر دەتەوێ بزانی (متأثر) و(منفعل) بووی بە قورئان یان نا؟ سەیری خۆت بکە بزانە ڕۆژێك تەزووی پێدا هێناوی؟ خوای کاربەجێ حاڵەتی کارتێکران بە جۆرێك وێنا (تصویر) دەکات کە لە خۆت حاڵی بی داخۆ تۆ لە کوێی لەبواری کارتێکران بە قورئان و لەبواری (منفعل) بوون بە قورئاندا! ئایا ڕۆژێك لە ڕۆژان قورئان تەزووی پێدا هێناوی؟ کە دیارە ئەویش وەك پێشتر باسمان کرد لەقەدەر ئیمان و بەندایەتی ئینسان و پارێز و بۆ خوا سوڵحان ونزیکییەتی و تۆ ئەگەر بەڕاستی خوات خۆش نەوێ و لێی نەترسی و بەبەرزی نەگری و لەلات لە هەموو شتێك گەورەتر نەبێ، دیارە فەرمایشتەکەشی کارت تێ ناکات.

جا له قۆناغی یەکەمدا دەفەرموێ: مچورکیان پێدا دێ و پێستیان ڕێك دێ و گرژ دەبێ، پاشان باسی قۆناغی دووەم دەکات و دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ﴾ واته: پاشان پێستیان و دڵیشیان نەرم دەبێ بۆ یادی خوا، یانی: دوای ئەوەی یەکەمجار پێستیان گرژ دەبێ و مچورکیان پێدا دێ و دەتەزێ، لەدواییدا ورده ورده پێستیشیان و دڵیشیان نەرم دەبێ بۆ یادی خوا، واته: ورده ورده ئارامیی و سەکینەت و ئۆخژن دێته نێو دڵیان و ، دوای ئەوەی که حاڵەتی ئینفیعالی یەکەم بەسەر دەچێ، ئینجا دەگۆڕێ بۆ حاڵەتی تەفاعول و حاڵەتی بەهره وەرگرتن که دیاره ئەو بەهره وەرگرتنەش له هیدایەت دا بەرجەسته دەبێ: ﴿ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِي بِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾﴾ الزمر، واته: ئا ئەوه ڕێنمایی و هیدایەتی خوایه هەر کەسێك بیەوێ ڕێی نیشان دەدا، وه هەر کەسێکیش خوا ڕێی لێ ون بکا، هیچ کەس ناتوانێ ڕێنمایی بکا و ڕێنیشاندەری بێ.

2. له ئایەتی ژماره (73)ی سوورەتی (الفرقان)دا خوای بەرز و بێ وێنه بەجۆر و شێوازێکی دیکه چۆنیەتی کارتێکران و بەهرەوەرگرتنی بڕوادارانمان بەهۆی قورئانەوه بۆ ڕوون دەکاتەوه و دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا۟ عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾﴾ واته: ئەوانەی کاتێك ئایەتەکانی پەروەردگاریان دەخرێتەوه بیر، به کەڕیی و کوێرانه مامەڵەیان لەگەڵ ناکەن.

دەگوترێ: (خرَّ علی وجهه) واته: لەسەر ڕوو کەوت، (خرور) ئەوەیه که ئینسان لەسەر ڕوو بکەوێ، واته: وەکو ئاژەڵ و چوارپێ لەگەڵ ئایەتەکانی

خوای پەروەردگاردا مامەڵە ناکەن، سەریان لەخواریٚ بیٚ و هیچ نەبینن و نەبیستن، بەڵکو چاو و گویێی دڵیانیان بۆ دەکەنەوە، جا لێرەدا وا پیٚ دەچیٚ مەبەست لە (آیات) ئایەت و نیشانەکانی هەردوو کتێبی خوێنراوە (مقروء) و بینراو (منظور) ی خوا بن، چونکە وشەی (آیات) کە کۆی (آیـة)ە و بەمانای نیشانە دیٚ، لە کتێبی خوای زانا و شارەزادا هەم بۆ ڕستەکانی قورئان و هەم بۆ دیاردە و دیمەنە سروشتییەکانیش بەکارهاتوە، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿طسٓۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡقُرۡءَانِ وَكِتَابٖ مُّبِينٍ ١﴾ النمل، وە فەرموویەتی: ﴿وَكَأَيِّن مِّنۡ ءَايَةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ يَمُرُّونَ عَلَيۡهَا وَهُمۡ عَنۡهَا مُعۡرِضُونَ ١٠٥﴾ یوسف.

دیارە هۆی ئەو ناونرانەش ئەوەیە کە هەرکام لە ڕستەکانی قورئان و دیاردە و دیمەنەکانی بوونەوەر، نیشانە و دروشم و بەڵگەی بەدیهێنەرایەتی و پەروەردگارێتی خوای بەرز و بیٚ وێنەن.

وە دەشگونجیٚ کە مەبەست لە وشەی (آيَاتِ رَبِّهِمْ) تەنیا ڕستەکانی قورئان بن و حیکمەتی باسکران (چاو و گویٚ)ش ئەوە بیٚ کە ئینسان یان خۆی ئایەتەکانی خوا بە چاو دەخوێنێتەوە، یان بە گویٚ دەیانبیستیٚ کاتێك بەسەریدا دەخوێندرێنەوە و، ئەو بەندە پەسندانەی خواش جل و علا بەچاوی کراوە و گویێی بیسەرەوە لەگەڵیان دا مامەڵە دەکەن و وەك ئەهلی کوفر لەبەرانبەریان کەڕ و کوێر (أَصَمٌّ و أَعْمى) نین !

کەواتە لێرەشدا چۆنیەتی هەڵوێست نواندنی ئەهلی ئیمان (عباد الرحمن)، لەگەڵ کتێبی خوادا ئەوەیە کە بە چاوی کراوە و گویێی کراوەوە، لەگەڵ ئایەتەکاندا مامەڵە دەکەن بۆ ئەوەی بزانن ئەو ئایەتانە چی یان تێدایە و چ دەگەیەنن و چی لە ئینسان داوا دەکەن ؟!

3. لە ئایەتی ژمارە (15، 16)ی سوورەتی (السجدة) دا خوای کاربەجێ جلَّ شأنە زۆر ڕوونتر بۆمان باسی چۆنیەتی کارتێکرانی ئینسانی مسوڵمان و چۆنیەتی بەهرە وەرگرتنی لە قورئان دەکات، کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَـٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِهَا خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَسَبَّحُوا۟ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَـٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾ ﴾، واتە: بێگومان تەنیا ئەوانە ئیمانیان بە ئایەتەکانمان هەیە کە کاتێك ئایەتەکانی ئێمەیان بیردەخرێنەوە لەپەو ڕوو سەجدە دەبەن وە پەروەردگاریان بە ستایش کردنەوە بە پاك دەگرن، وە لە هەمان کاتدا خۆشیان بە زل ناگرن. (شەوانە) کەلەکەیان لەسەر جێگادا بەرز دەبێتەوە (و هەڵدەستن) وە بەترس و ئومێدەوە لە پەروەردگاریان دەپاڕێنەوە، وە لەوەی کە پێمان داون (لە پێناوی خوادا) خەرج دەکەن.

جا خوشك و برایانی خۆشەویست !

ئـەم دوو ئایەتـەی خـوای کاربـەجێ حـەوت جـۆرە هەڵوێـستی ئینـسانی مسوڵمان دەخەنە ڕوو، وە ڕایدەگەنن کە تەنیا ئەو جۆرە کەسانەی خاوەنی ئەو خەسـڵەت و هەڵوێـستانەن، بەڕاسـتی ئیمانیـان بـە ئایەتـەکانی خـوا هەیـە، چـونکە لـە سـەرەتادا دەفـەرموێ: ﴿إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَـٰتِنَا ٱلَّذِينَ﴾ تـەنیا ئـەو جـۆرە کەسانە ئیمانیان بە ئایەتەکانی ئێمە هەیە کە ئەو حەوت هەڵوێستەیان هەیە، کەواتە: هەر کەسێك ئەو جۆرە هەڵوێستانەی تێدا نەبن، ئیمـانی ڕاسـتەقینەی بە ئایەتەکانی خوا نیە، زۆر جاری دیکەش باسمان کردوە، زۆریش دووبـارەی دەکەینەوە، کە ئیمان بە قورئان و ئیمان بە ئایەتەکانی خوا ئـەوە نیـە بڵێـی:

دەزانم کە خوا قورئانی ناردوە، چونکە ئەوە بەس زانیاری هەبوونە بە ئایەتەکانی خوا و (أبو جهل)یش دەیزانی کە قورئان خوا بۆ موحممەدی ناردوە علیە الصلاة والسلام، وە فیرعەونیش دەیزانی خوای پەروەردگار مووسای ناردوە و وەحی بۆ ناردوە، بەڵام ئایا تەنیا بەوە بە ئیماندار لە قەڵەم دراون؟!

بێگومان نەخێر، بگرە (ئیبلیس)یش دەیزانی کە خوای پەروەردگار پێی فەرمووە سەجدە بەرە بۆ ئادەم –سەجدەی ڕێزگرتن–، دەیزانی ئەوە فەرمانی خوایە و ئاراستەی کراوە، بەڵام ئایا (ئیبلیس) لەبەرئەوەی کە دەیزانی خوا فەرموویەتی، بە (مؤمن) لەقەڵەم دەدرێ ؟ بێگومان سەدجار نەخێر، چونکە ئیمان ئەوەیە تۆ هەڵوێستێك وەربگری کە خوای بەبەزەیی داوای کردوە، واتە: دوای ئەوەی کە دەزانی خوا ئەوەی فەرمووە وایە، هەڵوێستێکیش وەربگری، کە خوا داوای کردوە، بۆ نموونە: تۆ دەزانی کە نوێژ فەرزە، بەڵام ئایا نوێژەکەت دەکەی دوای ئەوەی کە زانیت فەرزە؟ کاتێك تۆ وا دادەنرێی کە ئیمانت بە نوێژێ هەیە، هەڵوێستێك لە بەرانبەر نوێژدا وەربگری کە خوا داوای کردوە، ئەویش چییە ؟ ئەویش ئەوەیە کە نوێژ بەرپا بکەی.

یان کابرا دەزانێ ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان فەرزە، بەڵام کاتێك بە بڕواداری تەواو دادەنرێ بەرانبەر بەڕۆژوو، کە ڕۆژووەکە بگرێ وە هەروەها....

جا خوای زانا و توانا جلَّ شأنە ئاوا بۆمان باسی ئەو جۆرە کەسانە دەکات و هەواڵمان پێدەدات کە بە ئیماندار بەرانبەر بە قورئان لە قەڵەم دەدرێن کە:

1- یەکەم هەڵوێستیان ئەوەیە کە: (خَرُّواْ سُجَّدًا)، لەپەو ڕوو سەجدە دەبەن، جا لێرەدا ئەم تەعبیرە ئەوە دەگەیەنێ، چونکە وەکو باسمان کرد (خرَّ

ساجداً) واتە لەپەو ڕوو کەوت، کە زوو سەجدە دەبەن، هەر بۆیە زانایان دەڵێن: ئەو شوێنانەی کە دیاری کراون لە قورئاندا و نیشانەیان بۆ کراوە، یەکسەر کە ئایەتی سەجدەت تەواو کرد، دەبێ یەکسەر سەجدە بەری بەبێ دواخران، نەك ڕاوەستی تا چەند ئایەتێکی دیکە دەخوێنی، یاخود تا دەگەیتە کۆتایی سوورەتەکە، لەبەرئەوەی دوو ئایەتی ماوە، بەڵکو دەبێ یەکسەر سەجدە بەری، کەواتە: یەکەمین هەڵوێستی ئەوانەی کە ئیمانیان بە قورئان هەیە و (تفاعل)ی ڕاستەقینە لەگەڵ قورئاندا دەکەن، ئەوەیە کە سەجدە بۆ خوای بەرز و پاك دەبەن، لە کاتێدا کە ئایەتەکانی سەجدە دەخوێنن، وە مەبەستی دیکەش ئەوەیە کە (خَرُّوا سُجَّدًا) واتە: ملکەچ دەبن بۆ خوای پەروەردگار کاتێك ئایەتەکانی خوا دەخوێنن یان بەسەریاندا دەخوێنرێ و بە تەعلیمات و ئاراستە و یاساکانییەوە پابەند دەبن.

جـا سـەجدە بـردن دوو جـۆری هەیـە: سـەجدەی عـورفیی هەیـە و سەجدەی زمانەوانی (لغوي)ش هەیە، چونکە هەموو شتێك لـە بوونـەوەردا کڕنووش بەرە بۆ خوا، واتە ملکەچە، وە ئەو سـەجدە عورفییـەی ئێمـە بـۆ نموونـە: کـە لـە نوێـژدا سـەجدە دەبـەین، ئـەوە ڕەمزێکـە بـۆ سـەجدە گشتیەکەمان بۆ خوا، تۆ دەبێ هەموو ژیانت بریتی بێ لە سـەجدەبردن بـۆ خـوا عزّوجـلّ و دەبـێ لـە هـەموو ژیانـت دا لـە گوێڕایـەڵیی دابـی بـۆ فەرمانەکانی خوای پەروەردگار و پابەند بی بە شەریعەتی خواوە، ئنجا کە وابی، هەر ئەو کاتە بە (ساجد) لە قەڵەم نـادرێی کـە سـەر دەخەیـە سـەر زەوی، بەڵکو هەر کاتێك فەرمانی خوا جێ بەجێ بکەی، تۆ (ساجد)ی بۆ

خوا و ملکەچی بۆ خوا سبحانە وتعالی، چونکە لە بنەڕەت و ڕیشەدا وشەی (سجود)[1] واتە: ملکەچیی و گوێڕایەڵیی و گەردن کەچیی بۆ خوای بەرز و مەزن عزّوجلّ.

2- هەڵوێستی دووەمیان: (وَسَبَّحُواْ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ) پەروەدگاریان بە پاك دەگرن و ستایشی دەکەن، جا زۆر کەس مانایەکی سادە وساکاری لە مێشك دایە بۆ وشەکانی: (سبحان الله) و (الحمد لله)! بەڵام نەخێر بەڵکو دەبێ پێیدا قووڵ بینەوە و لێی ورد بینەوە: (سبحان الله) یانی چی؟ کە تۆ دەڵێی خوا پاکە، واتە: زاتی خوای پەروەردگار پاکە و وەکو دروستکراوەکانی ناچێ: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ﴾ الشورى (11)، چونکە غەیری خۆی هەرچی بێ هەر دروستکراو (مخلوق)ی خۆیەتی و بەدیهێنەر (خالق) و بەدیهێنراویش (مخلوق)یش جیاوازن، هەروەها (سبحان الله) یانی سیفەتەکانی خوا هەموویان لەوپەڕی چاکیی و تەواویی دان، بۆ نموونە: عەبد هەندێ شت دەزانێ و زۆرێکیش نازانێ، هەندێ شت دەتوانێ و زۆریش ناتوانێ، بەڵام خوای پەروەردگار هەموو شتێکیش دەزانێ و هەموو شتێکیش دەتوانێ، وە ڕەحمەتی خوا سنووری نیە: ﴿.. وَرَحۡمَتِي وَسِعَتۡ كُلَّ شَيۡءٖۚ﴾ الأعراف (156) واتە: بەزەییم هەموو شتێکی گرتۆتەوە، وە خوا هەموو شتێکی لە توانادایە: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ﴾ فاطر (1)، وە هیچ شتێك لە ژێر ڕکێفی ویستی خوا دەرناچێ: ﴿فَعَّالٞ لِّمَا يُرِيدُ ١٦﴾ البروج، وە سیفەتەکانی

(1) وەك (راغب الاصفهاني) گوتویەتی: (السّجود: أصْلُهُ التَطامُنُ و التّذَلّلُ و جُعِل ذلك عبارة عن التذلّل للّه و هو عام في الانسان و الحيوانات و الجمادات). مفردات ألفاظ القرآن) ص396.

هـەموویان لـە چـاکی دا بـێ سـنوورن: ﴿وَلِلَّهِ ٱلۡمَثَلُ ٱلۡأَعۡلَىٰۚ﴾ النحل (60)، هەروەها خوا عزّوجلّ ناوی هەرەچـاکی هـەن، چ ناوێـك زۆر چـاکە هی خوای پەروەردگارە، بەڵام دیارە ناوە هەرە چاکەکانی خوای بـێ وێنـە جگە لەوانەی کە خۆی بەیانی کردوون لـە قورئانـدا، یـان پێغەمبـەر علیـە الصلاة والسلام لە سوننەتدا، دروست نیە ناوێکی دیکـە بـۆ خـوای بـەرز و مـەزن هەڵـدەین، چـونکە فەرموویـەتی: ﴿وَلِلَّهِ ٱلۡأَسۡمَآءُ ٱلۡحُسۡنَىٰ فَٱدۡعُوهُ بِهَاۖ وَذَرُواْ ٱلَّذِينَ يُلۡحِدُونَ فِيٓ أَسۡمَٰٓئِهِۦۚ سَيُجۡزَوۡنَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ١٨٠﴾ الأعراف، واتە: وە خوا ناوی هەرەچاکی هەن بەوان لێی بپاڕێنەوە و واز لەوانە بێنن کە لادان لە ناوەکانی دا دەکەن. بەڵێ: نابێ لەخۆڕا ناوێك بۆ خـوای پـاك و تاك دابنێین، بۆ نموونە: لە کتێبەکانی (علم الكلام)دا ناویان لـە خـوای پەروەردگار ناوە: (المحرك الأول)، یان (واجب الوجوب)، یان (الصّانع)، دیارە ئەم وشانە لەبەرئەوەی خوای زانا وەکو ناو بۆخـۆی بـەکاری نـەهێناون لـە قورئاندا، وە پێغەمبەریش علیه الصلاة والسلام بەکاری نەهێناون، نابێ وەك (ناو) بەکاربهێنرێن.

بەڵێ دەبێ ئێمە هـەر ئـەو ناوانـەی بـۆ بـەکار بێـنین کـە بۆخـۆی یـان پێغەمبەرەکەی بەکاری هێناون، چونکە: خوا بۆخۆی چاك خۆی دەناسـێ و بۆخۆشی ناوەکانی لەخۆی هەڵداون.

جا ناوەکانی خوای تاك و پاك هیچ کەم و کوورییەکیان تێدا نیـە، کـە دەڵێی: (سبحان الله)، واتـە خوایـە ناوەکانـت هـەمووی پـاك و بێگـەردن. هەروەها فەرمایشتەکانی خوا کـەم و کوریـان تێدا نیـە و کـە تـۆ دەڵێـی:

(سبحان الله) واتە خوایە فەرمایشتی تۆ، کتێبی تۆ، کەم و کوڕیی تێدا نیە و یاساکانی تۆ کەم و کوڕییان تێدا نیە.

مسوڵمانی عەوامی وا هەیە لە رۆژێکدا سەد جار (سبحان الله) دەکا، دوایی دەڵێ: دینی خوا بەکەڵك نایەت!! یان پیاوی سیاسی وا هەیە لەوانەیە (سبحان الله) و (الحمد لله) لەگەڵ مسوڵماناندا بکات، بەڵام دەڵێ: فلاَن شتەی ئیسلام بەکەڵکی ئێستا نەماوە!! دەی برادەر! مانای وایە تۆ نوقصانییت پاڵدایە لای دینی خوا، کەواتە (سبحان الله)ی چی؟! درۆت کرد لەگەڵ خوا، بەدەم دەڵێی خوایە تۆ پاکی، کەچی دەڵێی دینەکەشت بەکەڵك نایەت!! ئەگەر خوا پاك و بێ هەڵە بێ، دینەکەشی بێ هەڵەیە، مادام خوای پەروەردگار هەموو سیفەتەکانی لەوپەڕی چاکی دا بن، دیارە ئەو قورئانەش بە عیلمی خوا هاتوە: ﴿...أَنزَلَهُۥ بِعِلۡمِهِۦ﴾ النساء (166)، دەجا وەکو چۆن عیلمی خوا کەم و کوڕیی تێدا نیە و هیچ لە خوای زانا شاراوە نیە، قورئانەکەشی کە بۆ رێکخستنی ژیانی مرۆڤی ناردوە هەر تێر و تەواوەو هیچ کەم و کوڕییەکی تێدا نیە، کەواتە: نابێ کەسێك خۆی بە مسوڵمان بزانێ، هیچ کەم و کورتییەك پاڵداتە لای خوا.

هەروەها دروستکراوەکانی خوا هەموویان لەو رووەوە کە خوا دروستی کردوون، هیچ کەم و کوڕییان تێدا نیە: ﴿..مَّا تَرَىٰ فِي خَلۡقِ ٱلرَّحۡمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٖ﴾ الملك (3) واتە: لە دروستکراوی خوای بەبەزەیی دا هیچ نارێکی نابینی، کورتەی مەبەست، کە دەڵێی: (سبحان الله) واتە: زاتی خوا، سیفەتەکانی خوا، ناوە بەرزەکانی، فەرمایشتەکانی، یاساکانی،

دروستکراوەکانی، کردەوەکانی، بڕیارەکانی خوا تبارك و تعالی، هەموویان پاك و بێگەردن.

وە کە دەڵێی: (الحمد لله) واتە: ستایش بۆ خوا، ئەوە یانی: زات و سیفەت و ناو و ئایین و فەرموودە و کردەوەکانی و هەموو شتێکی خوای تاك و پاك، پەسند و چاکە و بگرە هەمووی لەوپەڕی چاکیی و تەواویی دایە، بەڵێ: کە دەڵێی: (سبحان الله و الحمد لله) دەبێ ئاوا لێی حاڵی بی.

جا وەکو باسمان کرد هەڵوێستی دووەمی ئەوانەی کە بە ڕاستی قورئان دەخوێنن و لێی بەهرەمەند دەبن، ئەوەیە کە خوا بە پاك دەگرن و ستایشی دەکەن (وَسَبَّحُواْ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ).

3- سێیەم هەڵوێستیان: (وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ) خۆ بە زل ناگرن، خۆ بەزل گرتن دوو حاڵەتی هەیە: ئینسان یان لە بەرانبەر دینی خوادا خۆی بەزل بگرێ و ملکەچ نەبێ، یان بەرانبەر بە عەبدەکانی خوا خۆی بەزل بزانێ، وەك پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام فەرموویەتی: (الكبر بطر الحق و غمط الناس)[1] واتە: خۆ بەزلگریی دوو شتە: حەق ڕەت کردنەوە و خەڵك بە سووك سەیر کردن.

لێرەدا خوای پەروەردگار کە باسی ئەو عەبدانەی خۆی دەکات دەفەرموێ: (وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ) واتە: نە لە بەرانبەر دینی خوا دا خۆ بەزل دەگرن و نە ڕەفزی هیچ یاسایەکی خوای پەروەردگار دەکەن، وە نە لە بەرانبەر بەندەکانیشی دا خۆ بەزل دەگرن.

---

(1) رواه مسلم.

4- چوارەم هەڵوێستیان (تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمۡ عَنِ ٱلۡمَضَاجِعِ):

باسی شەونوێژیان دەكات، كێیە (متأثر)ە بە قورئان و كێیە پێی (متذكر)ە و كێیە لێی بەهرەمەند دەبێ؟ كەسێ كە شەونوێژ بكا، هی وا هەیە نوێژە فەرزەكانیش بە چاكی ناكا، مانای وایە لە قورئان دوورە، ئەگەر هەموو قورئانیشی لەبەربێ، با زۆریشی بخوێنێتەوە، بەڵێ تۆ بتەوێ بە هاوەڵی قورئان لەقەڵەم بدرێی و وا لەقەڵەم بدرێی بەهرەمەند بووی لە قورئان، دەبێ ئەو شتانەی كە قورئان مەدحی كردوون لە خۆتیان دا ببێنیە دی، قورئان زۆر مەدحی شەونوێژ دەكات و زۆر مەدحی ئەوانە دەكات كە شەوێ هەڵدەستن بەندایەتی بۆ خوای خۆیان دەكەن، ئنجا بۆیەش خوای پەنهانزان دەفەرموێ: (تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمۡ عَنِ ٱلۡمَضَاجِعِ) لاتەنیشتەكانیان وردە وردە بەرز دەبنەوە لەسەر جێگاكانیان، چونكە (مَضَاجِع) كۆی (مَضجِع)ە، كە ئەو شوێنەیە ئینسان تێیدا خەوتوە، (جنوب)یش كۆی (جنب)ە، واتە: لاتەنیشتەكانیان، (تتجافى)ش واتە: (تتباعد)، واتە: وردە وردە بەرز دەبنەوە، تاكو وێنای ئەو حاڵەتە بكات كە ئینسان بۆ شەونوێژێ هەڵدەستێ، لەلایەك ئیمانت پاڵت پێوەدەنێ و پێت دەڵێ هەستە خوای بەرزو مەزن لەخۆت ڕازی بكە و لە لایەكی دیكەشەوە نەفست ناهێڵێ!

5- ئنجا پێنجەم هەڵوێستیان پاڕانەوەیانە لە پەروەردگاریان: (يَدۡعُونَ رَبَّهُمۡ) واتە: لە پەروەردگاریان دەپاڕێنەوە، دووعا و پاڕانەوەش لە خوای پەروەردگار، ئەویش جۆرێكی دیكەیە لە بەهرەمەندبوون لە قورئان، چونكە قورئان زۆر جاران فەرمانی كردوە بۆ ئەوەی لە پەروەردگارمان بپاڕێینەوە.

6- هەڵوێستی شەشـەمیان کـە بـە : (خَوۡفًا وَطَمَعًا) تـەعبیری لێکـراوە، ئەوەیە کە هەمیشە هەم ترسیشیان هەیە لە بەرانبەر خـوای دادگـەر و هـەم تەماعیشیان هەیە، ترسیان هەیە لە دادگەری (عدل)ی خـوا و تەماعیـشیان هەیە لە بەخشش (فضل)ی خوا دا، هەندێ کەس وا دەزانێ کـە تـۆ دەبـێ لە زاتی خوا عزّوجلّ بترسێی، وەك بڵێی خوای بێ وێنە شتێکی ترسناکە! بەڵام نەء، ئەوە ڕاست نیە.

بەڵکو ئێمە لە گوناهەکانی خۆمـان دەترسـین و لـە دادگـەری (عـدل)ی خوا دەترسین، ئەگەر نا خوای بەبەزەیی بۆخۆی کاتێك وشـەی (تـرس)ی بۆخۆی بـەکارهێناوە: ﴿ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُم ﴾الملك (12)، یـان: ﴿ فَلَا تَخَافُوهُمۡ وَخَافُونِ ﴾ آل عمران (175)، ئەوە مەبەست پێـی ترسـانە لـە سـزا و تۆڵـەی دادگەرانەی خوا عزّوجلّ، ئەگەرنا خوای پـەروەردگار بـۆ خـۆی لـە زاتـی خۆیدا خۆشەویست (محبوب)ە و دەبێ ئەوپەڕی خۆشەویستیت بۆی هەبێ، وە خوای بەرز و مەزن هـیچ سـتەمێك و هـیچ خراپەیـەکی لێناوەشـێتەوە: ﴿ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٖ لِّلۡعَبِيدِ ﴾ فصلت (46)، بەڵام ئەوە خراپـەکانی خۆمـانن دێنەوە ڕێگامان، تۆ دەبێ لە سزا و جەزرەبەی خراپەکانی خۆت بترسێی، ترسـت لـە دادگـەریی خـوا هـەبێ، چـونکە ئەگـەر بـە دادگـەریی خـۆی ڕەفتـارت لەگەڵـدا بکـات و بـە پێـی خراپـەکانت سـزات بـدات، تووشـی چەرمەسەریێ دەبی.

جا بەڕێزان!

ئینسان دەبێ هەمیشە لە هەڵسوکەوتی دا لەگەڵ خوای بەرز و مەزن، هەم ترسی هەبێ و هەم تەماع و لە نێوان ترس و ئومێد (خوف و رجاء) دابێ، ترسی هەبێ وەکو باسمان کرد لە خراپەکانی خۆی، تەماع و ئومێد و ڕەجاشی هەبێ بە ڕەحمەت و بەزەیی خوای بەبەزەیی و بەخشندە.

7- هەڵوێستی حەوتەم و کۆتایی: ﴿ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴾، لەوەی پێمانداون دەبەخشن، ئەوەی پێشەوە بریتی بوو لە پارێزکاریی (تقوی)، ئەمەشیان بریتیە لە چاکەکاریی (إحسان)، ئەگەر سەیری قورئان بکەین، دەبینین ئەو خەسڵەتانەی کە باسیان دەکات بۆ ئەهلی ئیمان، هەمیشە هاوسەنگییان پێوە دیارە، ئێستا لێرە ئەم سیفەتانە هەم باسی سەجدە بردن، هەم باسی زیکر و تەسبیح و تەحمیدی خوای پاك و تاك، هەم باسی خۆبەزل نەگرتن، هەم باسی شەونوێژکردن، هەم باسی پاڕانەوە، هەم باسی ترس و ئومێد، هەم باسی ماڵ بەخشین، دەکەن، واتە مسوڵمانی ڕێك و پێك ئەوەیە مسوڵمانەتییەکەی هاوسەنگ بێ و شەریعەت هەمووی پیادە بکات، نەك هەر بە لایەك دا بڕوا، ئنجا ئایا چ کەسێ دەتوانێ ماڵ ببەخشێ ؟ دیارە کەسێك کە دەوڵەمەندبێ و دەستی پڕبێ، کەواتە: پێویستە کار و کەسابەتی حەڵاڵیش بکا بۆ ئەوەی بتوانێ ببەخشێ.

هەروەها بۆ ڕوونکردنەوەی ئەوە کە پاراستنی هاوسەنگی (توازن) لە دینداریی و مسوڵمانەتیی دا شتێکی گرنگ و پێویستە، با سەرنجی ئەم ئایەتەش بدەین: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلْكُفَّارِ

وَلْيَجِدُواْ فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُواْ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾ التوبة، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! لە دژی ئەو کافرانە بجەنگن کە لێتانەوە نزیکن وە با زبرییتان پێوە ببینن وە بزانن خوا لەگەڵ پارێزکاران دایە!

وەك دەبینین خوای کاربەجێ هاوکات لەگەڵ فەرمانکردنی بەبڕواداران کە ئەهلی جەنگ و فیداکاریی بن، فەرمانیشیان پێدەکات کە ئەهلی خواپەرستیی و پارێزکارییش بن، کەواتە: فیداکاریی و پارێزکاریی و شەبەیخوون و شەونوێژ و بەندایەتی بۆ خوا کردن و لە پێناوی ئیسلام دا جەنگ کردن، نەك هەر دژایەتییان نیە، بگرە تەواوکەری یەکدین و پێکەوە پەیوەستن! کەواتە: مسوڵمانی تەواو ئەو کەسەیە کە هاوسەنگ بێ و لە شوێنی خۆیدا خواپەرست (عابد) بێ و جەنگاوەر (مجاهد) بێ و سیاسی بێ و، هاوکات ئاگای لە ئەخلاقی ئیسلامیشی بێ و ئاگای لە ئەدەبی ئیسلامیی بێ و ئاگای لە عیززەتی مسوڵمانەتیی بێ و ئاگای لەماڵبەخشین و هاوکاری نەدارانیش بێ، بەکورتی: ئاگای لە مافی خواش بێ و، ئاگای لە مافی خەڵکیش بێ و، ئاگای لە مافی خۆشی بێ: ئاگای لە حەقی لاشەی بێ و ئاگای لە حەقی ڕووحیشی بێ و ئاگای لە حەقی عەقڵی بێ، واتە: ئەو هاوسەنگییە کە قورئان دەیەوێ دەبێ لەخۆتی دا بێنیە دی، ئینجا مانای وایە تۆ بە مسوڵمانێك لەقەڵەم دەدرێی کە بەڵێ قورئان کاری تێکردووی و لێشی بەهرەمەندبووی.

خوای پەروەردگار لەو کەسانەمان بگێڕێ کـە بەڕاسـتی (منفعـل) دەبـن و کارتێکراو دەبن بە ئایەتەکانی خوای بەبەزەیی، چ کە بۆ خۆیان دەیخوێننـەوە

چ کە بەسەریاندا دەخوێنرێتەوە، وە یارمەتیشمان بدات کە کارلێك (تفاعل) بکەین لەگەڵ قورئاندا و ئەو ڕاستییانەی کە قورئان دەیانفەرموێ دەربارەی خوای بێ هاوەڵ، دەربارەی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام، دەربارەی دینی خۆی، دەربارەی دوارۆژ و بەهەشت و دۆزەخ، وە ئەو حوکم و یاسایانەی کە شەریعەت دەیانفەرموێ و خوای کاربەجێ لە قورئاندا باسی کردوون و شەریعەتەکەی پێکدێنن، کارلێك (تفاعل)یان لەگەڵدا بکەین و هەوڵبدەین ڕاستییەکان فام بکەین و هەزم (إستیعاب) بکەین و یاساکان جێ بەجێ بکەین لە ژیانی تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتی و سیاسییمان دا، وە ئەو ئامۆژگارییانەی کە لە قورئاندا هەن وەربگرین و ڕەوشتە بەرزەکان لە خۆماندا بێنینە دی و خەسڵەتە نزمەکان لە خۆمان دارنین، وە ئەو دۆستایەتی و دوژمنایەتییەی کە قورئان باسی دەکا، هەوڵ بدەین خوای باڵادەست لە قورئاندا کێی بەدۆست داناوە بە دۆستی بگرین و، کێی بە دوژمن داناوە، بە دوژمنی بگرین، جا ئەگەر وامان کرد ئەوکاتە مانای وایە ئێمە قورئان کاری تێکردووین و لە قورئان بەهرەمەند بووین.

وصلى الله تعالى على محمد و على آله و صحبه أجمعين

و الحمد لله رب العالمين.

وانەی پێنجەم

هەنگاوی پێنجەم: شوێنکەوتن و گەردن کەچکردن (الإتباع و التسليم)

الحمد لله رب العالمين وصلى الله وسلم و بارك على حبيبنا وشفيعنا محمد إمام المتقين وقائد المجاهدين و آله أجمعين من الصحب و الأزواج و القرابة لهم بإحسان الى يوم الدين.

خوشك و برایانی بەڕێز و خۆشەویست!

ئەم وانەیەمان کە وانەی پێنجەمە لە زنجیرە وانەی: (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!) لە ژێر ناوونیشانی: شوێنکەوتن و گەردن کەچکردن (الإتباع والتسليم) دایە.

بەڵێ پێنجەمین هەنگاوی هەڵس و کەوتکردنی شەرعییانەی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا، دوای ئەدەب نواندن و بە گەورە گرتن و دوای خوێندنەوە و گوێ لێ گرتن و پاشان بیر لێ کردنەوە و پێدا قووڵ بوونەوە و لێورد بوونەوە و دوایی کارتێکران بە قورئان و پەند لێ وەرگرتن و لێ بەهرەمەند بوون، ئەمجار نۆرە دەگاتە سەر شوێنکەوتنی قورئان و گەردن بۆ کەچ کردنی (الإتباع والتسليم).

پێناسەی شوێنکەوتن و گەردنکەچکردن

سەرەتا پێناسەی ئەم دوو وشانە دەکەین: مەبەستمان لە: شوێنکەوتن و گەردنکەچکردن (الإتباع و التسليم) چییە؟

مەبەستمان لە شوێنکەوتن (الإتباع)، شوێنکەوتنی قورئانە لە هەموو بوارەکاندا، واتە: هەموو ئەو ڕاستییانەی کە قورئان گرتوونیەتە نێو خۆی، وە هەموو ئەو

یاسایانەی کە قورئان گرتوونیەتە خۆی، وە هەموو ئەو حیکمەت و ئامۆژگاریی و ڕێنموونی و ئاراستەکردنانەی کە قورئانی بەهێز و پێز گرتوونیە نێو خۆی، پێویستە لەسەر ئینسانی قورئان خوێن، لەسەر کەسێك کە ئیمانی بە قورئانە و شوێن قورئان دەکەوێ، لە هەموو ئەو بوارانەدا شوێنی بکەوێ.

مەبەستیش لە گەردنکەچکردن (التسليم) ئەوەیە کە لە ناخەوە بۆ قورئان ملکەچ بێت، چونکە جاری وایە ئینسان بەدوای شتێك دەکەوێ، بەڵام لە ڕووی ناچارییەوەیە و قەناعەتی پێی نیە، بەڵام خۆی ناچار دەبینێ، بەڵام شوێنکەوتنی قورئان لەلایەن ئینسانی مسوڵمانەوە، واتە: شوێنکەوتنی قورئان لە هەموو ئەو لایەنانەدا کە باسمانکرد، کاتێك بە کەڵك دێ و لای خوای بەخشندە قبووڵ دەکرێت، کە لەسەر بناغەی گەردن بۆ کەچکردن و قەناعەت پێ بوون و قبووڵ کردن و خۆشویستن بێت، وەکو دوایی لەکاتی هێنانەوەی ئایەتەکان دا باسی دەکەین، ئەوە زۆر بە ڕوونی دیارە، بەڵێ پێنجەمین هەنگاوی هەڵسوکەوت کردنی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا بۆ کەسێك بیەوێ بە شوێنکەوتووی قورئان لەقەڵەم بدرێ و بیەوێ بە خاوەن بڕوا بەرانبەر بە قورئان لە قەڵەم بدرێ، بریتیە لە شوێنکەوتنی قورئان، ئنجا لە ڕاستی دا شوێنکەوتنی ئینسانی بڕوادار بۆ قورئان وەکو گوتمان چ بۆ ڕاستییەکانی قورئان کە لە بواری ئیمان و عەقیدەدا و لە بواری بوونناسیی دا دەیانخاتە ڕوو، وە چ بۆ یاسا و دەستوورەکانی کە لە بواری تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵیی و دەوڵەتداریی دا دەیانخاتە ڕوو، وە چ بۆ حیکمەتەکانی و ئەو ئامۆژگاری و پەندانەی کە تێیدان، چ پەیوەندییان بە تاکەوە هەبێ، چ بە خێزان و چ بە کۆمەڵەوە، وە چ بۆ ئەو تەوجیهات و ئەو تەعلیماتەی کە گرتوونیە نێو خۆی، شوێنکەوتنی ئینسانی مسوڵمان و

گەردنکەچکردنی بۆ هەموو ئەو لایەنانەی قورئان، دەبێ لـە ڕووی نـەك هـەر قەناعەت پـێ بـوون، بـەڵکو لـە ڕووی زۆر پێخۆشـبوون و زۆر خـۆ بەبەهرەمەنـد بینینەوە بێت.

واتە: ئینسانی مسوڵمان دەبێ زۆر خۆی بە مەمنوونی خوای پەروەردگار بزانێ خۆی بە قەرزدار بزانێ کە کتێبی بۆ ناردوە، دواییش یارمەتی داوە کـە بیخـوێنێ و تێی بگات، پاشان یارمەتی داوە کە ئەو قورئانە کاری تێ بکا و دوای بکەوێ و لێی بەهرەمەند بێ، ئنجا بۆی گەردن کەچ بێ! وە خۆی زۆر بە خاوەن نیعمـەت بزانێ، هەر بۆیە پێغەمبەر علیه الصلاة والـسلام لـە یـەکێ لـە فەرمایـشتەکانی دا دەفەرموێ: (خيركم من تعلم القرآن و علمه) رواه البخاري، کە لە (عثمان)ەوە خوا لێی ڕازی بێ گێڕراویەتەوە، واتە: باشترینی ئێوە کەسێکە فێـری قورئـان بێـت و قورئان فێری خەڵك بکات.

کەواتە: کە تۆ فێری قورئـان بـووی و خـوای بەخـشەر یارمـەتی داوی فێـری خوێندنەوەی ببی و فێری لێ تێگەیشتنی ببی، فێری ئیش پێ کردنی ببی، مانـای وایە چوویە ڕیزی ئەو کەسانەی کە پێغەمبەر علیه الصلاة والـسلام موژدەی ئەوەی پێداون، کە بە چاکترین کەس لە قەڵـەم دراون! جـا کاتێـك ئینـسان وەبـەر ئـەو موژدەیەی پێغەمبەر بکەوێ، دیارە دەبـێ زۆر خۆشـحاڵ بـێ و زۆریـش سوپاسـی خوای پەروەردگار بکات و زۆر خۆی بەخاوەن نیعمەت بزانێ.

وە لە فەرمایشتێکی دیکەیدا پێغەمبەر علیـه الـصلاة والـسلام دەفـەرموێ: هـەر کەسێ قورئانی پێ بدرێ (واتە خوای بەبەزەیی لە کتێبی خۆی شارەزای بکات)، وە پێی وابـێ کەسـێکی دیکـە هەیـە لـەو نیعمـەتێکی گـەورەتری پێـدراوە، ئـەوە نیعمەتی خوای بە بچووك تەماشا کردوە!

خوای کاربەجێش لە سوورەتی (یونس)دا دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَتۡكُم مَّوۡعِظَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ٥٧ قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ هُوَ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ ٥٨ ﴾ وەك دەبینین لێرەدا خوای میهرەبان بانگی مرۆڤایەتی دەكات و دەفەرموێ: ئەی خەڵكینە لە پەروەردگارتانەوە ئامۆژگارییتان بۆ هاتوە (ئەو ئامۆژگارییە لە كوێوە هاتوە؟! لە پەروەردگارتانەوە، واتە خاوەن و مشوورخۆرتان و كاروبار هەڵسوورێنەرتان و پەروەردەكەرتان جا خوای پەروەردگار ئامۆژگاری بنێرێ بۆ بەندەكانی خۆی كە دروستی كردوون و پەروەردەیان دەكات و دەیانژیێنێ، دەبێ چ ئامۆژگارییەك بێ؟! بە تەئكید دیارە ئامۆژگارییەكە، هیچ ئامۆژگارییەك نایگاتێ)، ﴿وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ﴾ وە شیفا و چارەسەرە بۆ ئەوەی لە دەروونەكاندا هەیە، ﴿وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ وە ڕێنمایی و بەزەییشە بۆ ئیمانداران، ئنجا دوای ئەوە یەكسەر دەفەرموێ: ﴿قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ﴾ (ئەی موحەممەد علیه الصلاة والسلام) تۆ بە ئۆممەتەكەت بڵێ كە بە بەخششی خوا و بەبەزەیی خوا، بەوە دڵخۆش بن، جا دیارە بەخشش و ڕەحمەتی خوا، بەهۆی ئەو قورئانەوە دەست ئینسان دەكەون، كە ئامۆژگاری و شیفا و هیدایەت و ڕەحمەتە بۆ هەركەسێك وەدوای بكەوێ و بە شوێن ئەو ڕێبازەدا بڕوات كە قورئان خەڵكی بۆ ڕێنمایی دەكات، هەركەسێك وابكات، ئەوە هەم دەبێتە خاوەنی بەخششی خوا لە بەهەشت دا و ، هەم دەبێتە خاوەنی ڕەحمەت و بەزەیی خوای پەروەردگاریش لە دنیا و دوارۆژدا.

چەند ئایەتێك لەبارەی پێویست بوونی شوێنکەوتن و گەردنکەچبوونی مسوڵمانان بۆ کتێبی خوا و بەرنامەکەی

ئێستاش با لەم ئایەتانەوە ڕامێنین کە خوا جلَّ شأنە باسی ئەوەمان بۆ دەکـات کـە چۆن ئەو کەسەی خۆی بە شوێنکەوتووی قورئان بزانێ و خۆی بە شـوێنکەوتووی پێغەمبەر بزانێ و بیەوێ بە ئیماندار بە قورئان لە قەڵەم بدرێ، دەبێ چۆن شوێن قورئان بکەوێ و چۆن بۆی ملکەچ بێ ؟!

1. ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ * الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُن فِى صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾﴾ الأعراف، واتە: بەناوی خوای بەبەزەیی بەخشندە. ئەلیف، لام، میم، صاد. ئەمە کتێبێکە بۆ لات نێردراوەتە خوار جا با لەبارەیەوە هیچ سەغڵەتییەك لە سینەت دا نەبێ، تاکو (خەڵکی) پێ بترسێنی وە بیرخەرەوەیە بۆ بڕواداران. شوێن ئەوە بکەون کە لە پەروەردگارتانەوە بۆتان دابەزیوە وە شوێن دۆست و پشتیوانانی دیکە مەکەون، کەم پەند وەردەگرن! دەربارەی (الٓمٓصٓ): زۆربەی زانایان پێیان وایە کە بەس خوا مانای ئەو پیتانە دەزانێ، بەڵام بۆ ئێمە و بۆ هەموو خەڵکی ئیشارەتن کە ئەم قورئانە فەرمایشتی خوایە، چونکە هەر لەو پیتانە پێکهاتوە (ألف، لام، میم، صاد) و باقی ئەو پیتانە کە ئێمە قسەیان پێ دەکەین، کەچی مرۆڤ و جند لەبەرانبەریدا دەستەوستانن و ناتوانن سوورەتێکی بچووکیش بێنن، با سوورەتێکی وەکو (الکوثر)یش بێ، کە تەنیا (3) ئایەتە، کەواتە: ئەوە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە ئەو قورئانە فەرمایشتی خوایە، ئەگەرنا خۆ هەر لەو پیتانە دروست بووە کە ئێمە قسەیان پێ دەکەین، جا ئەگەر فەرمایشتی غەیری خوای پەروەردگار بووایە، ئەگەر ی پێغەمبەر بووایە، وەکو کافرەکان دەیانگوت و دەڵێن، یاخود کەسێك

ئەوەی فێری پێغەمبەر كردبایە، خۆ مەیدان مشكان نەكێلاوە، دەبووایە ئەوانیش بتوانن لەو پیتانە قورئانێكی ئاوا، نەخێر، دە (10) سوورەت، نا، بەڵكو سوورەتێكی بچووكی وەك یەكێك لە سوورەتەكانی بێنن!

ئنجا دەفەرموێ: ﴿كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيۡكَ فَلَا يَكُن فِي صَدۡرِكَ حَرَجٞ مِّنۡهُ لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ٢﴾ دیارە خوا سبحانە و تعالی پێغەمبەری خۆی دەدوێنێ و دەفەرموێ: ئەم كتێبە كتێبێكە بۆت نێرراوەتە خوار، كە هەم خۆت هیدایەتی پێ وەربگری و هەم خەڵكی پێ هیدایەت بدەی، وەكو خوا جلَّ شأنە دەفەرموێ: ﴿.. وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ٥٢﴾ الشوری، دیارە تەنیا بەهۆی قورئانەوەیە كە موحەممەد صلی الله علیه وسلم خەڵك ڕێنمایی دەكات، پاشان دەفەرموێ: (فَلَا يَكُن فِي صَدۡرِكَ حَرَجٞ مِّنۡهُ) با لە سینەتدا هیچ جۆرە سەغڵەتییەك نەبێ دەربارەی قورئان، واتە: بەرانبەر بە هیچ شتێكی قورئان، كە قورئان وەكو گوتمان حەقائیق و ئەحكام و حیكمەت و تەعلیمات و تەوجیهاتی گرتۆتە نێو خۆی، بەرانبەر بە هیچ شتێكی قورئان هیچ جۆرە سەغڵەتییەك لە سینە و دڵی تۆدا نەبێت و هەرچی قورئان فەرموویەتی قبووڵت بێ و پێی ڕازی بە و شوێنی بكەوە و بۆی گەردن كەچ بە، ئنجا ئامانجی نێررانەخواری قورئان دەخاتە ڕوو و دەفەرموێ: (لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ) قورئان بۆیە بۆ تۆ هاتوە تاكو خەڵكی پێ وریا بكەیەوە و ڕاستییەكانیشی پێ وەبیر ئیمانداران بهێنیەوە، پاشان دەفەرموێ: (ٱتَّبِعُواْ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡ)، ئەمجار شێوەی دواندن (خطاب)ەكە دەگۆڕێ بۆ (صیغة)ی كۆ، چونكە قورئان بۆیە بۆ موحەممەد هاتوە، تاكو خەڵكی بە گشتی پێ ئاگادار بكاتەوە و (وَذِكۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ) وە ئەهلی ئیمانیش بە تایبەت پەندی لێ وەرگرن و پێی بێدار ببنەوە و ڕاستییەكانیشی پێ وەبیر خۆیان بێننەوە، ئەو ڕاستییانەی خوا

عزّوجلّ لەگەڵ فیطرەت و سروشتیاندا تێکی هەڵشێلاون، ئنجا بە موحەممەد و ئۆممەتەکەی دەفەرموێ: (ٱتَّبِعُواْ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡ) شوێنی ئەوە بکەون کە لە پەروەردگارتانەوە بۆتان نێرراوەتە خوار، (وَلَا تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ) وە بەدوای غەیری قورئان مەکەون، لەوانەی کە دەیانگرن بە دۆست و سەرپەرشتیاری خۆتان. چونکە (ولي) بەمانای دۆست دێت، وە بە مانای سەرپەرشتیار و مشوورخۆر دێ، واتە: با غەیری قورئان مشوورخۆرێکی دیکەتان نەبێ و بەرنامەیەکی دیکەتان نەبێ شوێنی بکەون.

جا لێرەدا جێی سەرنج ئەوەیە کە خوا جلَّ شأنە بەراوردی کردوە لە نێوان قورئان و (أولياء) دا، واتە هەر کەسێ بەدوای قورئان نەکەوت دیارە غەیری قورئانی کردوە بە سەرپەرشتیاری خۆی و بە گەورەی خۆی و بە مشوورخۆری خۆی و بە بەرنامەڕێژی خۆی و بە حوکمڕانی خۆی، وە لە کۆتایی دا دەفەرموێ: (قَلِيلٗا مَّا تَذَكَّرُونَ) دیارە قسە لەگەڵ خەڵکییە بە گشتی، کە لە نێوانیان دا ئیماندارانیش دەگرێتەوە، دەفەرموێ: کەم بیر دەکەنەوە، یان کەم پەند وەردەگرن، کەمەکانیش بریتین لە ئیماندارەکان، بەڵام خەڵکەکەی دیکە پەند وەرناگرن و بیر ناکەنەوە.

2. وە هەر لەو بارەوە لە ئایەتی ژمارە (106)ی سووڕەتی (الأنعام)یشدا دەفەرموێ: ﴿ ٱتَّبِعۡ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٠٦ ﴾ واتە: وەدوای ئەوە بکەوە کە لە پەروەردگارتەوە بۆت ڕەوانە کراوە، بێجگە لەو پەرستراوێکی دیکە نیە، وە ڕوو لە هاوبەش پەیداکەران وەرگێڕە.

شایانی باسیشە کە هاتنی ڕستەی: (لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ) پاش فەرمان کردنی خوا عزّوجلّ بە شوێنکەوتنی کتێب و بەرنامەی لە ڕێی وەحییەوە نێرراوی،

ئەوە دەگەیەنێ كە: هەر كەسێك وەدوای قورئان بكەوێ ئەوە دیارە خوای كردوە بە پەرستراو (إله)ی خۆی و هەركەسێ وەدوای غەیری قورئان بكەوێ، دیارە غەیری خوای كردوە بە پەرستراوی خۆی، جا ئەوە زۆر جێی سەرنجە! چونكە ئەم ئایەتە لێی وەردەگیرێ كە خوا بەیەكگرتن (توحید) ئەوەیە كە تۆ بۆ شەریعەتی خوا ملكەچ بی وشوێنی بكەوی و هەر كەس وەدوای غەیری ئیسلام بكەوێ، مانای وایە موشریكە و غەیری خوا دەپەرستێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٱتَّبِعۡ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ ﴾ واتە: چونكە بێجگە لە خوا پەرستراوێكی دیكە نیە، وەدوای ئەو پەیام و بەرنامەیە بكەوە كە لەوەوە بۆت ڕەوانە كراوە، یانی بۆ ئەوەی ببیە یەكتاپەرست (موحِّد)، دەبێ وەدوای بەرنامەكەی خوا و شەریعەتەكەی بكەوی، ﴿ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾ وە ڕوو لە موشریكەكان وەرگێڕە و پشتیان تێ بكە و وێڵیان بكە و مەكەوە ژێر كاریگەرییان، بۆ ئەوەی لە ڕێبازی خوا لات نەدەن و تووشی شیركت نەكەن، چونكە هەر كەسێك وەدوای ڕێبازی غەیری خوا بكەوێ مانای وایە دووچاری شیرك بووە، وە شەریك بۆ خوا بڕیاردان دوو بواری سەرەكی هەیە:

یەكەم: بواری درووشمەكان (شعائر): كە ئەو خواپەرستییانەن ئینسان بۆ خۆی وەكو تاك ئەنجامیان دەدات و زیاتر پەیوەندییان بە لایەنی ڕووحیی و مەعنەوییەوە هەیە، وەك ئیمان و عەقیدە و بووںناسیی، ئەمجار نوێژ و ڕۆژوو و زەكات و زیكر و پاڕانەوە و قوربانی و سەربڕین و سوێند خواردن و...هتد. واتە تۆ ئەگەر بتەوێ بزانی كە كەسێك مسوڵمانە یان نا؟ تەماشا دەكەی داخۆ ئەو درووشم و نیشانانەی مسوڵمانەتیی و دینداریی تێدا هەن یان نا؟ زەكات و حەجی هەیە یان نا؟ لە خوا دەپاڕێتەوە یان لە غەیری خوا؟ لە خوا دەترسێ یان لە غەیری خوا؟ خوای پەروەردگاری لە هەموو شتێك خۆشتر دەوێ؟ یان

غەیری خوا؟! پشتی بە خوا دەبەستێ یان بە غەیری خوا؟! ئەمانە هەموویان درووشمن، لە دەروونـدا بـن یـان دەربکـەون، ئـەوە بـواری یەکـەمی خـوا بەیەکگرتن و بەندایەتیی بۆ خوا کردنە.

<u>**بواری دووەم**</u>: بریتیە لە **بەرنامەکانی ژیان (شرائع الحیاة)**: کـە پەیوەنـدییان بـە لایـەنی سیاسـی و کۆمەڵایـەتی و ئـابووری و جـەنگ و ئاشـتی و پەیوەندییـە سیاسییەکان و بەوانەوە هەیە.

جا لە هەرکام لەم دوو بوارەدا ئینسان ڕوو لـە غـەیری ئیسلام بکـات، مانـای وایە تووشی شیرك بووە، واتە: وەکو چۆن کەسێك سەجدە و ڕوکووع بـۆ غـەیری خوا بەرێ و لەبەر غەیری وی بپاڕێتەوە و، غەیری وی وەکو وی خۆشبوێ، یـان لەوی خۆشتر بوێ! یـان لـە غـەیری خـوا بترسـێ، وەك لـە خـوا دەترسـێ یـان زیاتریش، وەکو چۆن ئەوە شیرکە و خاوەنەکەی تووشـی شـیرك بـووە، بەهـەمان شێوەش کەسێك لە بواری حەڵاڵ و حەڕامدا، لە بواری یاساکانی ژیانـدا بـەدوای ئایین و بەرنامەیەکی دیکەی غەیری ئیسلام بکەوێ، ئەویش هەر تووشـی شـیرك بووە و چۆتە ڕیزی هاوبەش بۆ خوا دانەران (مـشرکین)ەوە، هـەر بۆیـەش خـوای کاربەجێ دوای ئەوەی هاوبەش دانەرە بتپەرستەکانی مەککـە وەك **سەفسەطەیـەك** بە مسوڵمانانیان دەگوت[1]: (کَیفَ تَزْعُمونَ أَنّکُم تَتَّبعُون مَرضاة الله وما قَتَلَهُ اللهُ فلا تَأْكُلُونَهُ وما ذَبَحْتُم أَنتُم تَأكُلُونَه؟!) واتە: چـۆن پێتـان وایـە شـوێن ڕەزامەنـدیی خوا دەکەون؟ لە حاڵەتێك دا ئەوەی کە خوا کوشتوویەتی (واتە: مردار) نایخۆن، بەڵام ئەوەی خۆتان سەری دەبڕن دەیخۆن؟!

(1) بڕوانە: (المصباح المنیر في تهذیب تفسیر ابن کثیر) ص444، وە (تفسیر الطبري) ج12 ص81.

لە وەڵامیان دا خوای پەروەردگار ئەم ئایەتەی ناردەخوار: ﴿وَإِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰٓ أَوۡلِيَآئِهِمۡ لِيُجَٰدِلُوكُمۡۖ وَإِنۡ أَطَعۡتُمُوهُمۡ إِنَّكُمۡ لَمُشۡرِكُونَ ١٢١﴾ الأنعام، واتە: وە شەیطانەكان خوتخوتە بۆ دۆستەكانیان دەكەن تاكو شەڕەقسەتان لەگەڵ بكەن، وە ئەگەر بە قسەیان بكەن ئەوە ئێوە هاوبەش دانەرن.

دیارە مەبەستی هاوبەش دانەر و بتپەرستەكان ئەوە بووە كە ئاژەڵی مردار (میتة) مادام خوا سبحانه و تعالی مراندوویەتی، دەبووایە حەڵاڵ بێت، وەك چۆن ئەوەی كە خەڵكی سەری دەبڕن حەڵاڵە! بەڵام بێگومان ئەم قسەیە جگە لە **سەفسەطە** هیچی دیكە نیە، هەر بۆیەش خوای زانا و شارەزا دەری خستوە كە ئەوە خوتخوتەی شەیطانەكانە بۆیان كردوون، ئەگەرنا بێگومان خوای كاربەجێ جگە لە شتی پیس وزیانبەخش قەدەغە ناكات وهەرچی حەڵاڵیشی كردوە پاك وچاكە، وەك فەرموویەتی: ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ﴾ الأعراف (157).

بەڵێ خوای پەروەردگار وەكو چۆن لە سەری فەرز كردووین لەو عیبادەتە شەخسییانەدا كە ئەنجامیان دەدەین، هاوبەش بۆ خوا دانەنێین، لەسەریشی فەرز كردووین كە لە حوكمی خواشدا هاوبەش دانەنێین، وەك لە كۆتایی سوورەتی (الكهف)دا دەفەرموێ: ﴿فَلۡيَعۡمَلۡ عَمَلٗا صَٰلِحٗا وَلَا يُشۡرِكۡ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدَۢا ١١٠﴾، واتە: با كردەوەی باش بكات و هیچ كەسێك لە بەندایەتی بۆ خوادا نەكاتە هاوبەش، واتە: ئەو عیبادەتەی كە ئەنجامی دەدا بۆ خوا، با بەشی كەسی دیكەی تێدا نەبێ.

وە هەر لە سوورەتی (الكهف)دا دەفەرموێ: ﴿وَلَا يُشۡرِكُ فِي حُكۡمِهِۦٓ أَحَدٗا ٢٦﴾ واتە: خوا هیچ کەسێك لە حوكمی دا ناکاتە هاوبەش، واتە: خوا حەقی نەداوە بە کەس کە حەڵاڵ و حەرام دابنێ.

وە لە سوورەتی (الشورى)دا خوای باڵادەست کەسانێك کە حەڵاڵ و حەرام بۆ خەڵكی دیاری دەکەن، شەریعەت و بەرنامەی ژیانیان بۆ دیاری دەکەن، بە هاوبەش و شەریکی خۆی لەقەڵەمی داون، دەفەرموێ: ﴿أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ ...﴾ الشورى (21)، واتە: ئایا موشریکەکان چەند شەریکێکیان هەن، کە بۆ خۆیانیان بڕیار داون و دینیان بۆ دادەنێن (و بەرنامەی ژیانیان بۆ دادەنێن، حەڵاڵ و حەرامیان بۆ دیاری دەکەن) لەحاڵێك دا خوا ڕێگەی پێ نەداوە؟!

هەروەها لە ئایەتی ژمارە (31)ی سوورەتی (التوبة)دا خوای پەروەردگار لەبارەی ئەو جوولەکە و دیانانەوە کە لە بواری ئەمر و نەهی و حەڵاڵ و حەرام دا شوێن زانا و دەمڕاستەکانیان دەکەون، فەرموویەتی: ﴿ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُوٓاْ إِلَٰهٗا وَٰحِدٗاۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ سُبۡحَٰنَهُۥ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ٣١﴾ واتە: زانا و ڕاهیبەکانی خۆیانیان لەجیاتی خوا کردنە پەروەردگار، هەرچەندە فەرمانیشیان پێنەکرابوو کە جگە لە یەك پەرستراو بپەرستن، جگە لەو هیچ پەرستراو نین، پاکی بۆوی لەوەی کە دەیکەنە هاوبەشی.

ئنجا ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەریش صلى الله عليه وسلم زیاتر تیشك دەخاتە سەر چەمك و واتای ئەم ئایەتە: (عن عدي بن حاتم أنه قال: يا رسول الله ما عبدوهم! فقال: بلى، إنهم أحلّوا لهم الحرام و حرّموا عليهم الحلال، فاتّبعوهم فذلك عبادتهم إيّاهم) رواه الترمذي، واتە: عەدی کوڕی حاتەمی تەی -کاتێك گوێی لە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم بوو ئەم ئایەتەی خوێندەوە – گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، نەیاندەپەرستن! فەرمووی: با چونکە حەڕامیان بۆ حەڵاڵ دەکردن و حەڵاڵیان لێ حەڕام دەکردن و ئەوانیش شوێنیان کەوتن، ئیدی ئەوەش پەرستنیانە بۆیان — واتە: بۆ زانا و ڕاهیبەکانیان– !

3. وە لە ئایەتی ژمارە (155)ی سوورەتی (الأنعام)دا فەرموویەتی: ﴿وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ فَٱتَّبِعُوهُ وَٱتَّقُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾﴾، واتە: ئەم قورئانە کێبێکە ناردوومانە بۆ لای تۆ پڕ بەرەکەت و بە پیزە، شوێنی بکەون و پارێز بکەن بەڵکو ڕەحمتان پێ بکرێ، کەواتە: کاتێك تۆ بە پارێزکار (متقي) لە قەڵەم دەدرێی کە شوێنی قورئان بکەوی و پێوەی پابەند بی لە هەموو بوارەکانی ژیاندا و بیکەی بە مامۆستا و چاوساغی خۆت.

(مبارك) واتە: پڕ بەرەکەت، بە پیز، زۆر کەس وشەی (مبارك) لەگەڵ وشەی (مقدّس) لێك جیاناکەنەوە، وشەی (مقدس) یانی پیرۆز، پاك و پیرۆز، بەڵام (مبارك) یانی بەبەرەکەت و بەپیز.

دەگوترێ: ئەو زەوییە زەوییەکی بەبەرەکەتە، واتە بەرهەمی زۆرە، یان بۆ نموونە دەگوترێ: فلان کەس ئینسانێکی موبارەکە، واتە بەرهەم و بەرەکەتی هەیە، قورئان کتێبێکی موبارەکە، واتە بەرهەم و بەرەکەتی هەیە، ئنجا ئایا

(تقوی) بە چی پەیدا دەبێ ؟ بێگومان بە شـوێنکەوتنی بەرنامـە و شـەریعەتی خوای بەبەزەیی پەیدا دەبێ، چونکە (تقوی) یانی خۆپاراستن لە هـەر شتێك کە خوا پێی ناخۆشە، جا خوا دوو شتی پێ ناخۆشن، ئەو واجبانەی فـەرزی کـردوون بیانـچوێنی پێـی ناخۆشـە، وە ئـەو قەدەغانـەی دیـاری کـردوون بیانشکێنی پێی ناخۆشە، چواندنی واجبـەکان لەگـەڵ شـکاندنی قەدەغـەکان، خـوا هـەردووکیانی پێناخۆشـە، قورئـانیش هـەم فـەرزەکانی تێـدان و هـەم حەرامکراوەکانی تێدان، بەڵێ کەسێك بە پارێزکار (متقـي) لـە قەڵـەم دەدرێ، کە هەرچی خوا فەرزی کردوە پێوەی پابەند بێ و ئەنجامی بدا بە پێی توانـا، وە هەرچی خوا قەدەغەی کردوە، خۆی لێ دوور بگرێ، ئنجا ئایا ئەو حـەڵاڵ و حەرامانـە کـێ دیـاری کـردوون و لـە کوێـدا دیـاری کـراون؟! بێگومـان لـە قورئانـدا، کەواتـە: بـەبێ شـوێنکەوتنی قورئـان تـەقوا پەیـدا نـابێ، دیـارە ئینسانیش ناتوانێ شوێن قورئان بکەوێ تا لێی تێنەگا و لێی حاڵی نەبێ، هەر بۆیە هـەموو ئەوانـەی کـە لـە بـواری تەزکیـەی نـەفس و (تـصوف) و لایـەنی رووحیی و مەعنەویی دا لە قورئان دوورکەوتوونەتەوە، لە راستی دا تەقواکەیان بەکەڵك نایەت، بۆچی؟!

چونکە تەقوا تەنیا بۆ کەسێك فەراهـەم دێ کـە بـەدوای قورئـان بکـەوێ، تەقوا بەس لە رێی قورئانەوە دەستگیردەبێ، چونکە تەقوا یانی: خۆپاراستن و ئەوە کە تۆ سوپەر و قەڵغانێك بۆخۆت پەیدابکەی لەبەرانبەر توورەیی خـوادا، ئنجا ئایا خوا بە چی توورە دەبێ ؟ دیارە بەوە کە واجبەکانی بـچوێنی، یـان قەدەغـەکانی بـشکێنی، واجبـەکانی خـوای بـەرز و مـەزنیش هـەروەها قەدەغەکراوەکانیشی لە قورئاندا روونکراونـەوە و سـوننەتی پێغەمبـەریش علیـە الـصلاة والـسلام هـەر شـەرح و تەفـسیری قورئانـە، وەسـەرەنجام دەفـەرموێ:

(لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ) واتە: ئەگەر دەتانەوێ ڕەحمتان پێ بكرێ و بەزەییتان لەگەڵدا بنوێنرێ لە لایەنی خوای بەبەزەییەوە، ئەوە وەدوای ئەو كتێبە موبارەك و پڕ بەرەكەتە بكەون، بۆ ئەوەی تەقواتان پەیدا بێ؟، وەسەرەنجام شایستەی ئەوە بن كە خوا بەزەیی پێتاندا بێتەوە.

4. وە لە ئایەتی ژمارە (109)ی سووڕەتی (یونس)یش دا ڕوو بە پێغەمبەر صلی اللّە علیە وسلم دەفەرموێ: ﴿ وَٱتَّبِعۡ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ وَٱصۡبِرۡ حَتَّىٰ يَحۡكُمَ ٱللَّهُۚ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلۡحَٰكِمِينَ ١٠٩ ﴾ واتە: وەدوای ئەوە بكەوە كە بۆت نێردراوە و بۆت دەنێررێ، وە خۆت ڕاگرە هەتا خوا حوكم دەكات كە بێگومان ئەو چاكترین حوكمڕان — یان دادوەر— ە.

(حاكم) هەم بە مانای حوكمڕان دێ، كە بە تەئكید فەرمانڕەوای ڕەها (مطلق) هەر خوایە، هەم بەمانای دادوەر دێت، واتە: ئەو كەسەی دادوەریی و قەزاوەت لە نێوان خەڵكی دا دەكات، كە بە تەئكید خوای پاك و تاك چاكترین و دادگەرترین دادوەرە، لێرەشدا دیسان خوا -جلَّ شأنە- دواندن (خِطاب)ەكەی لەگەڵ پێغەمبەرە علیە الصلاة والسلام، بەڵام دیارە موحەممەدیش پێغەمبەری سەرجەم مرۆڤایەتییە و كۆتا پەیام و بەرنامەی خوای بێ هاوەڵی بۆ هاتوە، وە دوایین ڕەوانەكراوی خواشە بۆ لای مرۆڤایەتی و نە لە دوای وی علیە الصلاة والسلام پێغەمبەرێكی دیكە دێ، وە نە لەدوای قورئانیش كتێبێكی دیكە دێتە خوارێ، ئنجا وەك لە وانەكانی ڕابردوودا گوتمان: هەموو ئەو دواندنانەی كە خوای كاربەجێ ئاراستەی موحەممەدیان دەكات، ئەوە هەموو مرۆڤایەتی دەگرنەوە، چونكە هەمووی ئۆممەتی پێغەمبەرە علیە الصلاة والسلام جا ئەوەی كە وەڵامی داوەتەوە پێی دەگوترێ: ئوممەتی وەڵامدەرەوە، ئەوەی بەدەم بانگی پێغەمبەرەوە هاتوە، ئەوەی وەڵامیشی

نەداوەتەوە ئەویش پێغەمبەر بانگەوازی خۆی هەر ئاراستە کردوە، وەك دەفەرموێ: ﴿ قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُمۡ جَمِيعًا ... ﴾ الأعراف (158) واتە: بڵێ ئەی خەڵکینە من پێغەمبەری خوام و ڕەوانەکراوی خوام بۆ لای هەمووتان، یان دەفەرموێ: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةٗ لِّلنَّاسِ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ٢٨ ﴾ سبأ، واتە: وە تۆمان ڕەوانە نەکردوە مەگەر بۆ تێکڕای خەڵکی، کە دڵخۆشکەر و موژدەدەریان بی، وە ترسێنەر و بێدارکەرەوەیان بی، بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن.

5. وە لە سووڕەتی (النساء)دا ئایەتی (65) کە نموونەی کۆتاییە لەو ئایەتانەی ئێمە بە نموونە هێناومانەوە، خوا –جلَّ شأنە– ڕوو لە پێغەمبەر دەکا و پێی دەفەرموێ: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤۡمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيۡنَهُمۡ ثُمَّ لَا يَجِدُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ حَرَجٗا مِّمَّا قَضَيۡتَ وَيُسَلِّمُواْ تَسۡلِيمٗا ٦٥ ﴾. واتە: نەخێر سوێند بە پەروەردگارت! بڕوا ناهێنن هەتاکو لەوەدا کە تێیدا دەکەونە کێشەوە تۆ نەکەنە دادوەر، پاشان لەبەرانبەر بڕیاری تۆدا هەست بە هیچ سەغڵەتییەك نەکەن، وە بەتەواویی گەردن کەچ نەبن.

لەبارەی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتەوە توێژەرەوانی قورئان چەند بەسەرهاتێکیان گێڕاونەوە کە ئەمە یەکێکیانە:

{(ابن كثير) لە تەفسیرەکەیدا لە (الحافظ أبو إسحاق ابراهیم بن عبدالرحمن بن إبراهیم بن دحیم)ەوە هێناویەتی کە:

دوو پیاو لەسەر مەسەلەیەك دەبێتە مشت و مڕیان و دەچنە خزمەت پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم ئەویش بڕیار بۆ خاوەن هەق (مُحِق) دەدات بەسەر بابای ناهەق (مُبطل) دا، کابرای بڕیار لەسەردراویش دەڵێ ڕازی نیم! هاوەڵەکەیشی پێی دەڵێ: ئەدی چیت دەوێ؟ دەڵێ: دەچینە لای ئەبووبەکری

صیددیق، دەچنە لای و بابای بڕیار بۆدراو دەڵێ: چووینە لای پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم بە قازانجی من دادوەریی کرد! ئەبووبەکریش -خوا لێی ڕازی بێ- دەڵێ: دەجا پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم چۆنی دادوەریی کردوە هەرئەوە بڕیارە و پێیەوە پابەند بن! بەڵام دیسان هاوەڵەکەی ڕازی نابێ و دەڵێ: با بچینە لای عومەری کوڕی خەتتاب، ئیدی دەچنە لای و بابای بردووەوە دەڵێ: کێشەکەمانمان بردە لای پێغەمبەر صلی الله علیە وسلم و بە قازانجی من بڕیاری دا، بەڵام ئەمە ڕازی نەبوو! عومەری کوڕی خەتتابیش -خوا لێی ڕازی بێ- لێی پرسی؟ گوتی: وایە، ئنجا عومەر چووە ژوورەکەیەوە و هاتەدەرێ و شمشێری هەڵکێشراوی بەدەستەوە بوو، ئیدی لەسەری ئەو کابرایەی دا کە ڕازی نەدەبوو و کوشتی، خواش ئەمەی ناردەخوارێ: ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ...﴾[1].

شایانی باسیشە کە هەندێك لە توێژەرەوانی قورئان دەڵێن: چ ئەم ئایەتەی کە قسەی لەبارەوە دەکەین و چ ئایەتەکانی پێشووشی کە لە ئایەتی ژمارە (60)ەوە دەست پێ دەکەن، هۆی هاتنەخوار (سبب النزول)یان بەسەرهاتێکی دیکەیە کە دوای تۆزێك باسی دەکەین، سەرەتا با ئایەتی ژمارە (60) بێنین و مانای بکەین: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾﴾ واتە: ئایا سەرنجی ئەوانە نادەی کە پێیان وایە ئیمانیان بەوە هێناوە کە بۆ تۆ نێرراوەتە خوار، وە بەوەش کە پێش تۆ نێرراوەتە خوار، کەچی دەیانەوێ دادوەریی بەرنە لای طاغووت هەرچەندە فەرمانیشیان پێکراوە بڕوای پێنەکەن! وە شەیطان دەیەوێ بە گومڕایی دوور گومڕایان بکات؟!

(1) بڕوانە: (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير) ص305.

ئهو بهسهرهاتهش کـه بۆتـه هـۆی هاتنـهخواری ئـهم ئایهتـه و ئایهتـهکانی دوایـشی وهك (طـبري) و (ابـن کـثیر)[1] و زۆرێـك لـه توێـژهرهوان گوتوویانـه، ئهوهیه که پیاوێکی ئهنصاریی و پیاوێکی جوولهکه لهسهر شتێك مشت و مڕیان دهبێ، جا ههرچی جوولهکهکهیه دهڵێ: (بيني و بينك محمدٌ) بـا بـچینه لای محمد بـۆ دادوهریـی، بـهڵام کـابرای دیکـه دهڵـێ: (بـيني و بينـك کعـب بـن الأشرف) با کهعبی کوڕی ئهشرهفمان لـه نێـوان دا بـێ بـۆ دادوهریـی، دیـاره کـهعبی کـوڕی ئهشـرهفیش سـهرۆکی جوولهکـهکانی خهیبـهر بـووه، کهواتـه: خوای پهروهردگار و کاربهجێ ناوی له (کعب بن الأشـرف) نـاوه (طـاغوت)، بۆچی؟ چونکه بێگومان بهغهیری ئهوه حوکمی کردوه که خوا ناردوویهته خوار و هـهر کهسـێکیش بهغـهیری کتێـب و بهرنامـهی خـوا حـوکم بکـات، ئـهوه طاغووته.

جا ههرچهنده (أبو جعفر الطبري) له مانای (طاغوت) دا گوتوویهتی: (هـو کل معبود سوی الله تعالی) واته: طاغووت هـهر پهرستراوێکه غـهیری خـوای بهرز، بهڵام من پێم وایه به سهرنجدانی ئهو ئایهتانهی که وشهی طاغووتیـان تێدا هاتوه دهردهکهوێ که (طـاغوت) بـهو حوکمڕانـه ملهوڕانـه دهگـوترێ کـه خوسهپێنهرانه حوکمڕانیی بهسهر خـهڵکی دا دهکـهن و بـه ئـارهزووی خۆیـان حوکم و بڕیار دهردهکهن، واته: ههموو ئهو شـتانهی کـه خـهڵك دهیانپهرستن بێئهوهی ئیراده و ئاگایییان ههبێ، وهك: مانگ و خۆر و بت و صهنهم و...هتد بـه طـاغووت دانـانرێن، ههرچـهنده دهشپهرسـترێن، پێناسـهی (راغـب الأصفهاني)یش بۆ وشهی (طاغوت) زیاتر ئهوه دهگهیهنێ که گوتمان، چـونکه دهڵێ: (... فعبارة عن كلِّ مُتعدّ و لما تقدّم سُمِّي السّاحِرُ و الكاهِن و المارد

(1) بڕوانه: (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير) ص304.

من الجنِّ و الصارِفُ عن طريق الخير طاغوتاً)[1] واتە: (طاغووت) بریتیە لە هەر سنووربەزێنێك جا لەبەرئەوە کە ڕابرد جادووگەر و فاڵچیی و جندی سەرکەش و هەر کەسێك کە خەڵکی لە ڕێی چاکە لابدات، ناونراوە طاغووت.

جا ئەو ئایەتانە هەموویان —واتە لە ئایەتی ژمارە (60)ەوە تا (65)— بەو بۆنەیەوە هاتوونەتە خوارێ کە بابایەك یان کەسانێکی خۆ بە بڕوادار زان ئامادەنەبوون بۆ چارەسەری کێشە و گرفتەکانیان بگەڕێنەوە لای شەریعەتی خوا و پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم، بۆیە خوای کاربەجێ لە ئایەتی کۆتایی ئەو کۆمەڵە ئایەتەدا فەرموویەتی: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ﴾ واتە: نەخێر سوێند بە پەروەردگارت ئەوانە بەبڕوادار دانانرێن تاکو تۆ نەکەنە دادوەر بۆ چارەسەری کێشە و گرفتەکانیان، ئنجا تەنیا بەوەندەش بە بڕوادار و مسوڵمان دانانرێن لە تەرازووی خوای کاربەجێ و دادگەردا کە هەموو کێشە و دووبەرەکییەکانیان بێننەوە بۆ لای تەرازووی شەریعەت، بەڵکو دەبێ لە دەروونیشیاندا هەست بە هیچ سەغڵەتییەك نەکەن، وەختێ حوکمیان بەسەردا دەرێ، با حوکمەکەش بە زیانی وان بێت، لە دەروونیان دا نابێ هیچ سەغڵەتییەکیان هەبێ، بەڵکو سەرباری ئەوەش: ﴿ وَيُسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴾ وە بەتەواوەتیش تەسلیم بن و گەردن کەچ بن.

کەواتە: وەکو لەم ئایەتانەدا دیارە —کە ئەوانە مشتێکن لە خەروارێك—، خوای بەرز و بێ وێنە لە قورئاندا زۆر باسی ئەوەی کردوە کە دەبێ مسوڵمانان شوێن شەریعەتی خوا بکەون و شوێن کتێبی خوا بکەون و بۆی گەردن کەچ بن و پێیەوە

(1) بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن) ص521.

پابەند بن، وە زۆر زۆر بە ڕوونیی ئـەوەی بـەیان کـردوە کـە هـەر کەسێکیش شوێن قورئان نەکەوێ لە هەموو لایەنەکاندا، چ لە ڕووی ئیمان و عەقیدەوە، چ لە ڕووی عیبادەتـەوە، چ لـە ڕووی خـوو و ڕەوشـت و ئاکـارەوە، چ لـە ڕووی ئـەو ڕاستییانەوە کە قورئان گرتوونیەتە نێو خۆی، چ لە ڕووی هەڵس و کەوتەکانەوە لە هەموو لایەنـەکان دا، وە لـە هـەموو بوارەکـانی ژیانـدا، کەسێك وەدوای قورئـان نەکەوێ و بۆی گەردن کەچ نەبێ، ئەوە بە مسوڵمان لـە قەڵـەم نـادرێ، وەك لـە سوورەتی (النور)دا خوای تاك و پاك دەفـەرموێ: ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ...﴾ النـور (51) واتـــە: قـــسەی بڕواداران تەنیا یەك قسەیە لەکاتێکدا بانگ دەکرێن بۆ لای خوا و پێغەمبەرەکەی، بۆ ئەوەی حوکمیان لە بەیندا بکەن، ئەویش ئەوەیە بڵێن: (سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا) بیستمان و فەرمانبەرین، واتە: تێی گەیشتین و فەرمانبەرینی و جێبەجێشی دەکەین.

چوار مەرجی سەرەکی بۆ هاتنەدی شوێنکەوتن و گەردنکەچبوون

وە لە کۆتایی ئەم بابەتەماندا دەتوانین بڵێین: پێنجەمین هەنگاوی هەڵس و کەوت کردنی ڕاست و دروستی مرۆڤی مسوڵمان، یان کۆمەڵگای مسوڵمان لەگەڵ قورئاندا ئەوەیە کە ئەم چوار شتەی تێدا بێنە دی:

یەکەم: قەناعەتی عەقڵیی تەواو و بێ لەرەلەر و دڵ لەدڵ دان، بەوە کە هەرچـی لە کتێبی خوادا هاتوە پەیوەندی بەهـەر لایەنێکـەوە هـەبێ لـە: بووناسـیی و ئیمان و عەقیدە و عیبـادەت و ڕەوشـت و ڕەفتـار و سـەرجەم هـەڵس و کەوتـە خێزانیی و کۆمەڵایەتیی و ئابووریی و سیاسییەکان...هتد، لە سەداسەد ڕاست و دروست و بێ گرێ و گۆڵە.

دووەم: بەدڵ پەسند و قبوولكردنی هەرچی كتێبی خوا فەرموویەتی و خۆشویستنی و دڵ پێخۆشبوونی.

سێیەم: بە زمان دانپێداهێنان (إقرار)ی هەرچی قورئان فەرموویەتی و دەربڕینی ڕاشكاوانەی ئامادەیی (استعداد) بۆ جێبەجێ كردنی.

چوارەم: بە كردەوە و ئەندامەكان جێبەجێ كردن و پراكتیزەكردنی هەموو ئەو شتانەی كە قورئان فەرمانی پێكردوون لە هەموو بوارەكانی تاكیی و خێزانیی و كۆمەڵایەتی و سیاسیی دا.

شایانی باسیشە كە مرۆڤ هەتا عەقڵی گەورەتر و زانیاری و شارەزایی و زیاتر بێ، چاكتر لە قورئان تێدەگات و، بە پێچەوانەشەوە كەمتر ڕاز و نهێنی و ڕاستییەكانی قورئانی بۆ ئیستیعاب دەكرێن و هەزم دەكرێن، بەڵام ئەوەی زۆری بۆ ئیستیعاب دەكرێ وئەوەش كەمی بۆ ئیستیعاب دەكرێ، ئەوەی زۆری تێدەگا و ئەوەی كەم، هەردووكیان دەبێ بڵێن: هەرچی لە قورئاندا هەیە مادام فەرمایشتی خوایە، هەمووی ڕاستە، با منیش تێی نەگەم! ئا ئەوە هەڵوێستی مسوڵمانە، با حیكمەتەكەشی نەزانێ، دەبێ قەناعەتی تەواوی بە تەواویی هەمووی هەبێ، واتە: مسوڵمان بۆی نیە كە هەر بیر لەوە بكاتەوە: تۆ بڵێی ئەو ئایەتە وابێ؟ تۆ بڵێی بەكەڵكی ئێستا بێ؟ نابێ ئەوە بەدڵی هیچ ئینسانێك دا بێ كە خۆی بە مسوڵمان بزانێ، ئەو پەڕەكەی دەتوانێ بڵێ: من تێی ناگەم.

بەڵێ مسوڵمان لە حیكمەتی حوكمە شەرعییەكان تێبگات، یان نا، هەر بۆیان ملكەچە، دوای ئەوەی كە بۆی دەركەوت كە خوا فەرمووني، هەروەها سەرجەم

ڕاستییەکانی ئیسلام بە عەقڵ و دڵ قبووڵ دەکات و بەزمان دانیان پێدادێنیٚ و بەکردەوەش لەخۆی دا بەرجەستەیان دەکـات، جـا ئـەوەی کـە بـەتاك دەکـریٚ، بەتاکیی پێوەی پابەند دەبیٚ، وە ئەوەش کە بە کۆمـەڵ و بەهـەرەوەزیی دەکـریٚ، بەو شێوەیە هـەوڵی جێبـەجیٚ کـردن و پڕاکتیزەکردنـی دەدات، وەك زۆر بابـەتی کۆمەلاٚیەتیی و ئابووریی و سیاسیی و...هتد، کەواتە: پێویـستە مرۆڤـی مـسوڵمان وێڕای پابەندیی شەخسیی و تایبەتی خۆی بە قورئانەوە، هەوڵیش بدات خـەڵکی وەك خۆی پەیدا بکات، وە ئەو ڕاستییانەی قورئـان بـلاٚو کاتـەوە، تـاکو ڕایـەکی گشتی وا دروست بیٚ کە ئـەو کۆمەڵگایـە و ئـەو دەوروبـەرە، ئـەوەی کـە قورئـان فەرموویەتی هەموویان جێبەجێی بکەن.

لە کۆتایی دا دەڵێین: خوای پەروەردگار لەو کەسانەمان بگێـڕیٚ کـە بـە تـەواویی شوێن قورئان دەکەون، ئەوەی کە بە شەخسیی بۆمان دەکریٚ، خۆمـان ئـەنجامی بدەین و، ئەوەی بە کاری کۆمەڵ و هەرەوەزییش دەکریٚ، کۆمەڵگا و دەوروبەرمان وا لیٚ بکەین کـە لـە هـەموو ڕوویـەکی ژیانـەوە پابەنـدی قورئـان بـین، وە خـوای بەخشەر تەوفیقماندا کە ملکەچ بین بۆ هەرچـی کـە خـوا فەرموویـەتی لـە کتێبـی موبارەکی خۆیدا، وە پێغەمبەری پێشەوا علیە الصلاة والسلام لە سوننەتی بە پێز و بەرەکەتی دا.

سبحانك اللهم و بحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت

أستغفرك و أتوب إليك.

وانەی شەشەم

هەنگاوی شەشەم: تەزکیە پێکردن و فێرکردن (التزكية و التعليم)

الحمد لله رب العالمين وصلى الله وسلم و بارك على حبيبنا وشفيعنا محمد إمام المتقين وقائد المجاهدين و آله أجمعين من الصحب و الأزواج و القرابة لهم بإحسان الى يوم الدين.

خوشك و برایانی بەڕێز و خۆشەویست!

ئەم وانەیەمان وانەی شەشەمە لە زنجیرە وانەی: (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!).

لە پێنج وانەی ڕابردوودا باسی پێنج هەنگاومان کرد، بۆ چۆنیەتی هەڵس و کەوت کردن لەگەڵ قورئانی بەرز و بەپێزدا، ئەو پێنج هەنگاوەی ڕابردوو، هەموویان لە چوارچێوەی ئەو کەسەدان کە قورئان دەخوێنێ، یان قورئانی بۆ دەخوێنرێ، بەزۆریی لەم چوارچێوەیەدا کورت هەڵاتبوون، بەڵام ئەم دوو هەنگاوەی دوایی: واتە ئەوەی لەم وانەی شەشەم و وانەی داهاتووشدا، باسی دەکەین، پەیوەندیی بە چوارچێوەی دەرەوەی بابای قورئان خوێن و بابای هەڵگری قورئانەوە هەیە.

جا وانەی ئەمڕۆمان ناونیشانەکەی بریتیە لە:

تەزکیە پێکردن و فێرکردن (التزكية والتعليم)

دیارە هەرکەسێك بەو شێوەیەی کە لەوانەکانی ڕابردوودا باسمان کرد لەگەڵ قورئاندا هەڵسوکەوت بکات و ئەو پێنج هەنگاوەی کە باسمان کردن، هەرکەسێك

ئەو پێنج هەنگاوانە بنێ، واتە ئەدەب نواندن و بە گەورە گرتنی پێویستی لە بەرانبەر قورئاندا هەبێ، پاشان قورئان بخوێنێ یان گوێی لێ بگرێ بەو شێوەیەی کە شەرع فەرمانی پێ کردوە، ئینجا لە قورئان ورد بێتەوە و بیری لێ بکاتەوە و تێوەی رامینێ، ئنجا قورئان کاری تێبکا و پاشانیش تەفاعول لەگەڵ قورئاندا بکات و لێی بەهرەمەند بێت و پەندی لێ وەربگرێ، وە سەرەنجام شوێنی بکەوێ لە هەموو ئەو بوارانەدا کە کتێبی خوا ڕێنموونی ئاراستەی مرۆڤایەتی کردوە و بۆی گەردن کەچ بێ، هەرکەسێك ئەو پێنج هەنگاوە بنێ و لەو پێنج قۆناغەدا لەگەڵ قورئاندا مامەڵە بکات، ئەوە لەڕاستی دا مانای وایە خۆشەویستی قورئان و گەورەیی قورئان و نوور و ڕۆشنایی قورئان، لە عەقڵ و دڵی دا جێگیر بووە و لەسەر هەڵس و کەوت و ئاکار و ڕەفتاریشی درەوشاوەتەوە، ئنجا دیارە ەرکەسێکیش بە قورئان مونەووەر بوو بێ و لێی بەهرەمەند بووبێ، بە تەئکید کاتێك کە چاو دەکاتەوە و کۆمەڵگا و دەوروبەری بە شێوەیەك دەبینێ کە پێچەوانەی قورئانە، عەقیدە وفیکریان، لەگەڵ قورئاندا ناکۆکە، هەڵس وکەوت و ڕەفتاریان لە بواری شەخسیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتیی و دەوڵەتیی و لە بواری سیاسیی و ئابووریی دا لەگەڵ قورئاندا ناگونجێ، وەکو ئەو کۆمەڵگایانەی ئێستای خۆمان، بەڵێ هەر کەسێك بەو شێوەیەی کە باسمان کرد لە وانەکانی ڕابردوودا، هەڵس و کەوتی لەگەڵ قورئاندا کردبێ و ڕاستییەکانی قورئانی هەزم (إستیعاب) کردبێ و لێی بەهرەمەند بووبێ و ڕۆشنایی قورئان کە فەرمایشتی خوایە لە عەقڵ و دڵی دا جێگیر بووبێ، پاشان ڕەنگی دابێتەوە بۆ سەر ئاکار و ڕەفتاری، بە تەئکید لە واقیع و دەوروبەرێکەوە ڕانامێنێ و لە بەرانبەری دا دەستەوئەژنۆ دانانیشێ کە دوورە لە قورئان، بەتایبەتی واقیع و دەوروبەرێك کە خۆی بە

مسوڵمان و شوێنکەوتووی قوڕئان دەزانێ، کە ئەگەر سەیری واقیعی ئەمڕۆی مسوڵمانان بکەین، چ لە کوردستان، چ لە عێراق، چ لە زۆربەی جیهانی ئیسلامی دا، بەڕاستی ئەوەی بەسەردا دەچەسپێ، کە خوای پەروەردگار لە ئایەتی ژمارە (30) سوورەتی (الفرقان) دا لەسەر زمانی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام دەیفەرموێ: ﴿وَقَالَ ٱلرَّسُولُ يَـٰرَبِّ إِنَّ قَوۡمِي ٱتَّخَذُواْ هَـٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ مَهۡجُورٗا ٣٠﴾ واتە: پێغەمبەر فەرمووی: ئەی پەروەردگارم: خەڵکەکەم، کۆمەڵگاکەم، ئەم قوڕئانەیان واز لێهێناوە، واتە: دەست بەرداری قوڕئان بوون و لێی دوور کەوتوونەوە، بەڵی ئەم ئایەتە دەربارەی ئەو کۆمەڵگا نەفامییەیە کە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم لە سەرەتادا لەگەڵی ڕووبەڕوو بۆوە، بۆ ئەوەی کە بەرەو خوای بێنێ و دینی خوای تێبگەیەنێ، بەڵام لە ڕاستی دا وەکو گوتمان زۆربەی مسوڵمانان لە زۆر ڕووەوە، (هەڵبەت ئێمە ناڵێین خەڵك یەکجاریی لە دین چۆتە دەرێ،) بەڵام بەڕاستی زۆربەی مسوڵمانان لە زۆر ڕووەوە نەفامییان تێدا پەیدا بووەتەوە و لە قوڕئان دوور کەوتوونەتەوە، ئنجا لە ئەنجامی لە قوڕئان دوورکەوتنەوەشەوە بیر و بۆچوونی جاهیلیی و داب و نەریتی جاهیلیی و ئەخلاق و ڕەوشتی جاهیلیی و هەڵس و کەوتی جاهیلییان لە نێودا پەیدا بووە و پەرەی ستاندوە.

شایانی باسیشە کە وشەی نەفامێتی (جاهلیة) چەمك و واتایەکی فراوانی هەیە و هەرجۆرە بیر و بۆچوون و هەڵس و کەوت و ڕەفتار و هەڵوێستێك دەگرێتەوە کە پێچەوانەی شەریعەت بێ، چونکە بێگومان هەرجۆرە لادانێك لە شەریعەت بەهۆی نەفامیی و نەزانییەوەیە، هەربۆیەش خوای کاربەجێ عزّوجلّ گومانی ناشایستە بەخوا بردنی مونافیق و دڵنەخۆشەکانی ناوناوە گومانی نەفامێتی:

﴿...يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيۡرَ ٱلۡحَقِّ ظَنَّ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِۖ ...﴾ آل عمران (154)، هـەروەها حـوكم كردن بەغەیری قورئانی بە حوكمڕانیی نەفامیی ناوزەد كـردوە: ﴿أَفَحُكۡمَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ يَبۡغُونَۚ وَمَنۡ أَحۡسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكۡمٗا لِّقَوۡمٖ يُوقِنُونَ ؟!﴾ المائـدة (50)، وە خۆڕازاندنـــــەوە و عەوڕەت و جوانیی خۆ دەرخستنی ئافرەتانیـشی دیسان بـە عـادەت و نـەریتێكی نەفامێتی داناوە: ﴿..وَلَا تَبَرَّجۡنَ تَبَرُّجَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ ٱلۡأُولَىٰۖ﴾ الأحزاب (33).

كەواتە: چ لە ڕووی عادەت و نەریتەوە، چ لە ڕووی (حوكم)ەوە، چ لـە ڕووی بیر و بۆچوونەوە، هـەركات ئینـسان لـە قورئـان دووركەوتـەوە و وەدوای غـەیری ئیسلام كەوت، مانای وایە بەشێك لە جاهیلییەتی تێدا هاتۆتە دی.

جا بەڕاستی ئەم كۆمەڵگایەی ئێستای ئێمە، چ لە كوردستان و عێراق، چ زۆربەی كۆمەڵگاكانی جیهـانی ئیـسلامی دا، كـەم و زۆر نـەفامێتییان هاتۆتـە نێـو، چ لـە ڕووی بیر و بۆچوون و عەقیدەیانەوە، چ لەڕووی خواپەرستنییانەوە، كە بیدعـە و داهێنانی زۆر هاتۆتە نێو عیبادەتیانەوە، چ لەڕووی هـەڵس و كـەوت و ئـەخلاق و ڕەوشتیانەوە، كە گیرۆدە بوون بە كۆمەڵێك ڕەفتار و هەڵس و كەوتی بێگانەوە، وە چ لە ڕووی حوكم و سیاسەتیانەوە، كە خوای پەروەردگار لە كتێبی خـۆی دا دوو جـۆرە حـوكمی دیـاری كـردوون، یـان حـوكمی خـوا، یـان حـوكمی نـەفامیی: ﴿أَفَحُكۡمَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ يَبۡغُونَۚ وَمَنۡ أَحۡسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكۡمٗا لِّقَوۡمٖ يُوقِنُونَ﴾ المائـدة (50)، واتـــە: ئایا حوكمی نەفامیی داوا دەكەن! جا ئایا بەرنامەی كێ لە هی خـوا چـاكترە بـۆ كەسانێك كە یەقینیان هەبێ و ئیمانیان هەبێ.

ئاشكراشـە كـە مەبەسـت لـە نەفامییانـە (جاهلیـة) بـوونی بیروبۆچـوونێك، یـان عادەتێك یان هەڵوێستێك و ڕەفتارێك، مانای ئەوە نیە كە خاوەنەكەی لە بازنـەی

ئیمان و ئیسلام چۆتە دەرێ و فڕی بەسەر ئیسلامەوە نەماوە، بەڵكو بابای بڕوادار و مسوڵمان هەر لەسەر مسوڵمانەتیی خۆی دەمێنێتەوە هەرچەندە هەڵە و گوناهیشی هەبن، هەتا یەكێك لە هەڵوەشێنەرەوەكان (نواقض)ی ئیمان و ئیسلامی تێدا پەیدا دەبن، وەك بەدرێژیی لە بەرگی یەكەمی (ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی)دا باسمان كردوە، بەڵگەشمان لەوبارەوە زۆرن، یەكیان ئەوەیە كە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم لەسەر قسە و هەڵوێستێكی هەڵە و ناشەرعییانە بە (أبو ذر الغفاري) فەرمووی: (يا أبا ذر أعيَّرتَه بِأُمّهِ ! إنك امرؤ فيك جاهلية) رواه البخاري برقم:30. واتە: ئەی ئەبوو ذەر ئایا بەهۆی دایكییەوە عەیبت لێگرت! بێگومان تۆ كەسێكی نەفامییت تێدایە!

بەڵێ ئەوە بیروبۆچوونێكی نەفامییە كە تۆ ڕەخنە لە خەڵك بگری لەبەرئەوەی كە ڕەشپێستە، چونكە نە تۆ ئازایەتی خۆتە كە سپی پێستی، نە ئەویش تاوانی خۆیەتی كە ڕەشپێستە، وە دواییش سپیەتی و ڕەشیەتی سەنگی مەحەك نین، بەڵكو ئەوە سەنگی مەحەكە كە ئینسان بۆخۆی وەدەستی دێنێ، نەك ئەوە كە خوای پەروەردگار بەو شێوەیە خوڵقاندوویەتی، ئەوە نە ئازایەتییە نە تاوان.

بەڵێ هەر كەسێك وەكو باسمان كرد، بەڕاستی قورئانی هەزم كردبێ و لێی تێگەیشتبێ، واتە: بە عەقڵ و بە دڵ قورئانی وەرگرتبێ، بە عەقڵ لە قورئان حاڵی بووبێ و تێی گەییبێ و بە دڵیش خۆشیویستبێ و ڕاستییەكانی و حوكمەكانی و ئاراستەكانی قبووڵ كردبێ و بەتەواویی بۆی گەردن كەچ بوو بێ، هەركەسێك بەو شێوەیە بێت، كاتێك كە چاو دەكاتەوە و چاو بە دەوروبەری خۆیدا دەگێڕێ و سەیر دەكات ناشەرعیی هەیە، مونكەرات هەیە، جاهیلییەت

هەیە، لادان هەیە، بە تەئكید ئەو ڕۆشناییەی ئیمان و مسوڵمانەتییەی كە بە هۆی قورئانەوە لە دڵ و عەقڵی دا جێگیر بووە، پاڵی پێوە دەنێ كە بكەوێتە خۆ، بكەوێتە بیری ئەوەی ئەو واقیعە چۆن بگۆڕێ، چۆن چاكی بكات، ئەو خەڵكە چۆن چاكسازیی و پاكسازیی بكات، هەر بۆیە خوای پەروەردگار لە چوار ئایەت لە قورئاندا، لە ئایەتی ژمارە (129) و ئایەتی ژمارە (151)ی سوورەتی (البقرة) و ئایەتی ژمارە (164)ی سوورەتی (آل عمران) و ئایەتی ژمارە (2)ی سوورەتی (الجمعة)، لە هەركام لەم چوار ئایەتانەدا خوای بەبەزەیی –جلَّ شأنُهُ– ئەرك (وظیفة)ی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام لە چوار شتدا كورت دەكاتەوە، ئەو چوار شتەش بریتین لە:

یەكەم: خوێندنەوەی ئایەتەكانی خوا.

دووەم: تەزكیە كردنی خەڵك.

سێیەم: كتێب فێركردنیان.

چوارەم: حیكمەت فێركردنیان.

بۆ نموونە لە ئایەتی (164) سوورەتی (آل عمران)دا دەفەرموێ: ﴿لَقَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ إِذۡ بَعَثَ فِيهِمۡ رَسُولٗا مِّنۡ أَنفُسِهِمۡ يَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمۡ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَإِن كَانُواْ مِن قَبۡلُ لَفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ١٦٤﴾ واتە: بێگومان خوا چاكەیەكی گەورەی لەگەڵ ئیمانداران دا كردوە (و وای لێ كردوون منەتباری خۆی كردوون)، كە پێغەمبەرێكی لە خۆیان لەنێودا ڕەوانە كردوون، ئایەتەكانی خوایان بەسەردا دەخوێنێتەوە و تەزكیەیان دەكا و كتێبیان فێر دەكات و حیكمەتیان فێر دەكات، هەرچەند بە تەئكید لەوەو پێش لە گومراییەكی ئاشكرا و ڕوون دا بوون.

لێرەدا خوا –جلَّ شأنە– ئەرك (وظیفة)ی پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام لەم چوارشتانەدا كورت هەڵدێنێ، جا لە چوار شوێن لە قورئاندا وەكو گوتمان ئەوە دووبارە بۆتەوە، دیارە لە هەر شوێنە بە شێوەیەك، بەڵام لە هەر چواریاندا خوێندنەوەی ئایەت و تەزكیە و فێركردنی كتێب و حیكمەت هاتوون، جا جاری وایە شێوەی تەعبیرەكە (غیابي)یە، جاری واشە (خطابي)یە، وە جاری وایە وشەی تەزكیە پێش كەوتوە و جاری واشە فێركردنی كتێب و حیكمەت، بەڵام گرنگ ئەوەیە لە هەر چواریاندا ئەم چوار شتە هاتوون.

ئنجا لێرەدا پێویستە هەڵوێستەیەك بكەین: مادام خوای كاربەجێ ڕایگەیاندبێ كە دەبێ ئەرك و كاری پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام چ بەرانبەر بە كۆمەڵگای مسوڵمان و چ بەرانبەر بە خەڵك بە گشتی، ئەو چوار شتە بن، چونكە ئەگەر تەماشای هەر چوار شوێنەكان بكەین، هەر چوار ئایەتەكان كە ئەو چوار ئەركەیان تێدا هاتوون، ئەوەیان لێ وەردەگیرێ كە پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام ئەركی سەرشانی بەرانبەر ئەهلی ئیمانیش و بەرانبەر بە خەڵكیش بە شێوەیەكی گشتی ئەو چوار شتەن، بۆ نموونە لە سوورەتی (آل عمران)دا دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ ...﴾ آل عمران (164) كەواتە: ئەم چوار ئەركەی پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام دەبێ لەنێو ئۆممەتدا بیانكات، ئەو ئۆممەتەی كە بڕوادارن و ئیمانیان پێی هەیە، بەڵام لە سوورەتی (البقرة)دا كە (إبراهیم) علیە الصلاة والسلام دەپاڕێتەوە و دەفەرموێ: ﴿رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ ...﴾ البقرة (129)، (وَٱبْعَثْ فِيهِمْ) یانی: گەلی

عەرەب، یان ئەو خەڵکەی کە (إبراهیم) لە نێوانیاندا پێغەمبەری خـوا بـووە، عەرەب و غەیری عەرەب.

وە لـە سـوورەتی (الجمعـة)ش دا دەفـەرموێ: ﴿ هُوَ ٱلَّذِى بَعَثَ فِى ٱلْأُمِّيِّـۧنَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْـلُواْ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِهِۦ ... ﴾ الجمعة (2). (ٱلْأُمِّيِّـۧنَ) واتە: ئەوانـەی کـە نەشـارەزا بـوون و لـە دینـدا شـارەزاییان نـەبووە، کـە دیـارە عـەرەب و غـەیری عـەرەبیش دەگرێتەوە، چونکە (أمي) کەسێکە کە نەشارەزایە لە (دین) و بەرانبـەری خـاوەن کتێبە. کەواتە پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام کە یەکەم هەڵگری قورئـان بـووە، وە یەکەم وەرگر و ڕاگەیەنەری قورئان بووە، خوای زانا و توانا –جلَّ شأنە– ئەم چوار ئەرکەی لەسەر شان داناون:

چوار ئەرکە سەرەکییەکەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم

یەکەمیان: (يَتْلُواْ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِهِۦ) ئایەتەکانی خوایان بەسەردا دەخوێنێتەوە:

کەواتـە یەکـەمین کارێـك کـە ئینـسانی مـسوڵمانی تێگەیـشتوو لـە قورئـان، چ پێغەمبەری خاتەم بێ علیه الصلاة والسلام، چ شوێن کەوتووانی بـن، هـەتا ڕۆژی دوایی، هەموو ئەوانەی خۆیان بە هەڵگری قورئان دەزانـن، هـەموو ئەوانـەی کـە خوا بەهرەمەندی کردوون بە شارەزایی لە کتێبی خـۆی، دەبـێ یەکـەمین کاریـان بریتـی بـێ لـە چـی؟ (يَتْلُواْ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِهِۦ) ئایەتـەکانی خـوا بەسـەر خەڵکـدا بخوێننەوە، واتە ئێمە یەکەمین شتێك کە دەیکەین لەگـەڵ دەوروبەرمانـدا ئەوەیـە کە لە قورئـان شـارەزایان بکـەین، ئایەتـەکانی خـوای پـەروەردگاریان بـە گوێـدا بدەین، وە بۆیان بخوێنینەوە و تێیان بگەیەنین، کـە خـوا چـی لێ داوا کـردوون،

ئەو فەرمایشتەی كە خوا ناردوویەتی چی تێدایە، دەبێ بۆ خەڵك ڕۆشن بكرێتەوە.

جا لێرەدا مەبەست لە (خوێندنەوەی ئایەتەكانی خوا) تەنیا ئەوە نیە كە قورئان بخوێنرێتەوە، بەڵكو مەبەست ئەوەیە كە ئەو كەسانەی قورئانیان بەسەردا دەخوێنیەوە بەرچاویان ڕۆشن بكەیەوە و بە نێوەڕۆكی قورئانیان ئاشنا بكەی، ئەگەرنا خۆ تۆ لەكاتێكدا دەقێك بەسەر كەسێكدا دەخوێنیتەوە كە لێی شارەزا نیە و تێی ناگا، خوێندنەوە و نەخوێندنەوەی هەروەك یەكن! كەواتە: مەبەست لە تیلاوەتی ئایەت بەسەر كەسێكدا، ئەوەیە كە بۆی بخوێنیەوە و تێی بگەیەنی و لێی حاڵی بكەی كە ئەو فەرمایشتە چییە؟! بەڵێ بناغەی كاری ئیسلامیی، بریتیە لە ئاشناكردنی خەڵك بە قورئان و تێگەیاندنیان لە ڕاستییەكانی، پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام وای كردوە و ئێستاش و لەمەو دواش هەردەبێ وابكرێ و لە ڕابردووشدا لە دوای پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام، هەركەسێك ویستبێتی لە ڕۆژگاری خۆیدا و لە كۆمەڵگا و دەوروبەری خۆیدا (دین)[1] زیندوو بكاتەوە و بیبووژێنێتەوە و خەڵك بەرەو دینی خوا بێنێتەوە، دەبێ لە قورئانەوە دەست پێ بكات، چونكە (متن)ی دین و ئەساسی دین، بریتیە لە قورئان، وە دیارە سوننەتی پێغەمبەریش علیە الصلاة والسلام تەنیا بریتیە لە ڕوونكردنەوەی قورئان و ڕوونكردنەوەی شێوەی جێبەجێ كردنی قورئان و شێوەی پیادە كردن و جێبەجێ كردنی، ئەوە ئەركی یەكەمە ﴿يَتْلُواْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ﴾.

---

(1) دیارە لێرەدا مەبەستمان لە وشەی (دین) مانا و چەمكە باوەكەیەتی لە كۆمەڵگای خۆمان دا كە بریتیە لە ئیسلام، تاكە ئایین و بەرنامەی ڕاست و دروست و هەق و دەستتێوەرنەدراوی خوا.

دووهمیان: (وَيُزَكِّيهِمْ) تهزكیهیان دهكات:

ئهركی دووهمی پێغهمبهر علیه الصلاة والسلام بریتی بوو له تهزكیه كردنی خهڵك، تهزكیه یانی چی؟ وشهی (تزكية) له (زكاة)هوه هاتوه، (زكا – یزكو) یانی: (نما – ینمو) واته: (گهشهی كرد – گهشه دهكات). بهڵێ وشهی (زكاة) له بنچینهدا به مانـای گهشـهكردن دێ، هـهروهها بـهمانای پـاكیی (طهـارة)یـش دێ، كهواتـه: (تهزكیه) واتـه پاكـسازیی و چاكـسازیی، واتـه: ئـهو ئینـسانه پـاك بكهیـهوه لـه مونكهرات و له ناشهرعیی له ههڵه و پهڵه، چ له ڕووی عهقیده و بیروبۆچوون، چ له ڕووی ئهخلاق و چ له ڕووی عیبادهت و چ له ڕووی ههڵس و كهوتـهوه، پـاكی بكهیهوه بژاری بكهی و له بێزینگی بـدهی و بیپـاڵێوی، ئنجـا چاكـسازیی بكـهی واته: خێر و چاكهی فێربكهی، چونكه دهبێ ههمیشه بژاركردن (تخلية) لـه پـێش ڕازاندنهوه (تحلية)هوه بێ و، دهبێ پاكـسازیی لـه پـێش چاكـسازیی بـێ، كهسـێك كێڵگهیهكی ههیه دهیهوێ نهمامی تێدا بچێنێ، یان تۆوی تێـدا بوهشـێنێ، دیـاره دهبێ پێشتر كێلاَّبی و ئامادهی كردبێ بۆ ئهوهی كه دهیهوێ تێیدا ئهنجام بـدات، جا تۆو تێدا وهشاندنه، نهمام تێدا چاندنه،ههرچـی ههیـه، هـهتا بـژاری نـهكا و ههڵی نهوێـژێرێ و خـاوێنی نهكاتـهوه و نـهیكێڵێ و ئامـادهی نـهكات، نـاگونجێ كارهكهی تێدا ئهنجام بدات.

كهواته: ههمیشه دهبێ پاكسازیی له پـێش چاكـسازییهوه بێـت، وهكـو ئـههلی تهزكیـه دهڵـێن: (التخليـة ثـم التحليـة). ئنجـا خـوای پـهروهردگاریش هـهر وای فـــهرمووه، وهك دهفـــهرموێ: ﴿...فَمَن يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى ...﴾ البقرة (256) واته: كهسێك كوفر به طاغووت بكات و

ئیمان بە خوا بێنێت ئەوە دەستی بە قوڵفەیەکی قایمەوە گرتوە. لە پێشدا دەبێ مرۆڤ کوفر بە طاغووت بکات و دەست بەرداری بێ، ئەوجار ئیمان لە دڵی دا جێگیر دەبێ، هەروەها وشەی (لا الە الا الله) پێشێ دەبێ (نفي) پەرستراوێتی (ألوهیة) لە غەیری خوا بکرێ، ئنجا تەنیا پەرستراوێتی و تاکە مەعبوودێتی خوا بچەسپێ، بەڵێ دەبێ لە پێشدا بەشمشێری (لا)، ملی هەرچی (إلە) بت و طاغووت هەیە، هەڵبڕێ، ئەوجار ئیمان بە خوا و خوا بەیەکگرتن و یەکتاپەرستی لە دڵ و دەروونیدا جێگیر دەبێ!

کەواتە تەزکیە چ بۆ پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام کە یەکەمین (مُزَكِّي) خەڵك و دەوروبەری خۆی بووە، چ بۆ ئێمە لە بەرانبەر کۆمەڵگای خۆمان دا، ئەوەیە کە بژاریان بکەین لە هەرچی هەڵە و پەڵە و کەم و کوڕیی هەیە کە لەگەڵ ئیسلام دا ناگونجێ، چ پەیوەندیی بە ئیمان و عەقیدە و تێڕوانین و بیروبۆچوونەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە لایەنی عیبادەتیانەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە لایەنی ئەخلاق و ڕەوشتیانەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە لایەنی کۆمەڵایەتیی و سیاسییەوە هەبێ، دەبێ بێنی سەرەتا ئەو خەڵکە بژار بکەی، لە دواییدا بیرازێنیەوە و جوانی بکەی و چاکسازیی تێدا بکەی بەوەی کە خوای پەروەردگار پێی خۆشە، چ لە ڕووی ئیمان و عەقیدەوە، چ لە ڕووی عیبادەت و، چ لە ڕووی ڕەوشت و، چ لە ڕووی مامەڵە و، هەڵس وکەوت و چ لە ڕووی کۆمەڵایەتیی و ئابووریی و سیاسییەوە.

ئەوە ئەرکی دووەمی سەرشانی پێغەمبەر و هەر کەسێکە کە وەدوای پێغەمبەر دەکەوێ علیه الصلاة والسلام، یان خۆی بە هەڵگری قوڕئان دەزانێ.

سێیەمیان: (وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ)

چوارەمیان: (وَٱلْحِكْمَةَ)

هەندێك وایان زانیوە کە کتێب لێرەدا بە مانای قورئانە، بەڵام بە تەئکید ئـەوە وا نیە، چونکە پێشتر باسی قورئان رابورد، لە رستەی: (يتلو علـيهم آياتـه) دا، چونکە ئایەتەکان بریتین لە قورئان (ئایەتەکانی قورئان)، کەواتە لێرەدا مەبەست لە (کتاب)، دەبێ شتێکی دیکە بێ، وە هەندێك گوتوویانە مەبەست لـە (حکمـة) سوننەتی پێغەمبەرە علیه الـصلاة والـسلام، بـەڵام ئـەوەش وانیـە، چـونکە خـوای کاربەجێ –جلَّ شأنُه– بەیانی کردوە کە حیکمەت دەدات بە هەندێك کەس جگە لە پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام، وەك دەفـەرموێ: ﴿يُؤْتِى ٱلْحِكْمَةَ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُؤْتَ ٱلْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا ...﴾ البقرة (269) واتــە: حیکمــەت بەهەر کەسێك دەدات کە بیەوێ، وە هەرکەسێك حیکمـەتی پـێ بـدرێ، خێـر و نیعمــەتێکی زۆری پێـدراوە، وە لـە بـارەی (لوقمـان)ەوە کـە پێغەمبــەریش نیــە فەرموویــەتی: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ ...﴾ لقمـان (12) واتــە: وە بێگومــان حیکمەتمان بە (لوقمان) بەخشی بوو.

کەواتە: لێرەدا حیکمەت بە مانای سوننەتی پێغەمبەر علیه الـصلاة والـسلام وە کیتاب بـە مانـای قورئـان نیـە، ئـەدی بـەمانای چـیین ؟! لـە وەڵامـدا دەڵـێین: (کتاب) بە مانای شەریعەتە، واتـە: ئـەو یاسـا و دەسـتوور و حوکمانـەی کـە لـە قورئاندا هەن، ئێمە دەبێ ئەو حوکم و یاسا و دەستوورانە فێری خەڵك بکەین.

(حكمة)یش ئەو ئەدەب و ڕەوشت و ئەخلاقە بەرز وجوان و ئەو خەسڵەتە بەرزو پەسەندانەن کە لە قورئاندا هەن، دەبێ فێری خەڵکیان بکەین، یانی: دوای ئەوەی کە خەڵکت لە دین شارەزا کرد و قورئانت تێگەیاندن، ئەوجار دەبێ بێنی تەزکیەیان بکەی.

بەڵێ خوشك و برایانی خۆشەویستم! کتێبی ناوازە و بەپێز و بەرز و بەڕێزی خوا عزّوجلّ، بەهەر ئەندازەیەك كە ئینسان لێی نزیك دەبێ و لێی تێدەگات و كارلێكی لەگەڵ دەكات، پاكسازیی دەكات و چاكسازییشی دەكات، بەمانای فراوان و گشتگیری پاكسازیی و چاكسازیی. هەر بۆیەش (عائشة) خوا لێی ڕازی بێت، كاتێك كە پرسیاری لێ كرا دەربارەی ڕەوشت و و هەڵس و كەوتی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام گوتی: (كانَ خُلُقُهُ القُرآن) رواه مسلم، واتە: ڕەوشتی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام هەڵس وكەوت و ڕەفتاری قورئان بوو، واتە قورئان چی دەفەرموێ، وای دەكرد.

ئنجا دوای ئەوەی كە هەڵگری قورئان، دەوروبەرەكەی كارلێك پێ دەكات لەگەڵ قورئاندا و، پاكسازیی و چاكسازیی تێدا ئەنجام دەدات و، وایان لێدەكات كە پاك و چاك بن، ئەمجار دێنێ و ئەو حوكم و یاسا و دەستوورانەی كە قورئان گرتوونیە نێو خۆی لە هەموو لایەنەكانی ژیاندا، چ پەیوەندییان بە لایەنی خێزانییەوە هەبێ، چ بەلایەنی كۆمەڵایەتییەوە، چ بە لایەنی ئابووریی و سیاسەت و دەوڵەتدارییەوە، دێنێ ئەو یاسا و دەستوورانەیان فێر دەكات، تاكو بەپێی ئەو حوكم و دەستوورانەی قورئان بەڕێوە بچن، هەروەها (حیكمەت)یشیان فێر دەكات، حیكمەتیش ئەو ئەدەب و ڕەوشت و سیفەتە بەرز و جوانانەن كە

قورئان فەرموونی، بۆیەش گوتمان مەبەست لە (کتاب) لێرەدا ئەوەیە، چونکە دیارە پێشتر باسی ئایەتان تێپەڕیوە، کەواتە: لێرەدا مەبەست لە (کتاب) لایـەنی بەرنامەیی و یاسایی قورئان و سوونەتە کە ژیان و گوزەرانی کۆمەڵگای پێ ڕێك دەخری، وە بۆیەش (حکمة)مان وامانا کـرد، چـونکە خـوای بـەرز لـە سـوورەتی (الإسراء)دا دوای ئەوەی زیاتر لە (20) ڕەوشتی بـەرز و پەسـەند و جـوان بـەیان دەکات، لـەو شـوێنەوە کـە دەفـەرموێ: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا﴾ الإسراء (23) لەوێرا پێدادێ، تاکو لە کۆتایی ئەو ئایەتانەدا دەفـەرموێ: ﴿ذَٰلِكَ مِمَّآ أَوْحَىٰٓ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلْحِكْمَةِ﴾ الإسراء (39).

کەواتە: (حیکمەت) واتە ئەو ئەدەب و ڕەوشـتە بـەرز و جوانانـەی کـە دەبـێ تاك و کۆمەڵ خۆیانیان پێ برازێننەوە. کەواتە: ئەرکی هەڵگری قورئـان، ئـەرکی کەسێك کە لە قورئان تێگەیشتوە، ئەوەیـە کـە ئایەتـەکانی خـوا بەسـەر خەڵکـدا بخوێنێتەوە و تێیان بگەیەنێ، ئەمجار دوایی هەوڵ بـدات و کاریـان لەسـەربکات کە هەر کامێکیان لەسەر ئاستی شەخسیی خـۆی خـاوەنی کەسایەتییەکی پـاك و چاك بێ، پاشان لەسەر ئاستی نێو خۆیان وەکو کۆمەڵگا هەوڵیان لەگـەڵ بـدات و وایان لێ بکات کە یاساکانی قورئان لە نێو خۆدا جێبەجێ بکەن و بـە ئـەخلاق و سـلووکی بـەرز و جـوان و ئـەدەب و ڕەوشـتی بـەرز و پەسـەندی کـە قورئـان دەفەرموێ، پێکەوە مامەڵە بکەن و لەگەڵ دەورو بەریاندا ڕەفتار بکەن.

ئینجا ئاشکراشە مرۆڤی مسوڵمان و کەسێك کە هەڵگری قورئانە، بـۆ ئەنجامـدانی ئەو چوار ئەرکە کە بریتین لە: خوێندنەوەی ئایەتـەکانی خـوا و تەزکیـە کردنـی

دەوروبەر و كۆمەڵگا و كتێب و حیكمەت فێركردنیان، بەو چەمك و واتایەی كە باسمان كرد، دەبێ هەر شێوازێكی شەرعیی بگرێتە بەر كە بۆی دەگونجێ، دیارە شێوازی كاركردنیش لە شوێنێكەوە بۆ شوێنێك، لە كاتێكەوە بۆ كاتێك و لە قۆناغێكەوە بۆ قۆناغێك و لە كۆمەڵگا و ژینگەیەكەوە بۆ كۆمەڵگا و ژینگەیەكی دی دەگۆڕێ، لەبەرئەوە دەڵێین: لە ئیسلامدا دەبێ ئامانجەكان چەسپاو و نەگۆڕ بن، بەڵام ئامراز و شێوازەكان كە ئامانجەكانیان پێ وەدەست دێنین، دەبێ هەمیشە نوێكاریی و تازەگەرییان تێدا هەبێ و نابێ چەقبەستووبێ لەسەر شێواز و ئامرازێك لە شێواز و ئامرازەكان، بۆ نموونە: پێش ئەوەی تەكنۆلۆجیا ئاوا بەرەو پێش بچێ و هۆیەكانی ڕاگەیاندن بەو شێوەیەی ئێستا گەشە بكەن، ئەو ئامرازانەی كە ئێستا هەن، كەناڵەكانی ڕاگەیاندن وەك: تەلەفزیۆن، ڕادیۆ، ڕۆژنامە، گۆڤار، ئینتەرنێت، ئەوانە كاتی خۆی نەبوون، بۆیە پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام، وە هەروەها زانا و پێشەوایانمان، بەو ئامراز و شێواز و هۆكارانەی كە دەستیان پێیان گەیشتوە، كاری خۆیانیان كردوە، بەڵام ئێمە ئێستاكە لە ئەنجامی ئەوەدا كە ئینسان لە ڕووە ماددیەكەیەوە زۆر بەرەو پێشەوە چووە، زۆر هۆكار و ئامرازی وامان كەوتۆتە بەردەست كە دەتوانین لێیان بەهرەمەند بین، لەسەرمان پێویستە ئەو هۆكار و ئامرازانە بەكاربێنین، چونكە زانایان لەسەر بنچینەیەكی شەرعیی یەكدەنگن، كە دەڵێ: (للوسائل حكم المقاصد) واتە: ئامراز و هۆكارەكان حوكمیان، حوكمی ئامانجە شەرعییەكانە، كەواتە: كاتێك ئامانجێكمان پەكی لەسەر ئامرازێك كەوتوە و بەو ئامرازە نەبێ جێ بەجێ نابێ، ئەوە دەبێ دڵنیابین كە ئەو ئامرازەش كە ئەو ئامانجە شەرعییە پەكی لەسەری كەوتوە، وەك ئامانجەكە فەرزە.

هەروەها بنچینەیەکی دیکەی شەرعیی هەیە، دەڵێ: (ما لایتم الواجب الاّ بـه فهو واجـب): هـەر شـتێك فـەرزێك پـەكی لەسـەر كـەوتبێ ئـەویش فـەرز دەبـێ، لەبەرئـەوە مـسوڵمانان لـە كـاری ئیـسلامیی و پاكـسازیی و چاكـسازیی كردنــی كۆمەڵگاكــەیان دا و گــۆڕینی كۆمەڵگاكــەیان لــە نــەفامیی و ناشــەرعییەوە بــەرەو شەریعەت و بەرەو ئەوە كە خوا لێیان ڕازی بێ، لە هـەموو لایەكـەوە و لەهـەموو بوارەكانی ژیاندا، دەبێ سەرنج بدەن چ ئامرازێك كاریگەرترە و چ هۆكارێك زیـاتر لە ئامانجەكانیان نزیك دەخاتەوە و ئامانجەكانیان بـۆ دابـین دەكـات، لەسـەریان فەرزە كە ئەو ئامراز و هۆكارانە بەكاربێنن و دابینیان بكەن.

چاكترین شێوازی چاكسازیی كۆمەڵگا

ئنجا لە كۆتایی ئەم وانەیەشدا دەڵێین: لە ڕاستی دا گـەورەترین هۆكـار، یـان چاكترین شێواز بۆ ئەوەی ئینسان كاربكاتە سەر دەوروبەری خۆی، ئەوەیە كە بـە زمـانی حـاڵ و كـردار ئـەو خەڵكـە بـدوێنێ و ئیـسلامیان تێبگەیـەنێ، واتـە: ئیسلامەتیی لەخۆیدا بەرجەستە بكـات، واتـە: ئەگـەر دەتـەوێ خـەڵك ئیمـان و عەقیدەی ئیسلامییت لێ وەربگرێ، لە پێشدا بۆ خۆت ئیمان و عەقیدەی ئیـسلامی لە خۆتدا بەرجەسـتە بكـە، وە ئەگـەر دەتـەوێ خـەڵك عیبادەتـت لێـوە فێربـێ، بۆخۆت لـە پێـشدا خواپەرسـت (عابـد) بـە، وە ئەگـەر دەتـەوێ خـەڵك ئاكـار و ڕەوشتی ئیسلامییت لێ فێربێ، لە پێشدا بـۆ خـۆت خـۆت بڕازێنـەوە بـە ئاكـار و ڕەوشتی ئیسلامیی، وە ئەگەر دەتەوێ خەڵك ئیخلاص و دڵسۆزیی و هەر شـتێكی دیكەی باشت لێوە فێربێ، لە خۆتی دا بێنە دی، بـەكورتی: بـە زمـانی حـاڵ و كردار خەڵك بدوێنە! بە تەئكید زمانی حاڵ و كردار زۆر زمانێكی ڕوون و ڕەوانە،

هەموو کەسێك لێی حاڵی دەبێ، هەر بۆیە گوتراوە: (عمل رجل في ألف رجل، أبلغ من قول ألف رجل في رجل) واتە: کردەوەی پیاوێك لەسەر هەزار پیاو، کاریگەرترە لە قسەی هەزار پیاو لەسەر پیاوێك.

بەڵێ ئینسان بە کردەوە و ڕەفتاری، بە هەڵوێست و بە ئاکاری، دەتوانێ کاربکاتە سەر خەڵکێکی زۆر، بەڵام بەڕاستی هەر قسە بێ و کردەوەی لەگەڵدا نەبێ و مامەڵە و ڕەفتار و هەڵوێستی لەگەڵ دا نەبێ، هیچ کەس بە پوولێك نایکڕێ، چونکە خەڵك تەماشا دەکات، دەڵێ: ئەو ئینسانە کە قسەی باش دەکات، ئەگەر بۆخۆی قەناعەتی بە قسەکانی بووایە، دیارە لە پێشدا بۆخۆی ڕەفتاری پێ دەکردن، کەواتە: کە بۆخۆی بەو شێوەیە ڕەفتار ناکات، دیارە لە پێش هەموو کەسدا بۆخۆی قەناعەتی پێیان نیە!

بەڵام وریابن لێرەدا مەبەست ئەوە نیە تۆ بڵێی: بۆ ئەوەی تەئسیر لە خەڵك بکەین، با خۆمان چاك بکەین، نەخێر، لە ڕاستی دا خۆ چاککردن لە ڕووی ئیمان و عەقیدەوە، لە ڕووی عیبادەتەوە، لە ڕووی ئاکار و ڕەوشتەوە، لە ڕووی هەڵس و کەوت و مامەڵەی شەرعییەوە لەگەڵ خەڵك، خۆی لە خۆیدا مسوڵمانەتیی و بەندایەتیمان بۆ خوا ئەوەیە کە لە زاتی خۆمان دا پابەند بین بە شەریعەتەوە، جا لە بەرەکەتی پابەندیی خۆمان بە شەریعەتەوە، خەڵکیش شیرینایەتی ئەو دینداریی و مسوڵمانەتیی و ئیسلامەی لە دڵی دا دەچەسپێ، بەڵام بە مەرجێك بۆخۆمان دینداریيەکەمان دینداریيەکی ڕاست و ڕێك و پێك بێ، بەو شێوەیەی کە خوا سبحانە و تعالی فەرموویەتی و پێغەمبەر صلی اللّٰه علیه وسلم کردوویەتی، واتە: دەبێ ئێمە دڵنیا بین، کە هەر کاتێك دەوروبەر و کۆمەڵگا ئەگەر بەڕاستی لە حەق بگەڕێ، هەر کاتێك ئیسلامی بەشێوەی ڕاستەقینەی

خۆی لە مسوڵمانانداندا بکەوێتە بەرچاو، ئەوە بە تەئکید ئەو کۆمەڵگا و خەڵك و دەوروبەرە، کەم تا زۆر دەکەوێتە ژێر کاریگەرییـەوە، چـونکە خـوای پـەروەردگار هەموو ئینسانەکانی لەسەر فیترەتی خواپەرستیی خوڵقاندوە، کاتێك مـرۆڤ ئـەوەی کە لە دەروونیی دا هەستی پێدەکات لە واقیعی دەرەکیی دا دەیبینێ، دەڵێ: ئەوە هەمان شتە کە من لە دڵمدا هەیە، ئـاخر کـێ هەیـە کـە خۆشـیی لـە ڕاسـتگۆیی نەیەت؟ یان کـێ هەیـە مرۆڤـی ئـازای خۆشـنەوێ؟ یـان بابـای سـەخیی خـۆش نەوێ؟! بێگومان هەموو کەس ئەوانەی خـۆش دەوێـن، بۆچـی؟ چـونکە خـوا لـە فیترەتـی ئینـساندا ئـەو شـتانەی دانـاوە و بـە شـتی چـاکیان دەزانـێ، وە بـە پێچەوانەوە هەموو کەس ڕقی لە درۆیە، ڕقی لە فرت و فێڵە، ڕقی لە دڵ ڕەقییە، ڕقی لە ستەمە، ڕقی لە خراپەیە، بۆچی؟ چـونکە لـە فیترەتـی ئینـساندا وایـە و مرۆڤ بە سروشت کەیفی لە چاکە و خێرە و ڕقی لە شەڕ و خراپەیە.

جـا ئەگـەر بێتـو ئێمـە بـەو شـێوەیە کـە ئیـسلام دەڵـێ لەگـەڵ خۆمـان و دەوروبەرماندا مامەڵە بکەین، وە ئیسلام لە خۆماندا بەرجەستە بکەین، بۆ ئەوەی کە خوا لێمان ڕازی بێ، بە تەئکید ئەو ئیسلام لە خـۆدا بەرجەسـتەکردنە و ئـەو ئیسلام لەخۆدا ڕەنگ پێدانەوەیە، باشترین شێواز و باشترین ڕێبازە بـۆ بانگـەواز و تەزکیە کردنی خەڵك، وە بۆ ئاشنا کردنیان بە دینی خوای پەروەردگار، کە وەکو گوتمان ئەوە ئەرکی هەرە گرنگ و سەرەکی پێغەمبەری خوا صلى الله عليـه وسـلم بووە، کە یەکەمین هەڵگری قورئان بووە، وە ئەرکی سەرشانی هەر کەسێکیشە کە خۆی بـە شـوێنکەوتەی پێغەمبـەر دەزانـێ، وە خـۆی بـەوە دەزانـێ کـە ئـەویش شوێنکەوتووی قورئان و هەڵگری قورئانە.

خوای بەخشەر لەو کەسانەمان بگێڕێ کە لە پێشدا خۆیان بە کتێبی خوا تەزکیە دەکەن و لە ڕاستییەکانی قورئان شارەزا دەبن و پێیان ئاشنا دەبن، پاشان تەوفیقی ئەوەشیان دەدا کە دەوروبەریشیان تەزکیە بکەن بە قورئان و ئاشنایان بکەن بە ڕاستییەکانی قورئان، وە بەهۆی پابەندیی بە ڕەوشت و یاساکانی قورئانەوە، کۆمەڵگا و دەوروبەرەکەیان بەو شێوەیە لێبکەن کە ڕاست بێت پێیان بگوترێ: کۆمەڵگایەکی مسوڵمان و میللەتێکی خاوەن ئیمان.

و صلى الله على محمد و على آله و صحبه أجمعين

والحمد لله رب العالمين.

وانەی حەوتەم

هەنگاوی حەوتەم: چاكسازیی و حوكمڕان كردن (الإصلاح و التحكیم)

الحمد لله رب العالمين وصلى الله تعالى وسلم و بارك على حبيبنا وشفيعنا محمد و آله أجمعين.

خوشك و برایانی بەڕێز و خۆشەویست !

ئەم وانەیەمان وانەی حەوتەم و كۆتاییە لە زنجیرە وانەی: ((چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!)). جا ئێمە چەند جارێك لە وانەكانی ڕابردوودا باسمان كرد، كە ئێمە بۆ چۆنیەتی هەڵس وكەوتكردنێكی شەرعییانەی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا، حەوت هەنگاومان دیاری كردوون، یان حەوت قۆناغ، كە پێنج لەو قۆناغ و هەنگاوانە تایبەتن بە مرۆڤەوە وەكو تاك، كە دەبێ وەكو تاكێك ئەو پێنج هەنگاوانە بنێ بۆ ئەوەی هەڵس و كەوتێكی ڕاست و دروست لەگەڵ قورئاندا بكات، دووانیشیان كە هی شەشەم و حەوتەمن، واتە وانەی ڕابردوو و ئەوەی ئێستامان پەیوەندیان بە دەرەوەی ئینسانەوە هەیە و ، لە دەرەوەی بازنەی خود (ذات) دان. جا پێنج هەنگاوی یەكەم، كە لە بازنەی ئینسان خۆیدا كورت هەڵدێن، بریتی بوون لە:

هەنگاوی یەكەم: ئەدەب نواندن و بە گەورە و بەرز گرتنی قورئان.

كە ئەوەش وەك باسمان كرد ئینسان هەتا ئیمانی بە خوا زیاتر بێ، هەتا لە خوا نزیكتر بێ، وە هەتا ئیمانی بە قورئان زیاتر بێت و زیاتر لێی تێ بگات و

لێی نزیکتر بێ، بە تەئکید زیاتر لەبەرامبەریدا بـە ئـەدەب دەبـێ بـە بـەرزو گەورەی دەگرێ و خۆشی دەوێت و لە لای پایەبەرز و بەرێز دەبێ.

هەنگاوی دووەم: بریتی بوو لە: خوێندنی قورئان و گوێ بۆ گرتنی.

هەنگاوی سێیەم: بریتی بوو لە: بیر لێ کردنەوەو لێ وردبوونەوەی.

هەنگاوی چوارەم: بریتـی بـوو لـە: کـارتێکران لـە لایـەنی قورئانـەوە، خـۆت وا لێبکەی کە قورئان کارت تێ بکا و دڵی خۆتی بۆ بکەیەوە و کارلێك (تفاعل)ی لەگەڵ بکەی و لێی بەهرەمەند بی.

هەنگاوی پێنجەم: بریتی بوو لە: شوێنکەوتنی قورئان و مل بۆ کەچکردنی.

(عائشة) دایکی بڕواداران خوای لێی ڕازی بێت دەربارەی عومەر خوا لـەویش ڕازی بێت، دووەمین جێنشینی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام، گوتوویەتی: (کان عمر وقّافًا عند کتـاب الله) واتە: لەکاتێکدا کە کتێبی خوا دەخوێنرایەوە، عومـەر چاك ڕادەوەستا، یانی: یەکێك گوتبای ئەی عومەر ئەوە نیە خـوا وا دەفـەرموێ، یەکسەر ڕادەوەستا و هەڵوەسـتەی دەکـرد. دیـارە (عائـشة) خـوا لێـی ڕازی بێـت دەربارەی عومەر وادەڵێ، لەبەر ئەوە خەسڵەتێکی ئاشـکراو دیـاریبوو، ئەگـەرنا هەموو هاوەڵان (أصحاب) خوا لێیان ڕازی بێ هەر وابوون، وە هـەموو ئینـسانێکی مسوڵمانیش دەبێ هەروا بێ، کاتێك کە فەرمایشتی خوا دێتە پێش، دەبێ ئینسان یەکسەر هەڵوەستە بکـات و بوەسـتێ و بزانـێ خـوا چـی فـەرمووە و چـی لێ داوا دەکات ؟!، بۆ نموونە: لـە (عەبـدوڵڵای کـوڕی عومـەر) خـوا لـە خـۆی و بـابی ڕازیبێ گێڕراوەتەوە: ڕۆژێك ئەم ئایەتەی خوێنـدەوە: ﴿لَن تَنَالُواْ ٱلۡبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَۚ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيۡءٖ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٞ ﴿٩٢﴾﴾ آل عمران، واتـە: نابنـە چـاکەکار

هـەتا لـەو شـتەی کـە خۆشـتان دەویٚ، نەبەخـشن.. دەڵـێ یەکـسەر ئـەو موصحەفەی کە لێی دەخوێند، ویٚکی هێنایەوە و دایخست و چۆوە ماڵێ و هاتەوە دەستی پێکردەوە، یەکێك لێی پرسی: ئەوە چیت کرد، ئەی (عەبدوڵلاّ)؟ گـوتی: ئەوە چووم ئەم ئایەتەم جیٚ بەجیٚ کرد، قاتێـك جلـی چـاکم هـەبوو، چـووم لـە ماڵەوە بەخشیم و ئینجا هاتمەوە، ئەم ئایەتەم جیٚ بەجیٚ کرد، ئنجا ئایەتـەکانی دی دەخوێنم ! بەڵیٚ قورئان بۆیە دەبـیٚ بخوێندرێتـەوە و لێـی تـیٚ بگـەی، تـاکو بەڕاستی شوێنی بکەوی، جا چ لە بواری ڕەفتاری شەخسیی دا، چ لە کاروبـاری سیاسییدا، چ لەبواری کۆمەلاّیەتیی و خێزانییدا... هتـد، لـە هـەموو بوارەکـان دا دەبیٚ هەرچی قورئان فەرموویەتی، بە پێی توانـا شـوێنی بکـەوی و بـۆی گـەردن کەچ بی، ئەوجار مانای وایە تۆ ڕێزت لـە قورئـان گرتـوە و بـڕوات پێـی هەیـە و بەگەورەت گرتوە و خۆشت دەویٚ و لەلات بەرز و بەڕێزە، ئەگەرنا تۆ هەر قورئان بخوێنیتـەوە، بـەلاّم هـیچ کـارت تێنـەکا و هـیچ هەڵوێـستت نـەگۆڕیٚ و شـوێنی نەکەوی و بیر لە ئیش پیٚ کردنی نەکەیەوە، ئەوە وەك ئەوانە وایە کە (أبو حامـد الغزالـي) لەبارەیانـەوە، دەڵـیٚ: ئەوانـەی کـە قورئـان دەخـوێنن، بـەلاّم ئیـشی پێناکەن، لەسەر سەریان دایدەنێن و ماچی دەکەن و لەبەرگیەوە دەیپێچن، بـەلاّم پێیەوە پابەندنین، وەك ئەوە وایە دەسەلاّتدارێك نامەیەك بنێرێت بۆ شوێنێك، بـۆ خەڵکی ولاّتێك، کە کۆمەڵێك تەعلیماتی تێدابیٚ بۆ جێبەجێکردن، ئەوانیش بێـنن ئەو نامەیەی کە ئەو دەسەلاّتدارە ناردوویەتی بێنن بۆنخۆشی بکەن و لەبەرگیـەوە بپێـچن و، لـە شـوێنێکی بـەرزی دانـێن و بڵـێن: ئـەوە نامـەی ئـەو حـوکمڕان و دەسەلاّتدارەیە و، بۆیە دەبیٚ ڕێزی لێبگرین و بۆن خۆشی بکـەین و لـە شـوێنێکی بەرزی دابنێین تۆزی لیٚ نەنیشیٚ! جا (غزالي) دەڵیٚ: بـە تەئکیـد ئـەو حوکمڕانـە

ئەگـەر ئـەوەی پێبگاتـەوە لـە جیـاتی پێخۆشـبوون زۆریـشیان لێ تـووڕەدەبێ و سزاشیان دەدات و دەڵێ: خۆ من بۆ ئەوەم نەناردوە بۆن خۆشی بكەن ئاوا ڕێـزی لێبگرن، بەڵكو ناردوومـە ئیـشی پێبكـەن، ڕێـز لێگرتنەكـەی و ئـەدەب بەرامبـەر نواندنەكەی ئەوەیە كە كاری پێبكرێ.

جا ئەو پێنج هەنگاوانە، هەر مسوڵمانێك كە قورئان دەخوێنێ یان كە قورئـانی بۆ دەخوێندرێتەوە و لە قورئان حاڵی دەبێ، دەبێ ئەو هەنگاوانە لە زاتـی خۆیـدا بنێ و بەم شێوەیە هەڵس و كەوت لەگەڵ قورئاندا بكات.

وە <u>هەنگاوی شەشەم</u>: بریتی بوو لە: تەزكیە پێكردن و فێركردن، بـەڵێ ئینـسانی مسوڵمان هەوڵدەدات دەوروبەرو كۆمەڵگاكەی بە قورئان تەزكیە بكات وپاكسازیی و چاكسازیی بكات و بژاری بكات، لە هەرچـی ناشـەرعیی و غەڵـەت و پەڵـەت و لادان هەیە، جا چ پەیوەندیی بە لایەنی ئیمان و عەقیدە و بیروبۆچوونەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە لایەنی عیبادەتەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بەلایەنی هەڵس و كەوتی شەخسییەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە لایەنی هەڵس و كەوتی خێزانییـەوە هـەبێ، چ پەیوەنـدیی بـە ئـادابی گـشتییەوە هـەبێ، چ پەیوەنـدیی بـە لایـەنی حـوكم و سیاسەتەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بەلایەنی ئیدارییەوە هەبێ، دەبێ هەوڵبدات ئەو دەوروبەرەی خۆی بژار بكات و پاكی بكاتەوە لە هەڵە و ناشەرعییەكان و دواییش بیشیرازێنێتەوە بەوەی كە خوا پێی خۆشە و فەرمانی پێكردوە، ئنجا دوایی لەسەر ئاستی ژیانی كۆمەڵگەش كتێب و حیكمەتیان فێربكات، كـە وەك پێـشتر باسمـان كرد (كتێب) واتە: شەریعەتی خوای كاربەجێ كە ئەویش بەزۆریی هەر لە قورئان دایە، كە ژیانی كۆمەڵ ڕێك دەخات لە هەموو ڕووە كانییەوە، وە (حیكمەت)یـش بریتیە لەو ئەدەب و ڕەفتار و ڕەوشتە بەرزانەی كە قورئان گرتوونیەتە خۆی.

ئێستاش باسی هەنگاوی حەوتەمی ئینسانی مسوڵمان دەکەین بۆهـەڵس و کـەوتی لەگەڵ قورئاندا کە (**چاکسازیی و حوکمڕان کردن**)ە، واتە:

چاك کردنی کۆمەڵگا بە هۆی قورئانەوە و چاکسازیی تێدا کردنی و گۆڕینی بەرەو خێر و چاکە، وە پاشان حوکمڕانکردنی کتێبی خوا بە سەریەوە، ئنجا وەك پێشتریش گوتمان: هەنگاو و قۆناغەکانی یەکەم و دووەم و سێیەم و چوارەم و پێنجەم باس لە هەڵس و کەوتکردنی ڕاست و دروستی تاك لەگەڵ قورئان دا دەکەن، بەڵام هەنگاو و قۆناغەکانی شەشەم و حەوتەم زیاتر پەیوەندییان بە خەڵك و کۆمەڵگای مسوڵمانەوە هەیە بەگشتی و، ئەنجامدانیان پەکی لەسەر کاری بە کۆمەڵ و هەرەوەزیی کەوتوە.

بەتایبەت ئەم هەنگاو وقۆناغی حەوتەمە بە پلەی یەکەم پەیوەستە بە پاکسازیی و چاکسازیی تێدا کردنی دام و دەزگا و دامەزراوەکانی بەڕێوە بردنی کۆمەڵگا لە بوارەکانی سیاسیی و ئابووریی و ئیداریی دا.

ئێستاش بۆ ئەوی چەمك و واتای ئەم هەنگاو و قۆناغی حەوتەم و کۆتاییەی هەڵس و کەوتکردن لەگەڵ کتێبی خوادا لە دڵ و مێشکمان دا ڕوونتر بێت، با تۆزێك چەمك و واتای هەرکام لە (إصلاح) و (تحكيم) ڕوون بکەینەوە:

پێناسه و چۆنیەتی (إصلاح)

وشەی (إصلاح) یەك جار [1] له قورئاندا هاتوه لەسەر زمانی یەكێك له پێغەمبەران كه (شُعیب)ه علیه السلام، كه هەندێك له زانایان به وتاربێژی پێغەمبەران (خطیب الأنبیاء) ناویان بردوه لەبەرئەوەی پێغەمبەرێكی زۆر فەصیح و قسەزان و بەڕێ و جێ بووه، ئەویش كه له سوورەتی (هود)دا دەفەرموێ: ﴿ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنٗاۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أُخَالِفَكُمۡ إِلَىٰ مَآ أَنۡهَىٰكُمۡ عَنۡهُۚ إِنۡ أُرِيدُ إِلَّا ٱلۡإِصۡلَٰحَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُۚ وَمَا تَوۡفِيقِيٓ إِلَّا بِٱللَّهِۚ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ ٨٨ ﴾.

جا دەتوانین بڵێین: وشەی (إصلاح) بەكورتی، واته: چاك كردن، چونكه (إصلاح) لەسەر وەزنی (إفعال)ه و له (صَلح)ەوه هاتوه كه به مانای (چاكبوو) دێ، وه (أصلح) یانی چاكی كرد، كەواته: (إصلاح)ی كۆمەڵگا، یانی صاڵح كردنی و چاككردنی. ئنجا خوای پەروەردگاریش بەڵێنی داوه به هەر میللەتێك چاك (صاڵح) بێت، بیكاته جێنشینی خۆی لەسەر زەوی دونیا و، سەر زەمینی بەهەشتیشی پێ ببەخشێ، وەك فەرموویەتی: ﴿ وَلَقَدۡ كَتَبۡنَا فِي ٱلزَّبُورِ مِنۢ بَعۡدِ ٱلذِّكۡرِ أَنَّ ٱلۡأَرۡضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ ٱلصَّٰلِحُونَ ١٠٥ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَٰغٗا لِّقَوۡمٍ عَٰبِدِينَ ١٠٦ ﴾ الأنبیاء، واته: بێگومان ئێمه لەدوای زەبوور له (ذكر)دا (كه مەبەستی تەوراته) نووسیومانه (واته: ئەو یاسایەی خۆی، هەم لەزەبووردا نووسیوه و هەم له تەوراتیشدا، دیاره له قورئانیشدا هەر بەیانی كردوه)، كه سەر زەمین بەندە

(1) واته: بەم شێوەیه، ئەگەرنا لەگەڵ پێوەلكێنرانی ڕاناو دا، وەك (إصلاحها..) چەند جارێك هاتوه.

چاكەكانم بە میراتی دەگرن (واتە دەستەڵاتی تێدا پەیدا دەكەن و حـوكمڕانیی تێدا دەكەن). هەڵبەتـە لێـرەدا مانـای وشـەی (الأرض) دوو ئیحتیمـالی هـەن، كـە پێكەوەش ناكۆك نین، واتە دەگونجێ لە یەك كاتـدا هـەردووكیان مەبەسـت بـن، یەكەم: كە مەبەست سەر زەمینـی دونیـا بـێ، دووەم: كـە مەبەسـت سـەر زەوی بەهەشت بێت، چونكە خوای زانا و توانا لە قورئاندا بەهەشتیش هەر بە وشـەی (الأرض) ناو دەبات[1].

ئنجا بە تەئكید ئەو بەندانەی كە بۆ خوا چاكن و ئەو كۆمەڵگا و میللەتەی كـە چاكە، خوای باڵادەست هـەم سـەر زەوی دونیایـان تەسـلیم دەكـات، كـە تێیـدا خاوەن دەستەڵات و باڵادەست بن و شەریعەتی خوای تێدا پیادە بكـەن، وە هـەم زەوی بەهەشتیشیان تەسلیم دەكات، بۆ ئـەوەی تێیـدا نیـشتەجێ و سـەقامگیربن. كەواتە: (اصـلاح) یانی: ئەو كۆمەڵگا و دەوروبەرەت وا لێ بكەی شایـستەی ئـەوە بێ كە خـوای كاربـەجێ بیـچەسپێنێ لەسـەر زەویـداو، دەسـەڵاتی بـداتێ، بـەو شێوەیەی كە خوا پێی خۆشە ژیانی خـۆی ڕێـك بخـات و ئیـدارە بكـات لەسـەر زەوی، چونكە مرۆڤ داوای لێكراوە و لەسەری پێویست كـراوە كـە بەندایـەتی بـۆ خوا بكات، بەندایەتی بۆ خوا كردنیشی بەوە دەبێ كە بـە پێـی شـەریعەتی خـوا ژیانی خۆی بەڕێوەبەرێ، جا لە ژیانی تایبەتیی و شەخسیی خۆیـدا ئـەوە دیـارە مسوڵمان هەمیشە مولزەمە كە بەو شێوەیەی خوا عزّوجلّ فەرمانی پێكردوە، بژی.

---

(1) وەك فەرموویەتی: ﴿ وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى صَدَقَنَا وَعْدَهُۥ وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ ۖ فَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَـٰمِلِينَ ﴿٧٤﴾ ﴾ الزمر.

وە هەروەها لە ژیانی خێزانیشی دا ئەوەنـدەی دەسـەڵاتی هـەبێ، وە لـە ژیـانی كۆمەڵایەتیشی دا بە هەمان شێوە، بەڵام لە ژیانی كۆمەڵیی دا ئەوە دیـارە كـە بـە تەنیا ناكرێت و دەبێ مسوڵمانان بە هەموویانەوە دەستبار بۆ یەك بگرن وهاوكاریی پێكەوە بكەن، بۆ ئەوەی ژیانەكەیان بەو شێوەیە لێ بكەن كـە خـوا پێـی خۆشـە، چونكە خوای بەبـەزەیی كـە دەفـەرموێت: ﴿ وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ ﴾ الذاريات، هەم چەمك و واتایەكی تاكیی هەیە، واتە: تاك تاكی جنـد و ئینسانەكان خوا بۆیە دروستی كردوون، كە بەندایەتیی بۆ بكەن، وە هەم چـەمك و واتایەكی گشتیشی هەیە، واتە كۆمەڵی جند و كۆمەڵی مرۆڤ، خوا بۆیە دروستی كردوون كە بەندایەتیی بۆ بكەن، جا دیارە بەندایەتییش بۆ خـوا بـەوە دەبـێ كـە ملكەچی شەریعەتی خوا و دینی خوا بن، واتە: بە هەموویان شـەریعەتی خـوای پـەروەردگار بەڕێوەبـەرن، بـۆ ئـەوەی ژیانەكـەیان بـەو شـێوەیەبێ كـە خـوا پێـی خۆشە، كەواتە: بەڵێ یەكێك لە ئەركەكانی هەڵگری قورئان بریتیە لە چـاككردن (إصلاح)ی كۆمەڵگا و دەوروبەری، دیـارە ئـەویش پـاش ئـەوەی كـە خـۆی چـاك (صالح) كرد، چونكە ئەوەی چاك (صالح) نەبێ چاكسازیی (إصلاح)ی پێناكرێ، زانایان گوتوویانە: چاككردنی خەڵك بریتیە لە باجی چاككردنی خۆت (الإصـلاح ضريبة الصلاح) بەڵێ: (فاقـد الـشيئ لا يعطيـه)، كەسـێك بۆخـۆی شـتێكی نـەبێ ناتوانێ لێی ببەخـشێ، كەسـێك سـێوی نـەبن، نـاتوانێ سـێوان بداتـە خـەڵكی، كەسێك بۆخۆی چاك نەبێ، چاكسازیی پێ ناكرێت و، كەسـێك بۆخـۆی ڕاسـت نەبێ خەڵكی پێ ڕاستە ڕێ ناكرێ و، كەسێك بۆخـۆی لـە خـوا نزیـك نـەبێت، خەڵكی پێ لەخوا نزیك ناكرێتـەوە، ئـەوە خـاڵێكی زۆر گـرنگ و بنـچینەییيە كـە بزانین ئێمە بەئەندازەی ئەوەی كارمان لەخۆمان كردوە، كار لە خـەڵك دەكـەین،

تەماشـا بکـەن! ئاسـنێکی ڕەش و سـارد و ڕەق دەخرێتـە نێـو کوورەیـەکی ئاگرەوە، ئەو ئاگرە ئاسنەکە وەکو خۆی لێ دەکات، ڕەنگی وەکو ڕەنگی وی لێ دێ و گەرمی دەکات وەکو خۆی، واتە: ئاگرەکە سیفەتەکانی خۆی لەسەر ئەو ئاسنە ڕەقە پەیدادەکات، بۆچی ؟ چونکە بۆخۆی کاریگەریی هەیە و سیفەتەکانی خۆی نەقلْ دەکات بۆ شتێك کە خراوەتە نێوی!

دیارە یەکێك لە حیکمەتەکانی هاتنی ئایەتی: ﴿ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَٰغًا لِّقَوۡمٍ عَٰبِدِينَ ﴿١٠٦﴾ ﴾ الأنبیاء ، واتە: بێگومان لەمەدا پەند هەیە بۆ خواپەرستان، بەدوای ئایەتی: ﴿ وَلَقَدۡ كَتَبۡنَا فِي ٱلزَّبُورِ مِنۢ بَعۡدِ ٱلذِّكۡرِ أَنَّ ٱلۡأَرۡضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ ٱلصَّٰلِحُونَ ﴿١٠٥﴾ ﴾ دا هەرئەوەیە کە بزانین: چاکبوونمان بەرهەمی بەندایەتیی کردنمانە بۆ خوا سبحانه وتعالى، بۆیە ئەگەر بمانەوێ (صالْح) بین دەبێ هەولْبدەین (عابید) بین!

بەڵێ بەڕاستی مرۆڤ بە ئەندازەی ئەوە کە کاری لە خۆی کردوە، کاریـشی پـێ لە خەڵکی دەکرێ و ئەوەی کە ئیمانی چاکی هەبێ، دەتوانێ خەڵك بەرەو ئیمـان بێنێ و ئەوەی کە ڕەوشتی بەرز و جوان بێ، دەتـوانێ ڕەوشـتی خـەڵکیش جـوان بکات و ئەوەی هۆشیار بێ و لـە دیـن حـاڵی بـووبێ، دەتـوانێ خـەڵکیش حـاڵی بکات و...هتد، بەڵام بەڕاستی ئەگەر ئینسان ئەو سیفەتانەی تێـدا نـەبن، ئـەوە قسەی ڕووت هیچ نیە و، وەکو دەڵێ: (ئاسنی سارد بە فوو گەرم نابێ).

بەڵێ بەڕێزان!

چاککردنی کۆمەڵگا کە گەورەترین ئـەرکی سەرشـانی هـەڵگرانی قورئـانـە و لـە هەموو ڕووەکانەوە خەم لە کۆمەڵگا و میللەت و دەوروبەریان دەخۆن و هەوڵدەدەن، کۆمەڵگا و دەوروبەریان بەو شێوەیە لێ بکەن کە قورئان فەرموویەتی.

ئێستاش با سەرنجێکی ئەو ئایەتانە بدەین کە لە سیاقی ئەواندا ڕستەی: ﴿إِنۡ أُرِيدُ إِلَّا ٱلۡإِصۡلَٰحَ﴾ هاتوە:

﴿۞ وَإِلَىٰ مَدۡيَنَ أَخَاهُمۡ شُعَيۡبٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ وَلَا تَنقُصُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَۖ إِنِّيٓ أَرَىٰكُم بِخَيۡرٖ وَإِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٖ مُّحِيطٖ ﴿٨٤﴾ وَيَٰقَوۡمِ أَوۡفُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيۡكُم بِحَفِيظٖ ﴿٨٦﴾ قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأۡمُرُكَ أَن نَّتۡرُكَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوۡ أَن نَّفۡعَلَ فِيٓ أَمۡوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُاْۖ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلۡحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنٗاۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أُخَالِفَكُمۡ إِلَىٰ مَآ أَنۡهَىٰكُمۡ عَنۡهُۚ إِنۡ أُرِيدُ إِلَّا ٱلۡإِصۡلَٰحَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُۚ وَمَا تَوۡفِيقِيٓ إِلَّا بِٱللَّهِۚ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾﴾ هود.

واتە: وە بۆ لای گەلی مەدیەن شوعەیبی برایانمان نارد، گوتی: ئەی گەلەکـەم خوا بپەرستن جگە لەو پەرستراوێکی دیکەتان نیە! وە کەمیی لە پێوان وکێشان دا مەکەن من دەبینم وەزعتان (ژیان و گوزەرانتان) باشە، بـەڵام لـە ئـازاری ڕۆژێکـی ئابڵووقەدەر لێتان دەترسم! وە ئەی گەلەکەم پێوان و کێشان دادگەرانە بکـەن، وە شتی خەڵکی بە سووك سەیر مەکـەن، وە لەسـەر زەمـین دا هـەوڵی خراپـەکاریی

مەدەن! پاداشتی نەبڕاوەی خوا (لە دنیا) چاکترە بۆتان، وە مـن پـارێزەر نـیم بەسەرتانەوە (کە نەهێڵم لابدەن).

گوتیان: ئەی شوعەیب ئایا نوێژەکەت فەرمانت پێدەکات کـە واز لـەوە بێـنین کە باب و باپیرانمان دەیانپەرست، یان بە کەیفی خۆمان تەصـەڕڕوف لـە مـاڵ و سامانی خۆماندا بکەین؟! بەڕاستی تۆ هێدیی و مەند و سەرڕاستی!

گـوتی: ئـەی گەلـەم! ئـەدی ئەگـەر مـن لەلایـەن پەروەردگارمـەوە لەسـەر بەڵگەیەکی ڕۆشن بم (هەر دەبێ بـە قـسەم نەکـەن؟!) وە خـوا لەلایـەن خۆیـەوە بژیوێکی باشی داومێ و ناشمەوێ پێچەوانەی ئەوە بجووڵێمەوە کە لێتانی قەدەغە دەکەم، جگە لە چاکسازیی بە پێـی توانـام مەبەسـتێکی دیکـەم نیـە، یارمـەتیش بەس لە خوا دەخوازم، پشتم هەر بەوی بەستوە و تەنیا بۆ لای ویش دەگەڕێمەوە.

وەك دەبینین شوعەیب سەلامی خوای لێ بێ کە لەمیانەی قسەکانی دا خـۆی بە چاکساز (مصلح) ناودەبات و بەڕاشکاویی ڕایدەگەیەنێ کە جگە لە چاکـسازیی (إصلاح) کردنی گەل و کۆمەڵگایەکەی هـیچ ئامـانج و مەبەسـتێکی دیکـەی نیـە. سەرەتای پـەیام و بانگەوازەکـەی بـە: ﴿يَـٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥ﴾ دەسـت پێـدەکات! کەواتـە: بـەردی بناغـە و یەکـەمین هـەنگاوی چاکـسازیی ڕاستەقینە لـە ئیمـان و عەقیـدە و لـە چەسپاندنی خـوا بەیـەکگرتن (توحیـد) دا بەرجەستەیە، بەڵێ بۆ ڕاستکردنەوەی هـەر کۆمەڵگایـەکی لار و لادەر، پێویـستە خاڵی دەستپێك و وەرچەرخان، ئیمان و خوا بەیەکگرتن بێ، ئەگەرنا بـە تەئکیـد ئەوەی کە ناوی لێدەنرێ چاکسازیی (إصلاح) جگە لە پینە و پـەڕۆکردنی واقیعـی نەفامییانەی کۆمەڵگا چیدی نابێ!

ئنجا شوعەیب سەلامی خوای لێ بێ، پاش ڕاگەیاندنی خوا بەیەكگرتن (توحید) چوار شتی دیكە بە گەلی مەدیەن ڕادەگەیەنێ، بە واتایەكی دیكە: پاش ڕاگەیاندنی بڕگەی یەكەمی بەرنامە چاكسازییەكەی، چوار بڕگەی دیكەشیان دەخاتە پێش چاو:

1. ﴿ وَلَا تَنقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ ﴾

2. ﴿ وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ﴾

3. ﴿ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ ﴾

4. ﴿ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴾

لە بڕگەی یەكەم دا ڕێگرییان لێ دەكات لە فێڵ و خیانەت لە پێوان و كێشان، واتە: كاتێك كە شت بۆ خەڵك پێوانە دەكەن و دەكێشن، وە لە بڕگەی دووەم دا فەرمانییان پێدەكات كە بە شێوەیەكی دادگەرانە پێوان و كێشان ئەنجام بدەن، چ بفرۆشن چ بكڕن! لە بڕگەی سێیەمیش دا شتی خەڵك بە كەم سەیركردنیان لێ قەدەغە دەكات، كە هەم شتی مەعنەویی و هەم ماددییش دەگرێتەوە، وە لە بڕگەی چوارەم دا ڕێگریی و جەردەیی و خراپەكارییان لێ قەدەغە دەكات، بەمجۆرە بەرنامە چاكسازییەكەی، لایەنەكانی: ئیمان و ئەخلاق و ئابووریی و كۆمەڵایەتیی و سیاسی، دەگرێتەوە!

بەڵام با بزانین گەلەكەی دەڵێن چی و چۆنی وەڵام دەدەنەوە؟! ﴿ قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ ﴾ دەڵێن ئەی شوعەیب! ئەوە نوێژەكەت وات لێ دەكات ئەوەی باب و باپیرانمان

دەیـان پەرسـتن دەسـتیان لێ هـەڵگرین، واتـە: دەسـت لـە مـەعبوود و پەرستراوەکانمان هەڵگرین؟! وە ئایا نوێژەکەت وات لێ دەکات رێگـەمان لێ بگـری کـە بەکـەیفی خۆمـان هـەڵس و کـەوت بکـەین لـەو مـاڵ و سامانەدا کـە لەبـەر دەستمانە؟! وا دیـارە گـەلی شوعەیب بڕوایـان بـە ڕژێمـی سـەرمایەداریی بـووە و بڕوایان بە لیبڕالیزم بووە، کە دەڵێ: تاك ئازادە چی دەکات بێ گوێدانـە ئـەوەی میللەت زەرەر دەکات یان قازانج، دەبێ کۆمـەڵگای (شـوعەیب)یـش بـە زاراوەی ئێستا کۆمەڵگایەکی (لیبراڵ) بووبن، جا دیـارە بەرنامـە و ئـاییـنی خـوا دەڵـێ: نابێ چۆنت پێ خۆشە ئاوا تەسەڕڕوف لە ماڵەکەتدا بکـەی، بـەڵکو دەبـێ چـۆن خوا فەرموویەتی ئاوا بـی، بـەڵام سیـستەمی سـەرمایەداریی دەڵـێ: چـۆنت پـێ خۆشە وا بکە، جا بازرگانیی بە مادده سەرخۆشکەرەکان (مُخَدِّرات)ەوە دەکـەی، بازرگانیی بە چەکی کۆکوژەییەوە دەکەی، چی دەکەی بیکە، گرنگ ئەوەیە سوود و قازانجی زیاتر بکەی و، نابێ گوێ بدەیە ئەوە داخۆ کۆمـەڵگا و میللـەت زەرەر دەکات یان قازانج.

کەواتە: شوعەیب علیە السلام وەکو چۆن ویستوویەتی کۆمەڵگاکەی خۆی لە ڕووی عەقیدیی و فیکرییەوە (إصلاح) بکات، ئاواش ویستوویەتی لە ڕووی ئابووریشەوە چاکیان بکات، هەروەها لە ڕووی ئەخلاقییەوە و لە ڕووی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و..هتدیشەوە، بەڵام ئەوان ڕەخنەی لێ دەگرن و دەڵێن: ئایا نوێژەکەت فەرمانت پێ دەکات کە واز لە پەرستراوەکانمان بێنین و دەست لە بەکەیفی خۆ تەصەڕڕوف کردن لە ماڵ و سامانماندا هەڵگرین؟! جا دیارە ئەم قسەیەی گەلەکەی ئەوە دەگەیەنێ کە دیارە شوعەیب علیە الصلاة والسلام وای لێ

حاڵی كردوون كە نوێژ فەرمان بە ئینسان دەكات كە دەبێ عەقیدەی چاك بێ، لایەنی ئابووری چاك بێ، لایەنی كۆمەڵایەتی چاك بێ، لایەنی سیاسی چاك بێ، دیارە لێی حاڵی كردوون كە نوێژ ئینسانێكی ڕاست و دروست و میللەتێكی ڕاست و دروست پەروەردە دەكات، ئنجا شوعەیب لە وەڵامیاندا دەڵێ: ﴿قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنٗاۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أُخَالِفَكُمۡ إِلَىٰ مَآ أَنۡهَىٰكُمۡ عَنۡهُ﴾ دەڵێ: ئەی گەلەكەم ئەدی ئەگەر من لەسەر ڕێیەكی ئاشكرابم، وە لەسەر بەڵگە و بورهانێكی ئاشكرابم لە لایەن پەروەردگارمەوە، واتە: خۆم بەرچاو ڕوونم لە ڕێی خۆمدا ڕێی خۆم باش دەبینم، خوای پەروەردگار هیدایەتی داوم، بەرچاوی ڕۆشن كردوومەوە، وە خوا ڕزق و ڕۆزییەكی باشیشی داومێ و پێویستم بە پارە و سامانی ئێوە نیە و، بۆیە ناڵێم فرت و فێڵ مەكەن و زوڵم و زۆر مەكەن و خراپەكاریی مەكەن لەڕووی ئابووریی وكۆمەڵایەتیی و...هتد، كە تەماعم لە ماڵتان دا هەبێ، نەخێر من پێویستیم بە ماڵی ئێوە نیە، بەڵام دەمەوێ كۆمەڵگاكەم كۆمەڵگایەكی ساغ و سەلامەت بێ، كۆمەڵگایەكی بەختەوەر بێ و قڕیی و پڕیی تێدا نەبێ، زوڵم و ستەمی ئابووری و سیاسی و كۆمەڵایەتی تێدا نەبێ، ئنجا دوایی دەڵێ: ﴿إِنۡ أُرِيدُ إِلَّا ٱلۡإِصۡلَٰحَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُ﴾ من بەس دەمەوێ چاكسازیی بكەم، واتە: بەس ئامانج و مەبەستم ئەوەیە ئێوە چاك بكەم!! كەواتە: چاككردنی خەڵك ئەوە ماناكەیەتی، دەبێ لە هەموو ڕووەكانەوە و لە هەموو لایەنەكانی ژیانەوە، ئەو كۆمەڵگایە چاك بكرێ، بەڵام ئایا دەبێ لە پێشدا لە كوێوە دەست پێ بكەی؟ هیچ یەكێك لە پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام نیە لەگەڵ میللەتی خۆی دا قسەی كردبێ، مەگەر بەو ڕستەیە دەستی پێكردوە:

﴿يَـٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥ﴾، ئەی گەلەکەم خوا بپەرستن، جگە لەو پەرستراوێکی دیکەتان نیە، هەموویان لێرەوە دەستیان پێکردوە، لە خوا بە یەکگرتنەوە، بەڵێ ئەوە خاڵی دەست پێ کردنی کارە، هەموو پێغەمبەران علیهم الصلاه والسلام وایان کردوە، کە دەبێ لە پێش دا خەڵك خوا بپەرستێ، خۆی بەبەندەی خوا بزانێ، خوا بە پەروەردگار و خاوەن و پەرستراوی خۆی بزانی، تەسلیمی شەریعەت و بەرنامەکەی بێ، دەبێ لەوێوە دەست پێ بکرێ، ئەگەر نا کەسێك کە خوای نەناسیبێ، چۆن بە قسەی شەریعەتەکەی دەکات؟! چۆن وەدوای پێغەمبەرەکەی دەکەوێ؟! هەر بۆیەش ئێستا تەماشا دەکەی کابرا خۆی بە مسوڵمان دەزانێ و دەڵێ خواش دەناسم، پێی وایە ئیمانیشی بە خوا هەیە، بەڵاّم کە پێی دەڵێی ئەوە خوا حەرامی کردوە مەیکە و ئەوە خوا پێویستی کردوە بیکە! ، دەڵێ: کاکە ئەوە بەکەڵکی ئێستا نایەت! ، واتە: خۆی لە خوا بە زاناتر دەزانێ، یان بەرپرسی حیزبەکەی خۆی لە خوا پێ شارەزاترە!! ، بەڵاّم ئایا خوای زانا ئێستای لەبەرچاو نەبووە کە یەك پێغەمبەری ناردوە بۆ هەموو مرۆڤایەتی هەتا دونیا دەبڕێتەوە، وە کتێبێکی ناردوە هەتا دونیا دەبڕێتەوە، خۆ خوای پەروەردگار وەکو چۆن لە قۆناغەکانی پێشوودا بۆ هەر چاخ و سەردەمێك پێغەمبەرێکی دەنارد، بۆ هەر قۆناغێك کتێبێکی دەنارد، خۆ دەیتوانی لەدوای پێغەمبەری کۆتاییش علیه الصلاة والسلام چەند پێغەمبەرێکی دیکە بنێرێ و چەند کتێبێکی دیکە بنێرێ، بەڵاّم کە بەو پێغەمبەرە ئیکتیفای کردوە و فەرموویەتی: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةٗ لِّلنَّاسِ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ٢٨ ﴾ سبأ، واتە: تۆمان نەناردوە مەگەر بۆ ئەوەی موژدەدەر و

ترسێنەر بی بۆ تێكڕای مرۆڤایەتی بەڵام زۆربەی خەڵكی نازانن. كەواتە: دیارە ئەو پێغەمبەرە و ئەو قورئانەی كە بۆی نێرراوە، ئەوەیان لە باراندا هەیە كە ڕێنموونیی هەموو مرۆڤایەتی بكەن و ژیانیان ڕێك بخەن، بەو شێوەیەی كە خوا دەیەوێ لە هەموو بوار و لایەنەكان دا.

پێناسە و چۆنیەتی (تحكیم)

ئێستاش با سەرنجێكی چەمك و واتای وشەی **(تحكیم)** بدەین:

وشەی (تحكیم) بەكورتی: یانی كردنە دادوەر و كردنە حوكمڕان، جا كە ئێمە باسی قورئان دەكەین، لێرەدا مەبەست لە (تحكیم) ئەوەیە كە كتێبی خوا عزّوجلّ بكەینە دادوەر (حكم) و بیكەینە حوكمڕان (حاكم)، وشەی (تحكیم)یش لە قورئان دا هاتوە بە صیغەی: (يُحَكِّمُوكَ)، وە خوای كاربەجێ ملدان و ڕازیبوون بە حەكەمێتی وحوكمڕانێتی قورئانی لە لایەن مسوڵمانانەوە كردۆتە سەنگی مەحەك و پێوەر و تەرازووی مسوڵمانەتیی و ئیمانداریێتییان، وەك فەرموویەتی: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ ﴾ النساء، لێرەدا خوا عزّوجلّ پێغەمبەری خۆی دەدوێنێ و هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتەشمان لە وانەی پێشووتر دا باسكرد و كورتەكەی ئەوەیە كە دوو نەفەر پێكەوە دەمەقاڵێیەكیان بووە و یەكێكیان ئامادە نەبووە كە ئەو كێشەیەی خۆی بەرێتە لای پێغەمبەر علیە الصلاة والسلام و گوتوویەتی دەیبەین بۆ لای یەكێكی دیكە، ئیدی خوای پەروەردگار ئەو چەند ئایەتانەی ناردوونەتە خوار، كە لە ئایەتی كۆتاییاندا فەرموویەتی: ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ

﴿لَا يُؤۡمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ ...﴾ واته: نەخێر هەرچەند ئیددیعای ئیمان دەکەن، بەڵام سوێند بە پەروەردگارت ئیمان ناهێنن هەتا نەتکەنە دادوەریان..

کەواتە: هەر کەسێك بە حوکمێکی خوا ڕازی نەبێ، هەرچەندە لافی ئیمـان و ئیسلام لێ بدات، بڕوادار و مسوڵمان نیە، بەڵێ نوێژێ دەکـات و ڕۆژوو دەگـرێ، بەڵام مادام یـەك حـوکمی خـوا ڕەت دەکاتـەوە، بـڕوادار نیـە، چـونکە خـۆ ئـەو کەسەی کە ئایەتەکەی دەربارە هاتۆتە خوارێ، نەچووە بڵێ بە هیچ شتێکی ئایین و بەرنامەی خوا ڕازی نـیم! بـەڵکو مەسـەلەکە هـەر ئـەوە بـووە کـە کێـشەیەك و گرفتێك لە بەیندا بووە، لایەنێك گوتوویەتی کاکە با بچین بۆ لای پێغەمبەر علیـه الصلاة والسلام، ئەوەی دیکە گوتوویەتی نەخێر با بچین بـۆ لای (کـەعبی کـوڕی ئەشرەف) کە سەرۆکی جوولەکەکانی خەیبەر بووە! کەواتە: کەسێك بـەهیچ لـە شەریعەتی خوا ڕازی نەبێ، هەر بە هیچ ڕازی نەبێ، بە هیچ کام لە حوکمەکان، دیارە ئەوە کافری حەوت جار کافرە، کوفرەکەی هێندا تۆخە و هێندە زەقـە هـەر کۆتایی نیە، بۆچی؟ چونکە ئەگەر خوا جلّ شأنه سوێند بخوات بە پەروەردگارێتی خۆی کە هەرکەسێك بە یەکێك لە حوکمـەکانی مـن ڕازی نـەبێ، لـە یـەکێك لـە کێشەکانی دا ئامادە نەبێ شەریعەتی من بکـا بـە دادوەر و پێغەمبـەری مـن علیـه الصلاة والسلام بکات بە حەکەم، ئەوە ئیماندار نیە، ئەدی کەسێك کـە لـە هـیچ شتێکدا بە شەریعەتی خوا ڕازی نەبێ، حوکمی چۆنە؟ بە تەئکیـد وەکـو گوتمـان ئەوە هەر کافرێکی زۆر سەر سەختە، ئنجا با نوێـژیش بکـات و ڕۆژووش بگـرێ، ئەوە هیچ لە مەسەلەکە ناگۆڕێ، چونکە نوێژ و ڕۆژووی وا هیچ نیە، ئاخر ئەگەر نوێژ و ڕۆژووی ڕاستەقینە بووایە و کاتێك سەر بۆ خوا دەخاتە سەر زەوی، بزانـێ

چ دەكات و كاتێك كە دەڵێ خوایە هەر تۆ دەپەرستم! بزانێ چـی دەڵـێ؟ چـۆن هەڵوێستی وای دەبێ؟ ئاخر ئەگەر هەر خوا دەپەرستێ بۆ بە شەریعەتەكەی ڕازی نیە؟ پەرستنی خوا ئەوەیە مرۆڤ ئەوپەڕی ملكەچیی بۆ خـوا هـەبێ، جـا ئـەوە چ ملكەچییەكە بڵێ ئەی خوایە تۆ دەپەرستم، بـەڵام بەشـەریعەتەكەت ڕازی نـیم؟! مسوڵمانم بەڵام دینی تۆم ناوێ !!

كەواتە (تحكیم)ی كتێبی خوا ئەوەیە كە بیكەیە بە حەكەم و حوكمڕان، واتە: هەر ئەو چارەسەركەر و دادوەربێ بۆ یەكلایی كردنەوەی كێشە و مشت ومڕەكان و بەس ئەویش بەرنامە بێ، چونكە خـوای كاربـەجێ لـە قورئانـدا هـەم خـۆی بـە حەكەم ناو بردوە و هەم خۆیشی بە حوكمڕان ناوبردوە، جـا هەنـدێك لـە زانایـان دەڵێن (حكم) و (حاكم) هەر یەكن، بەڵام وا پێ ناچێ، چونكە (حاكم) واتە: ئەو كەسەی كە بەرنامە دادەنێ، یان حوكمڕانیی دەكات، دیارە خوای بـێ وێنـە بـۆ خۆی حوكمڕانیی ناكات، بەڵام بەرنامەی دانـاوە و پێغەمبەرەكـەی علیـه الـصلاة والسلام حوكمڕانیی كردوە، لە دوای ئـەویش جـێ نـشینەكانی، لـە دوای وانـیش هەركەسێك دەسەڵاتی ئیسلامیی كەوتۆتە دەست، دەبێ حوكمڕانیی بكات بە پێی بەرنامەی خوای پەروەردگار، بەڵام وەكو چۆن خوا حاكمە بـە مانـای بەرنامەڕێـژ (مُشَرِّع)، دیسان حەكەمیشە، خوای پەروەردگار هەردووكیانی فەرمووە، لەبارەی (حاكم) بوونیەوە فەرموویەتی: ﴿ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَحْكَمِ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٨﴾ ﴾ التين، واتـە: ئایـا خوا كاربەجێترینی حوكمڕانەكان نیە؟! دیارە (حاكم) لێرەدا بە مانای بەرنامەڕێژو یاسا دانەرە.

هەروەها لە بارەی (حَكَمْ) بوونییەوە، فەرموویەتی: ﴿ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ ٱلْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا ۚ ﴾ الأنعام (114)، واتە: ئایا غەیری خوا دادوەرێکی دیکە بخوازم ؟! بەڵێ دەبێ بەس خوا دادوەربێ و هەر خوا بۆی هەیە دادوەریی بکا لەکاتی مشت و مڕی نێوان خەڵکیدا: ئەوە هەقیەتی، ئەوە نا هەقیەتی، کەواتە: (تحكیم)ی کتێبی خوا بریتیە لەوەی کە شەریعەتی خوا بکەی بە (حاكیم)، وە بیشی کەی بە (حەکەم)، واتە: بیکەی بە بەرنامەدانەر بۆ ژیانی خەڵك و، بیشی کەی بە دادوەر بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشە و مشت و مڕانەی کە لە نێوانیاندا ڕوودەدەن.

ئینجا با سەیری ئەو سێ ئایەتە بە پێزەی سووڕەتی (المائدة) بکەین، واتە: ئایەتەکانی (48 ، 49 ، 50)، خوا عزّوجلّ فەرموویەتی: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ ﴾ المائدة. واتە: وە کتێب (قورئان)یشمان بۆ تۆ ناردەخوار، کە کتێبەکانی پێش خۆی بەڕاست دادەنێ و بەسەریشیانەوە چاودێرە، دەجا بە پێی ئەوە کە خوا ناردوویەتە خوارێ دادوەرییان لە نێوان دا بکە و مەکەوە شوێن ئارەزووەکانیان و لەو هەقە لامەدە کە بۆت هاتوە، بۆ هەر کامێکتان —لە ئۆممەتان— بەرنامە و ڕێبازێکمان داناوە، وە ئەگەر خوا ویستبای هەمووتانی دەکردە یەك ئۆممەت، بەڵام —بۆیە ئاوا بۆ چەند ئۆممەتێك دابەشی

کردوون– تاکو لەوەدا کە پێی داون تاقیتان بکاتەوە، دەجا پێشبڕکە بکەن لە چاکەکان دا، تێکڕاتان گێڕانەوەتان بۆ لای خوایە، جا هەواڵتان پێدەدا بەوە کە تێیدا کەوتبوونە ڕاجیاییەوە.

هەندێ کەس دەڵێن: جا کوا خۆ خوا باسی ئەوەی نەکردوە کە دەبێ قورئان حەکەم بێ و قورئان بەرنامەی ژیان بێت و دەبێ شەریعەت حاکم بێ؟! بەڵام ئەو مەسەلەیە یەکێکە لە مەسەلە هەرە ڕۆشن و بەڵگە نەویستەکانە لە شەریعەتی ئیسلامی دا، بۆ وێنە تۆزێك سەیری ئەم ئایەتە بکە کە ئێستا هێنامانەوە: خوا جل شأنە دەفەرموێ: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ ﴾ هەڵبەتە ئەم ئایەتە دوای ئەو ئایەتانە هاتوە کە خوا تێیاندا باسی تەورات و ئینجیل دەکات، وە باسی ئەوە دەکات کە تەوراتی ناردوە و ئینجیلیشی ناردوە بۆ ئەوەی هەردووکیان بەرنامە بن بۆ ژیان، تەورات بۆ ژیانی بەنی ئیسرائیل لەسەردەمی (مووسا) دا علیە الصلاة والسلام، ئینجیلیش بۆ ژیانی بەنی ئیسرائیل لە سەردەمی (عیسا) دا علیە الصلاة والسلام، دوای ئەوە دەفەرموێ: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ ﴾، واتە وەکو چۆن تەوراتمان بۆ مووسا نارد، (وشەی تەورات واتە: شەریعەت، بەرنامە، وە وشەیەکی عیبرییە، ئینجیلیش واتە: موژدە)، بە هەمان شێوەش: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ ﴾ بۆ تۆش (ئەی موحەممەد) کە پێغەمبەری ئۆممەتی کۆتایی، پێغەمبەری مرۆڤایەتی تا کۆتایی ژیانی، بۆ تۆش کتێبمان ناردوە بە هەق، (مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ)، ئەوەی لەپێش خۆی دا بووە هەمووی بەڕاست دەزانێ، واتە قورئان پشتگیریی ئەوە دەکات کە: (صحف)ی إبراهیم، تەوراتی مووسا، زەبووری داوود، ئینجیلی عیسا و هەموو کتێبەکانی دیکەی خوا

کە خوا ناوی نەهێناون، وە هەموو پەیامەکانی خوا کە بۆ پێغەمبەرانی ناردوون، هەموویان هەقن، لە ئەسڵ دا هەموویان هەقن، بەڵام ئێستا تەوراتی و ئینجیل و زەبوور دەسکاریی کراون و پڕکراون لە خورافات و شتی ئەفسانەیی، دیارە قورئان پشتگیریی ئێستایان ناکات، بەڵکو پشتگیریی ئەصڵەکەیان دەکات، کە خوا بە هەق ناردوونی، (وَمُهَيۡمِنًا عَلَيۡهِ)، وە بە سەریشیانەوە چاودێرە، چۆن بە سەریانەوە چاودێرە؟ واتە ئێستا ئێمە بەهۆی قورئانەوە دەزانین تەورات چەندی دەستکاریی کراوە یان نەکراوە، ئینجیل چەندی ڕاستە و چەندی ڕاست نیە، ئەو ئینجیلانەی ئێستا هەن چەندەیان دەگونجێ بڵێی: خوا ناردوویەتی، چەندەشی ناگونجێ بڵێی: خوا ناردوویەتی، ئەوە قورئان حەکەمە و چاودێرە بەسەریانەوە، پاشان فەرموویەتی: (فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُۖ) واتە: دەجا تۆ حوکمیان لە بەین دا بکە بەوەی کە خوا ناردوویەتی، خوا چی ناردۆتە خوار ؟ دیارە قورئان، کەواتە: پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام، خوای بێ هاوەڵ مولزەمی کردوە بەوە کە حوکم بە قورئان بکات لە نێو خەڵکی دا، وە لە دوای خۆیشی دیارە ئۆممەتەکەشی دەبێ حوکم بە قورئان بکات، مادام خۆی بە ئۆممەتی ئەو پێغەمبەرە علیه الصلاة والسلام دەزانێ، (وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡحَقِّ) واتە: وەدوای ئارەزووەکانیان مەکەوە، لەو حەقە لانەدەی کە خوا بۆی ناردووی، کەواتە لە بەرامبەر هەقێك دا کە قورئانە، کە خوا بۆی ناردوە چی هەیە؟ بێگومان هەوا و ئارەزوو!! (لِكُلّٖ جَعَلۡنَا مِنكُمۡ شِرۡعَةٗ وَمِنۡهَاجٗا) واتە: بۆ هەر کامێکتان ڕێباز و بەرنامەیەکمان داناوە، (شرعةً) کە بە مانای شەریعەت دێ، واتە: ئەو ڕێبازگەیەی کە خەڵك ئاوی لێوە دێنێ، لێیەوە دەچێتە سەر کانی و

ئاوی لێ هەڵدەهێنجێ و لێوەی دێنێ، (منهاج)یش واتە: بەرنامە و ڕێیەكی ڕۆشن، یانی: بۆ هەر كامێك لە ئێوە، واتە بۆ ئۆممەتی تۆو هەر كامێك لە ئۆممەتانی پێش تۆ (ئەی موحەممەد علیه الصلاة والسلام) ڕێبازێك و بەرنامەیەكمان داناوە و ئەم قورئانەش ڕێباز و بەرنامەی تۆ و ئۆممەتەكەتە، جا ئەگەر دەتەوێ خوا بەبەندەی خۆیت لە قەڵەم بدات و، ئەگەر دەتەوێ بە ئیماندار لە قەڵەم بدرێی، وەدوای ئەو شەریعەت و بەرنامەیە بكەوە كە قورئانە، هەروەها لە ئایەتی ژمارە (49)دا هەمان ڕاستی دووبارە دەكاتەوە و دەفەرموێ:

﴿ وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَٱحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَـٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾ واتە: وە بەوە كە خوا ناردوویەتە خوار حوكمیان لە نێواندا بكە و شوێن ئارەزووەكانیان مەكەوە، وە وریایان بە كە لە هەندێك لەوەی كە خوا بۆی ناردوویە خوار، لات نەدەن، جا ئەگەر هەر پشتیان كردەوە، ئەوە بزانە كە خوا دەیەوێ بەهۆی هەندێك لە گوناهەكانیانەوە سزایان بدات، وە بەڕاستی زۆرێك لە خەڵكی لادەرن.

ئێستاكە لەم ڕۆژگارەدا لەلایەن تەوژمی عەلمانییەوە چەند مەسەلەیەك باس دەكرێن و دەورووژێنرێن، وەك ڕەخنەگرتن لە ئیسلام و پێڕازینەبوونی، بەتایبەت لە بواری ئافرەت و خێزان دا وەك: شایەدیی ئافرەت و میراتی ئافرەت و مەسەلەی چەند ژنیی (تعدد الزوجات) و ...هتد، كە ئەگەر هەر كام لەم مەسەلانە بە شێوەیەكی بابەتییانە و بە ویژدانەوە سەیر بكرێن و بە شێوەیەكی بابەتییانە و سروشتی ئافرەت و پیاو و پەیوەندیی نێوانیان و بەرژەوەندیی خێزان و ...هتد، ڕەچاو بكرێن، بەدڵنیاییەوە مسۆگەر دەبین و دەزانین ئەوەی كە

شەریعەت فەرموویەتی هەمووی لە جێی خۆی دایە و پێچەوانەی شـەریعەت هەمووی زوڵم و نا دادگەرییە، بەڵێ ئێستاکە باسی ئـەوە دەکـرێ: چـۆن دەبـێ پیاوێك بۆی هەبێ چوار ئـافرەت بێنـێ؟! ئەگـەر کـابرا کـافر بـێ، ئاساییە ئـەو قسەیە بکات، بەڵام کێشەکە ئەوەیە کابرا خۆی بە مـسوڵمان بزانـێ و ڕەخنەشـی لە حوکمی خوا هەبێ! ئێمە کێشەمان لەگەڵ بابای عەلمانی نیە کە دەڵێ بڕوام بە دین نیە و دینەکەی بریتیە لە (بێ دینیی)، بەڵکو کێشەمان لەگەڵ ئـەو کەسـەیە خۆی بە مسوڵمان بزانێ و ڕەخنەشی لە دینی خوا هەبێ!

شایانی باسیشە من لە کتێبی (ئافرەت و خێزان) دا بەدرێژی ئەو مەسەلانەم باس کردوە و ڕوونم کردۆتەوە، کە هەر کامێکیان بەڵگە و هۆکاری خۆی هەیە، هۆکاری عیلمی و مەنتیقی و سروشتی[1]، بەڵام مەبەست لێرەدا ئەوەیە کە خوای زانا و توانا دەفەرموێ: (وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ وَٱحۡذَرۡهُمۡ أَن يَفۡتِنُوكَ عَنۢ بَعۡضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَ): ئاگات لێبێ (ئەی موحەممەد علیه الصلاة والسلام) وە وریابە لات نەدەن لە هەندێ لەوەی کە خوا بۆی ناردووی، چونکە یەك حوکمی خوا ڕەت بکرێتەوە و تۆ ڕازی بی بەڕەت کردنەوەی پێی کافر دەبی، کە دیارە ئەمە فەرزی مەحاڵە، ئەگەر نا نەك پێغەمبەری خوا، بەڵکو هیچ بڕواداریێکی باشیش هیچ شتێکی خوای پەروەردگاری پێ ڕەت ناکرێتەوە: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤۡمِنٖ وَلَا مُؤۡمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمۡرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلۡخِيَرَةُ مِنۡ أَمۡرِهِمۡۗ وَمَن يَعۡصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلَٰلٗا مُّبِينٗا ﴿٣٦﴾﴾ الأحزاب، واتە: هیچ پیاوێکی ئیماندار و ئافرەتێکی ئیماندار

[1] هەروەها لە نامیلکەی (سروشت و پایەکانی خێزان ومەسەلەی چەند ژنیی لە تەرازووی عەقڵ وشەرع دا) بەهەمان شێوە.

كاتێك كە خوا و پێغەمبەرەكەی بڕیارێك دەدەن وحوكمێك دەر دەكەن، بۆیان نیە، مافی سەر پشك بوون و هەڵبژاردن بە خۆیان بدەن، وە هەر كەسێك سەرپێچی لە خوا و پێغەمبەرەكەی بكات ئەوە بە گومڕابوونێكی ئاشكرا گومڕا بووە. پاشان فەرموویەتی: (فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَٱعۡلَمۡ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعۡضِ ذُنُوبِهِمۡۗ وَإِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَٰسِقُونَ) واتە: جا ئەگەر پشتیان هەڵكرد لە شەریعەت، ئەوە بزانە كە خوا دەیەوێ بە هۆی هەندێك لە گوناحەكانیانەوە (هەر لە دنیادا) سزایان بدات — واتە: سزای زۆربەی گوناحەكانیان هەڵدەگرێ بۆ قیامەت، بەڵام هی هەندێكیان هەر لە دونیا دا سزایان پێ دەدات– وە زۆرێك لە خەڵكی لارێن.

وە سەرەنجام لە ئایەتی ژمارە (50) دا دەفەرموێ: ﴿ أَفَحُكۡمَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ يَبۡغُونَۚ وَمَنۡ أَحۡسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكۡمٗا لِّقَوۡمٖ يُوقِنُونَ ﴾ واتە: ئایا ئەوانە حوكمی نەفامیی داوا دەكەن، جا حوكمی كێ لە هی خوا چاكترە بۆ كەسانێك كە ئیمانیان هەبێ؟! كەواتە: حوكم و بەرنامە دوو جۆرە:

1. حوكمی خوا جل شأنە كە بیناكراوە لەسەر عیلمی بێ سنووری خوا،

2. حوكمی نەفامیی، كە بیناكراوە لە سەر جەهلی ئینسان و لەسەر هەوا و ئارەزووی ئینسان، تۆ سەیربكە! هەر بەرنامەیەكی ئینسان بێنە،ماركسیزم و كۆمۆنیزم دێنی، تەنیا بەرژەوەندیی چینی پڕۆلیتار و كرێكاری تێدا ڕەچاو كراوە لەسەر حیسابی خەڵكی دیكە و لەسەر حیسابی چینەكانی دیكەی كۆمەڵگا، سەرمایەداریی دێنی، بەرژەوەندیی دەوڵەمەندەكانی تێدا ڕەچاو كراوە لەسەر حیسابی خەڵكی ڕەش و ڕووت و جەماوەر، فیكرەی ناسیۆنالیزم دێنی، تەنیا بەرژەوەندیی ئەو گەلەی تێدا ڕەچاو كراوە كە بیرۆكەكەی بۆ دامەزراوە، بۆ

نموونە: قەومایەتی عەرەبیی، کوردیی، فارسیی، تورکیی، ئەگەر کرابـێ بـە بەرنامە ئەوە تەنیا بەرژەوەندیی ئەو گەلەی تێدا ڕەچـاو کـراوە، لەسـەر حیـسابی گەلەکانی دیکە و گەلی خۆی بە پلە یەك دەزانێ و گەلەکانی دیکـە بـە پلـە دوو، یان پلە سێ!

هەروەها هەموو فیکرە و بەرنامەکانی دیکەش هـەر وان، بۆچـی؟ چـونکە هـەر فیکرە و بەرنامەیەك کە ئینسان دای دەنێ، یان ئینسانێك دای دەنێ یان چـین و توێژێك دای دەنێ، یان حیزبێك دای دەنێ، یان میللەتێك دای دەنێ، جا ئەگەر ئینسانێك دای بنێ، ئەوە بەرژەوەندیی خۆی تێدا ڕەچاو دەکـات، وەکـو حوکمـە دیکتاتۆرییەکان، کە تەنیا بەرژەوەندیی خۆی و بنەماڵەکەی و دەوروبەری لەسەر حیسابی خەڵکی دیکە، لەبەرچـاو دەگـرێ، وە ئەگـەر حیـزب دای بنـێ، ئـەوە بەرژەوەندیی حیزبەکەی خۆی تێدا ڕەچاو دەکات لەسەر حیسابی خەڵکی دیکە، وە ئەگەر میللەتێك دای بنێ، بە هەمان شێوە و ئەگەر چینێك بێ بە هەمان شێوە و...هتد.

بەڵام حوکمی خوا جل شأنە، چونکە خوای خەڵکییە، خوای کافر ومسوڵمانە و خوای ڕەش و سپییانە، خوای عەرەب و عەجەمە، خوای هەژار و دەوڵەمەندانە و خوای هەمووانە، بۆیە حوکمەکەی بـۆ هـەمووان وەکـو یەکـە، تەنانـەت حـوکمی خوای پەروەردگار جیاوازی کـافر و مـسوڵمانیش ناکـات، لـە بـواری قـەزاوەت و دادوەریی دا، جیاوازی کافر و مسوڵمان ناکـات و کـێ هـەقی بـە دەسـتەوە بـێ، شەریعەتی خوا هەقەکەی دەداتێ.

ئنجا بۆیەش حوكمی غەیری خوا هەموو جۆرەكانی بە حوكمی نەفامیی (جاهلي) لە قەڵەم دەدرێن، چونكە هەموویان لە ئارەزووەوە و لە بەرژەوەندیی تایبەتی و تاك و چینایەتی و حیزبایەتی و... هتدەوە هەڵدەقوڵن، بەڵام حوكمی خوا سبحانه وتعالى وا نیە، چونكە خوا هیچ پێویستی بە خەڵكی نیە و هیچ بەرژەوەندییەكی لە هیچ شتێكدا نیە، تەنها سۆز و بەزەیی بەرانبەر بە خەڵك هەیە و میهرەبانە و بەخششی بۆ خەڵك هەیە و بەندەكانیش لە بەرانبەر خوادا هەموویان وەكو یەكن، بۆیە ئەو شەریعەتەی كە دای دەنێ بۆ هەمووان وەكو یەكە.

هەروەها خوای بەرز و مەزن لە ئایەتی (51)ی سوورەتی (النور)دا فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾﴾ واتە: بێگومان قسەی ئیمانداران لە كاتێكدا كە بانگدەكرێن بۆ لای خوا و پێغەمبەرەكەی عليه الصلاة والسلام بۆ ئەوەی حوكمیان لە نێواندا بكات (دادوەرییان لە نێواندا بكات)، قسەیان تەنیا ئەوەیە كە بڵێن: (سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا) بیستمان و فەرمان بەرین، (واتە: بیستمان و قبووڵمانە، وە فەرمانبەریشین و جێ بەجێشی دەكەین)، وە تەنیا ئەوانەش سەرفرازن.

پیادەكردنی شەریعەت: پلەپلەیی و نەخشەدانان و واقیع بینی پێویستە

لە كۆتایی ئەم وانەیەشمان دا دەڵێین: بێگومان پیادەكردنی شەریعەتی خوای پەروەردگار و حاكم كردنی شەریعەتی خوا جل شأنه، ئەو شەریعەتەی كە لە قورئان دا خۆی دەبینێتەوە، بە تەئكید شتێكی ئاسان نیە، بە نووكە قەڵەمێك

جێ بـهجێ بكـرێ، هـهروهها شـتێك نیـه كـه بـه ڕۆژێـك و دوو ڕۆژان و بـه صهبرێك و دوو فوان بێته دی، به بهڵگهی ئهوه كه:

یهكهم: پله پلهیی (تدرّج) سوننهت و یاسایهكی خوایه له ههموو بوونـهوهردا، بـۆ نموونه: خوا بۆمان باس دهكات و دهفهرموێ: كه ئاسمانهكان و زهوی بـه شـهش ڕۆژان دروست كردوون، واته: شهش قۆناغ، جا ههندێك له زانایان دهڵێن: خوای پهروهردگار بۆیه وا باس دهكات، یانی: ئێوهش ئیشهكانی خۆتان پله پله بكـهن، قۆناغ به قۆناغ، تهماشا دهكهی ڕووهكێك كه دهڕوێ، له پێشدا چهكهرهیه و دوایی سهوز دهبێ و دواتر گهوره دهبێ و دێته بـهر، هـهروهها كۆرپهیـهك و ههرشـتێكی دیكه له دروستكراوهكانی خوا، خوای زانا و توانا ههموو كارهكانی قۆناغ قۆناغن، كهواته: ڕۆیشتن به چهند قۆناغێك دا و پلهپلـهیی سـوننهت و یاسـای خوایـه لـه ههموو بوونهوهر دا.

دووهم: شهریعهتهكهیشی ههروایه و پێغهمبهری ئێمه علیـه الـصلاة والـسلام لـه ماوهی (23) ساڵدا ههموو قورئانی بۆ هاتۆته خوار، واته: له ماوهی (23) ساڵ دا ئهوجار قورئان ههمووی به خهڵكی گوتراوه و لـه خـهڵكی حـاڵی كـراوه و ژیـانی خهڵكی پێ چاك كراوه و ڕێكخراوه، بـه تایبـهتی لایـهنی شـهریعهتهكهی، دوای ئهوهی كه پێغهمبهر علیه الصلاة والسلام له (مهدینه) نیشتهجێ بـوو و دهوڵـهت و كیانێكی ئیسلامیی دامهزراند، له ماوهی زیـاتر لـه (10) سـاڵ دا ئـهوجار خـوای كاربهجێ ئهو یاسا و حوكمانهی ناردوونه خوار كه شهریعهتی كۆتایی پێك دێنن.

كهواته پێغهمبهری خوا علیه الصلاة والسلام ههرچهنده ئهو هاوهڵـه بهڕێزانـهی له بهردهست دا بوون كه باشـترین جیلـی مـسوڵمانان بـوون، پێغهمبـهریش علیـه

الصلاة والسلام سەروەری مرۆڤایـەتی و چـاکترین بەنـدەی خوایـە و سـەرقافڵەی پێغەمبەران بووە، کەچی نەیتوانی بێ بـە کـەمتر لـە (10) سـاڵ ئـەو شـەریعەتە پیادە بکا و ئەو یاساو حوکمانە جێ بەجێ بکات، ئەدی ئێمە چـۆن دەتـوانین؟! لەبەرئەوە هەر کەسێك کە باسی جێ بەجێ کردنی کتێبـی خـوا دەکـات، باسـی تەحکیم کردنی شەریعەتی خوا دەکات لە ژیانی ئەو کۆمـەڵگا و دەوروبـەرەدا کـە تێیدا دەژی، ئەگەر بەرنامەیەکی واقیعی و پلەپلەیی و قۆناغ بە قۆناغی نەبێ، لە ڕاستی دا مانای وایە قسەکەی هـەر خـەیاڵ پـلاوە و هـیچ نیـە، چـونکە ئەگـەر سەیری ژیانی پێغەمبەر علیه الصلاة والسلام بکەی و دیقەت بدەی، دەبینی هێدی هێـدی، بـەڵام بـە چەسـپاویی، هـەنگاو بـە هـەنگاو چـۆتە پـێش، چ لـە بـواری بانگەوازدا، چ لە بواری جەنگ و جیهـاددا، چ لـە بـواری سیاسـەتی شـەرعیی و هەڵس و کەوتی لەگەڵ ئەو خەڵکەدا کە لـە مەدینـە بـوون، وەکـو مونافیقـەکان و موشریکەکان و جوولەکەکان و ئەوانەی کە لە دەورەوبەری مەدینە بوون، هەروەها لە ڕووی پەروەردەییشەوە پێغەمبەر علیه الصلاة والـسلام دیـسان پلـەپلیی و قۆنـاغ قۆناغی ڕەچاو کردوە، نـەك هەرئەوەنـدە، بگـرە لـە بـواری جـێ بـەجێ کردنـی درووشمەکانی عیبادەتیش دا، دیسان پلەپلەیی ڕەچاو کراوە، بۆ نموونە: ڕۆژوو لە ساڵی دووەمی کۆچی دا پێویـست بـووە و، زەکـاتیش دوای ئـەو پێویـست بـووە، تەنانەت پێنج نوێژە فەرزەکانیش لە ساڵی (12-13)ی پێغەمبەرایـەتی دا، واتـە: ئەو شەوەی کە پێغەمبەر علیه الصلاة وسلام چوو بۆ میعراج، پێنج نوێژە فەرزەکان پێویست کران، وە حەجیش لە دوادوای تەمەنی پێغەمبەردا پێویست کرا.

بەڵێ شەریعەتی خوای کاربەجێی بەرجەسـتە لـە قورئـان و سـوننەت دا، لـە عیبادەتەوە بگرە هەتا جیهاد وجێبەجێ کردنی سزا شەرعییەکان و مەسـەلەکانی

سیاسەتی نێوخۆ و دەرەکیی (السیاسة الداخلیة والخارجیة) هەمووی قۆناغ قۆناغ و پلە بە پلە بۆ پێغەمبەر علیه الصلاة والـسلام هاتۆتـە خـوارەوە و پێغەمبـەر علیـە الصلاة والسلام ئەو کۆمەڵگایەی خۆی پـێ پـەروەردەکردوە و چـاك کـردوە و پێـی چاکسازیی (إصلاح) کردوە، بەو شـێوەیەی کـە خـوای پـەروەردگار فـەرمانی پـێ کردوە.

ئینجـا دیـارە ئـەو کۆمــەڵگا و دەوروبەرانـەش کـە ئێمـە دەمانـەوێ کتێـب و شەریعەتی خوایان تێدا حاکم بکەین، تاکو لە دونیا و دوارۆژدا بەختەوەربن، ئەو کۆمەڵگایانەش، کۆمەڵگایەك بۆ کۆمەڵگایەکی دیکە جیـاوازی هەیـە، بگـرە یـەك کۆمەڵگاش لە قۆناغێك بۆ قۆناغێك جیاوازی هەیە، بۆیـە دەبـێ بـزانین کـە هـەر کۆمەڵگا و هەر قۆناغە جۆرە میکـانیزمێکی تایبـەتی پێویـستە و جـۆرە شـێوازێکی کارکردنی سەربەخۆی دەوێ، بۆ نموونە: وڵاتێکی وەك (مصر) شێوەی کـارکردنی ئەوێ بە کەڵکی ئێرە نایەت و هی ئێرەش بە کەڵکی شوێنێکی دی نایـەت و هـی پاکستان بە کەڵکی تورکیا نایەت و...هتد.

کورتەی قسان:

شێوەی کارکردنمان بۆ ئیسلام و شێوەی هەوڵدانمان بۆ ئەوەی کە کتێبـی خـوا بکەین بە حـاکم و فـەرمانڕەوا بەسـەر ژیـانی خـەڵك دا و بیکـەین بـە دادوەر بـۆ چارەسەرکردنی کێشەکانیان، بـە تەئکیـد پێویـستی بـە چـاك خوێندنـەوەی ئـەو واقیعە دەکا کە تێیدا دەژین، دواییش بەرنامە ڕێژییەکی ورد و قـووڵی پێویـستە و پێویستی بە ورد بینی و دووربینی دەکات و پێویستی بە وریایی دەکات.

خوای بەخشندە بە لوتف و كەرەمی خۆی لەو كەسانەمان بگێڕێ كە بەو شێوەیە لەگەڵ كتێبی خوادا، هەڵس وكەوت دەكەن كە بۆخۆی پێی خۆشە، هەر لەبەر گەورە گرتنی قورئان و ئەدەب نواندن لە بەرانبەری دا و خۆشویستنی و ڕێزلێ گرتنی، و خوێندنەوە و گوێ لێ گرتنی، و بیر لێكردنەوەی و پێ موتەئەسسیر بوون و بەهرە لێ وەرگرتنی و گەردن بۆ كەچ كردن و شوێنكەوتنی و تەزكیە پێ كردنی خەڵك و كۆمەڵگا و فێركردنی شەریعەتیانەوە بگرە، هەتا چاكسازیی و جێ بەجێ كردنی شەریعەت لە هەموو بوارەكانی ژیان و گوزەرانیاندا.

وصلى الله على محمد وعلى اله أجمعين

والحمد لله رب العالمين

بەرهەمەکانی دانەر

	بەرهەمە چاپکراوەکانی دانەر	چاپ وساڵ
.1	پوختەیەك دەربارەی ئیسلام	2006 / 2
.2	دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلام و ڕێچکان	2006 / 3
.3	یادی خوا، گرنگی یادی خوا لە ژیانی مرۆڤ دا	1987 / 1
.4	کۆمەڵی خوا	1988 / 1
.5	پێشمەرگەی ئیسلام، یان مسوڵمانی موجاهید کێیە و چۆنە؟	2001 / 3
.6	دەرد و دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامیی	1989 / 1
.7	ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ کامەیە؟! تێبینی: ((دواتر خرایە نێو کتێبی (مسوڵمانی کامڵ: بەشی یەکەم: بیروبڕوای مسوڵمان) وە دواتر ئەمیش خرایە نێو کتێبی (ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی))یەوە.	1989 / 1
.8	ڕێگای صاڵح بوون و بەرەو خوا چوون	2005 / 2
.9	کوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟!	1989 / 1
.10	حوکمی گەڕانەوە ژێر نیری طاغووت	2005 / 2
.11	سۆزی نەتەوایەتی و بیری ناسیۆنالیزم لە تەرازووی ئیسلامدا	2005 / 3
.12	مسوڵمانی کامڵ/ بەشی یەکەم: بیروبڕوای مسوڵمان تێبینی: ((دواتر خرایە نێو کتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)یەوە))	1997 / 1
.13	چارەسەری کێشەی کورد لە نێوان ئیمان و پەرلەمان دا	1992 / 1

.14	بزووتنەوەی ئیسلامیی لە دووڕیانی مان و نەمان دا	1993 / 1
.15	بزووتنەوەی ئیسلامیی و ئایندەیەکی گەش و ڕوون	1995 / 1
.16	پرۆژەی بەرنامەی فیکری کاری ئیسلامیی	1996 / 1
.17	چەند ڕێڕوونییەك بۆ ئیسلامییەکانی کوردستان	1996 / 1
.18	ئیسلام و کێشە هەنووکەییەکان	1995 / 1
.19	با وریا بین! داڕووخانی ڕەوشت کۆمەڵگاکەمان بەرەو هەڵدێر نەبات	2006 / 2
.20	مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان – بەرگی یەکەم	2000 / 1
.21	مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان – بەرگی دووەم تێبینی: ئەم کتێبە بە هەردووك بەرگەکەیەوە ئێستاکە لەژێر چاپە بۆ جاری دووەم لە چوار بەرگدا بە ناونیشانی: خواپەرستیی ئیسلامیی	2000 / 1
.22	گەڕانەوە لای خـوا (عزّ وجلّ)	2005 / 4
.23	زانایانی ئیسلام، کێن و چۆنن ؟! تێبینی: بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە	2002 / 2
.24	بنچینە گرنگەکانی هەڵس وکەوتی شەرعییانە و ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکان دا تێبینی: ئەم نامیلکەیە باسێکی بەرگی یەکەمی کتێبی: (خواپەرستی ئیسلامیی)یە	1999 / 1
.25	مزگەوتەکانی کوردستان لە نێوان ئاوەدان کردنەوە و وێران کردن دا	2000 / 1

.26	تاقیکردنەوەی خوا بۆ بەندەکانی چی یە و چۆنە؟	2000 / 1
.27	بنەما شەرعییەکان و هێڵە گشتیەکانی کۆمەڵێکی ئیسلامیی ڕەسەن تێبینی: (ئەم نامیلکەیە وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی)	
.28	کۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانج و هەڵوێستەکانی	2001 / 1
.29	پاساوو بەڵگە شەرعییەکانی بنیاتنانی کۆمەڵیی ئیسلامیی، (ئاڵقەکانی: 1، 2 ، 3 ، 4)	2001 / 1
.30	ئافرەتی مسوڵمانی کورد مافە شەرعییەکانی و ئەرکە گرنگەکانی	2000 / 1
.31	ئافرەت و خێزان لە سایەی شەریعەت دا	2005 / 2
.32	چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم	2005 / 5
.33	چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم (وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی)	2005 / 5
.34	چەند ڕێڕوونییەك بۆ خوشك و برایانمان لە هەندەران	2002 / 1
.35	سنوورە قەدەغەکان مەشکێنن! (چاوپێکەوتنی دکتۆر حسین محمد عزیز)	2003 / 2
.36	چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکی دا بکەین؟! تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی	2002 / 1
.37	شەهید کێیە و چ پلەوپایەیەکی هەیە؟!	2002 / 1
.38	جیهاد لە ڕێی خوادا و چەند سەرنج و ئاگادارییەك	2002 / 1
.39	بۆ ئەوەی لەسەر جیهادکردنمان قەرزدار نەبینەوە!	2002 / 1
.40	جیهاد لەڕێی خوادا چی‌یەو بۆچی دەکرێ‌و چۆن دەکرێ؟	2002 /1

.41	ئەشکەنجە و زیندان (چاوپێکەوتنی هاوژین عومەر) تێبینی: وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی	2006 / 2
.42	کار و پڕۆژەی ئیسلامیمان (وتاری کۆنگرەی یەکەمی کۆمەڵی ئیسلامیی)	2006 / 2
.43	ئیسلام و مسوڵمانەتی و کاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەتدا	2006 / 1
.44	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/1 ئیمان و عەقیدەی ئیسلامی چی یە و چۆنە؟! 1 تا 12	2006 / 1
.45	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/ 2، خوا بە یەکگرتن (التوحید) لە بەدیهێنەرایەتییو پەروەردگارێتی دا. 13 تا 26	2006 / 1
.46	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/3، خوا بەیەکگرتن لە ناووسیفەت و لە پەرستراوێتی دا، 27 تا 36	2007 / 1
.47	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/ 4، ئیمان بە فریشتەکانی خوا (عزّوجلّ)، کتێبەکانی خوا (عزّوجلّ)، پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام). 37 تا 40	2007 / 1
.48	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/ 5، ئیمان بە ڕۆژی دوایی قەزا و قەدەر 41 تا 45	2008 / 1
.49	ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی بەرگی/6، تایبەتمەندیی و دید و بۆچوونەکانی پەیڕەوانی ڕێبازی ڕاست. 46 تا 50	2008 / 1
.50	تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەش و جیاوازەکانیان تێبینی: زۆربەی بە (24) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (هاووڵاتی) و ئەوەی دیکەش بە (9) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (ئاوێنە)دا بڵاوکراوەتەوە.	2007 / 1

	ئەو بەرهەمانەی لەژێر چاپن	
	الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى	

	ئەو بەرهەمانــەی چــاوەڕێی چاپـن	
	پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا ﷺ	.1
	خوو و ڕەوشتی ئیسـلامیی	.2
	ئافرەت و خێزان لەسایەی شەریعەت دا (بەرگی دووەم)	.3
	گرنگی و پێویستی پابەندی بە قورئانو سوننەتەوە	.4
	چەند دەرسێك لە: (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز) کە ئەگەر خوا تەمەن بدات هەموو قورئان تەواو دەکەین	.5

ameer.maktab@yahoo.com
/AliBapir /AliBapir /MediaAmeerOffice
www.alibapir.net

پڕۆژەی چاپکردنی (3) کتێب لەبارەی قوڕئان

بسم الله الرحمن الرحيم

هەروەکو لای هەمووومان ئاشکرایە کە ماڵ بەخشین لە پێناوی خوا دروشمێکی دیاری ئیسلامە و پێویستە مسولڵمان خۆی پێ برازێنێتەوە، وەکو خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَأَنفِقُواْ مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ﴾ الحديد (7)، وە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێ: (**ما من يوم يصبح العباد فيه إلا وملكان ينزلان فيقول أحدهما اللهم أعط منفقاً خلفاً ويقول الآخر اللهم أعط ممسكاً تلفاً**) متفق عليه.

وە باشترین شتیش کە ماڵی لە پێناودا سەرف بکرێت خزمەت کردنی ئایینی خوا و بەرزکردنەوەیەتی، بە تایبەتی قوڕئانی پیرۆز، هەروەکو لە فەرموودەی پێغەمبەر ئاماژەی پێ کراوە، ڕێگە دراوە ئیرەیی (حەسوودی) بە دوو چین ببردرێ ، ئەوانیش ئەوانەن کە لەم فەرموودەیە باسیان کراوە: (**لا حسد إلا في اثنتين، رجل آتاه الله القرآن فهو يقوم به آناء الليل وآناء النهار، ورجل آتاه الله مالاً فهو ينفق منه آناء الليل وآناء النهار**) متفق عليه.

سەنتەری (**حكمة**)ش بۆ فێرکردن و لەبەرکردنی قوڕئانی پیرۆز کە سەنتەری خزمەت کردنە بە قوڕئان، هەڵدەستێت بە چاپکردنەوەی ئەم پەڕتووکانەی خوارەوە و دابەش کردنی بەسەر مسولڵمانان لە پێناوی خوا و بە بێ بەرانبەر:

1. **چۆن باشتر لە قوڕئان بەهرەمەند دەبین؟!** **نوسینی/ م.عەلی باپیر**
2. **با دلەکانمان بە قوڕئان ئاودێر بکەین.** **نوسینی/ م.غريب عزيز**
3. **لەبەرکردنی قوڕئانی مەزن.** **نوسینی/ م.غريب عزيز**

www.alibapir.net

به پشتیوانی خوا هەوڵ دەدرێت بەدیاری ببەخشرێت بە قوتابیانی سەنتەرو بنکەکانی قورئان لەبەرکردن لە زۆربەی شارو شارۆچکەکانی کوردستان، پاشان قوتابیانی قوتابخانە ئایینی یەکان و قوتابیانی زانکۆ و پەیمانگاکان لە شاری هەولێر.

جا خوشك و برای بەڕێز و سەنگین! خۆت لەم خێرە بێ بەش مەکە و بۆ قیامەتی خۆت بەژداری بکە لەم پڕۆژەیە، خوای گەورەش خێری خێرخوازان و چاکەی چاکەکاران بە باشتر دەداتەوە.

بۆ بەژداربوون پەیوەندی بکە بە 07507553620

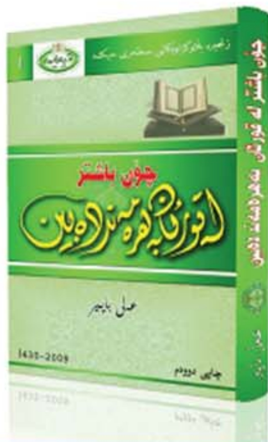
سەنتەری حیکمە

بۆ فێرکردن و لەبەرکردنی قورئانی پیرۆز

ameer.maktab@yahoo.com

 /AliBapir /AliBapir /MediaAmeerOffice

www.alibapir.net

سەنتەری حیکمە

بۆ فێرکردن و لەبەرکردنی قورئانی پیرۆز

ameer.maktab@yahoo.com

www.alibapir.net

پێناسە/

دامەزراوەیەکە هەڵدەستێت بە کاری فێرکردن و لەبەرکردنی قورئانی پیرۆز، بۆ گشت چینەکانی کۆمەڵگا و هەر هۆکارێك کە یارمەتی دەر بێت بۆ نزیك خستنەوەیان لە قورئان و نزیك خستنەوەی قورئان لێیان.

لە ئامانجەکانی/

1 . گرنگی دان بە فێرکردنی قورئان و چاك خوێندنەوە و لەبەرکردنی.
2 . روون کردنەوە و راڤەکردنی ماناکانی قورئان و دەرخستنی موعجیزە زانستی و زمانەوانی و دەروونی یەکانی.
3 . چەسپاندن وقووڵ کردنەوەی بنەماکانی ئیمان وحەقیقەتی ئیسلام لە دڵ ودەروونی هەڵگرانی قورئان، ئەمەش لە ڕێگەی دەست گرتن بە ئایەتەکانی و وەستان لە ئاست حوکمەکانی و کارپێکردنی.
4 . راهێنانی زمان وبەهێزکردنی لەسەر شێوازی قورئان وگرنگیدان بە زمانی عەرەبی.
5 . گرنگی دان بە تواناکانی مامۆستایان بۆ بە بەدەست هێنانی مۆڵەت (اجازە) لە خوێندنەوەی راست و دروست.
6 . هەوڵی بەردەوام بۆ دەوڵەمەند کردنی کتێبخانەی کوردی بە بابەتە قورئانی یەکان.

به دیـاری دەبەخشرێت و نافرۆشرێت